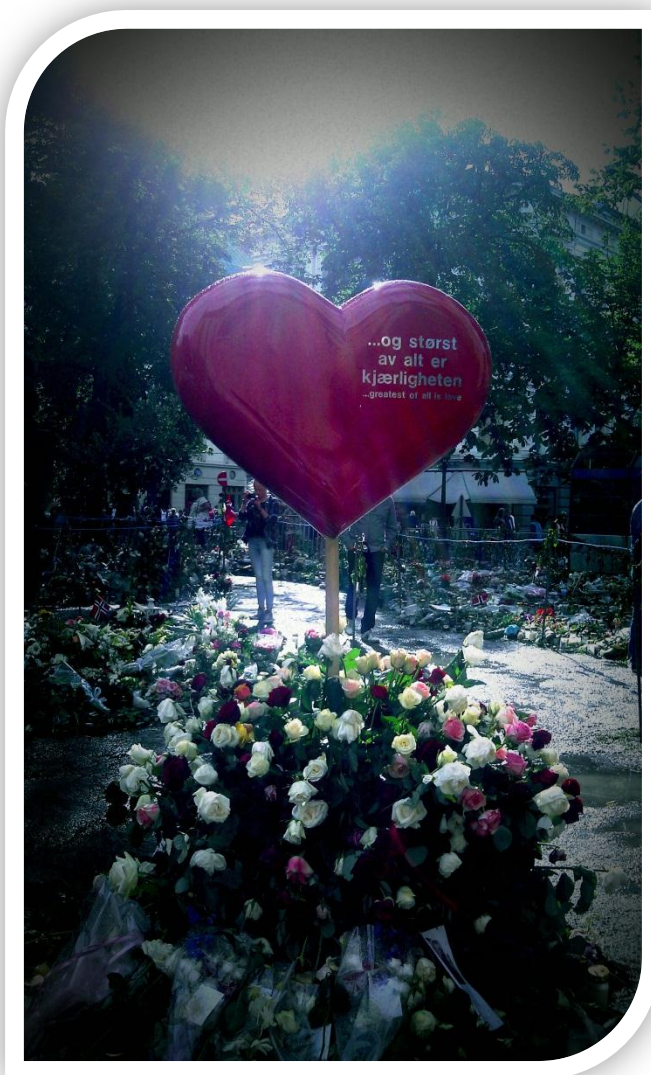

Blod, sverte og tårer

Masteroppgave i journalistikk

Av: Maria Victoria Kjølstad

[Journalisters etiske dilemmaer i møte med 22. juli]

Universitetet i Oslo - Institutt for medier og kommunikasjon - Våren 2013

© Maria Victoria Kjølstad
2013

Blod, sverte og tårer - Journalisters etiske dilemmaer i møte med 22. juli
Maria Victoria Kjølstad

<http://www.duo.uio.no>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Forsidefoto: Maria Victoria Kjølstad

Blod, sverte og tårer

Journalisters etiske dilemmaer i møte med 22. juli

Maria Victoria Kjølstad

Sammendrag

22. juli 2011 ble dagen vi aldri glemmer. Da bomben gikk av bak regjeringsblokken klokken 15:25:22 ble vi vitne til hendelser som har festet seg på netthinnen. Dette har mediene både skylden og takken for. Selv om de selv ble rammet, måtte de fortrest mulig distribuere informasjon gjennom tekst, bilder og video.

Denne avhandlingen tar for seg alle fasene som mediene gikk gjennom, fra eksplosjon til rettssak. Hvordan håndterte norske redaksjoner en krise som rammet dem selv? Studien er bygget på kvalitative intervjuer i tre norske redaksjoner: VG, Klassekampen og Hamar Arbeiderblad, med to informanter i hver avis. Analysens hovedfunn viser at journalistene ble like mye rammet og grepet av situasjonens alvor som resten av Norges befolkning. Dette preger møtet med pårørende og gjør at journalistene viser nokså godt varsomhet i deknings sin. Det kan virke som norske journalister jobbet under et annet journalistisk regime enn det de vanligvis gjør. Analysen fremmer også påstand om at en ny type mediebegivenhet er på vei inn i journalistikken.

Abstract

July 22nd 2011 was a day we will never forget. When the bomb went off behind the government building at 3:25:22 p.m., we witnessed an event that was to become attached to our prolonged memory. The media deserves both the blame and the gratitude for this accomplishment. Although they were hit, they had to rapidly and constantly distribute information through text, images and video.

This thesis addresses all the phases that the media went through; from the explosion to the trial. How well did the Norwegian newsrooms handle a crisis that affected them personally? The study is based on qualitative interviews in three Norwegian newsrooms: VG, Klassekampen and Hamar Arbeiderblad, with two informants from each newspaper. The main finding in the analysis shows that the journalists and the rest of the Norwegian society were equally affected and gripped of the seriousness of the situation. This affected the meetings with dependents and victims, and the journalists demonstrated ethical caution in its coverage. It seems that Norwegian journalists worked under another journalistic regime, during the crisis, than they usually do. The analysis also promotes the claim that a new type of media event is about to rise to the surface in Norwegian journalism.

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	iii
Abstract	iii
FORORD	viii
<i>En lang og spennende reise</i>	viii
PRELUDIUM	1
1. DAGEN SOM FORANDRET NORGE	1
1.1 Innledning.....	1
1.2 Forskningsspørsmål	2
1.3 Samfunnsvitenskapens teoretiske dilemmaer	3
1.4 Forskningsfront.....	5
1.5 Begreper, definisjoner og presiseringer	6
1.6 Forskningsdesignet	9
1.7 Presentasjon av avisene og informantene	9
1.7.1 Hamar Arbeiderblad	9
1.7.2 Verdens Gang	10
1.7.3 Klassekampen	11
2. METODE.....	12
2.1 Innsamling og behandling av materialet i forbindelse med den kvalitative undersøkelsen.....	12
2.2 Metode for behandling av intervjuene	13
2.3 Metode for analyse av intervjuene	14
2.4 Den kvalitative undersøkelsens svakheter og overførbarhet	16
3. PRESSEETIKK – MER ENN VARSOMHET	19
3.1 Den som sover, synder ikke.....	19
3.2 Etikk	19
3.2.1 Konsekvensetikken	21
3.2.2 Pliktetikk	21

3.2.3	Dydsetikk	23
3.2.4	Menneskeverdet: Grunnsteinen i presseetikken	24
3.3	Jussen i møte med pressen	25
4.	«DEN USYNLIGE AVTALEN»	27
4.1	Samfunnskontrakten	27
4.2	Samfunnsoppdraget: Pressens våpen og skjold	28
4.3	Pressens forståelse av samfunnsoppdraget.....	30
5.	JOURNALISTENES MØTE MED 22. JULI.....	33
5.1	Kapittelets fokus.....	33
5.2	Kaosdøgnet i redaksjonene	34
5.2.1	Verdens Gang	34
5.2.2	Hamar Arbeiderblad	36
5.2.3	Klassekampen.....	38
5.3	Journalistisk dugnadsånd	40
5.4	Journalistisk «lammelse»	41
5.5	Veteraner var gull verdt!	44
5.6	Improvisasjon	45
5.7	Mine oppsummerende punkter	46
SVERTE	47
6.	ETISKE DILEMMAER I KRISEN.....	47
6.1	Kapittelets fokus.....	47
6.2	Journalistikk og etikk på vektskålen	48
6.2.1	Dilemma I: «Rekonstruksjonen»	48
6.2.2	Dilemma II: MS «Thorbjørn»	51
6.2.3	Dilemma III: Gutten som kanskje ikke var død?	53
6.2.4	Dilemma IV: Bilder på kanten.....	54
6.3	Fire «dimensjoner» som tøyser den etiske strikken.....	58

6.3.1 Historisk dimensjon	58
6.3.2 Kontekst-dimensjonen	59
6.3.3 Offentlig-dimensjonen	59
6.3.4 Autentisitets-dimensjonen	60
6.4 Hensyn til ofre og pårørende	60
6.5 Profil-etikk?	62
6.6 Eksklusiv i kriser	64
6.7 Mine oppsummerende punkter	65
7. PRESSENS MØTE MED SORG OG OFRE	66
7.1 Kapittelets fokus	66
7.2 Sorg er en naturlig del av oppdraget	67
7.3 Noen «etiske verktøy» i møte med pårørende og sorgen	69
7.3.1 «Zoom-inn»	70
7.3.2 Den passive journalisten	71
7.3.3 Dempe «trøkket»: Fargekoder, tegning og referat	73
7.4 Journalist-terapeuten	75
7.5 Når skal man slutte å sørge?	77
7.6 Norsk dekning av terror i en nordisk sammenheng	79
7.6.1 Skolemassakrene i Finland	79
7.6.2 Terrorangrepet i In Amenas	80
7.7 Mine oppsummerende punkter	81
POSTLUDIUM	82
8. HAR 22. JULI MERKET JOURNALISTIKKEN?	82
8.1 Kapittelets fokus	82
8.2 Nye faser i 22. juli-dekningen?	82
8.2.1 Rettssaken: «All in one»	84
8.3 Er dagens rettssaker blitt sirkus?	85

8.4 Vanntett regelverk i kriser?	88
8.5 Mine oppsummerende punkter	92
9. KONKLUSJON	93
9.1 PRELUDIUM: Dragkampen under kriser	93
9.2 BLOD: Vi var også rammet!	94
(1) Hvordan håndterer journalister kriser, når de selv er i en?	94
9.3 SVERTE: Mennesker med et oppdrag	95
(2) Hvordan legitimerer journalister sine redaksjonelle valg?	95
9.4 TÅRER: Mediene som sørgeplass og ventil	95
(3) Hvilke «etiske redskaper» har journalistene brukt under dekningen av krisen?	95
9.5 POSTLUDIUM: Dype spor med tiden	96
(4) Har 22. juli merket journalistikken på noen måte?	96
9.6 Lite sprik	97
9.7 Videre forskning: Et blikk utover	98
BIBLIOGRAFI	99
Bøker og skriftlige publikasjoner	99
Elektroniske kilder	102
APPENDIX	105
Vær varsom plakaten	105
1. Pressens samfunnsrolle	105
2. Integritet og ansvar	105
3. Journalistisk atferd og forholdet til kildene	106
4. Publiseringsregler	107

FORORD

En lang og spennende reise

Arbeidet med masteroppgaven har på mange måter vært som en lang reise. Noen ganger har veien vært fin, andre ganger humpete og utfordrende. Noen ganger har tiden gått fort, andre ganger har det virket som den har stått stille. Uansett hvor jeg har befunnet meg – både på veien og på motivasjonsskalaen, har det vært noe å finne, plukke opp, ta lærdom av, reflektere over, og bli inspirert av. Slik kommer man seg ett skritt videre og til slutt i mål.

Nå er oppgaven ferdigskrevet, og reisen over. Det kjennes veldig godt, på mange måter. Jeg håper at oppgaven vil bidra til at folk kan sette seg inn hvordan journalistene opererte og hadde det etter 22. juli – det rammet tross alt dem også. Når deres refleksjoner blir satt inn i et etisk perspektiv, blir også våre tanker rundt mediedekningen nyanserte og forhåpentligvis litt klarere. Det er mye man kan lære av en slik krisesituasjon, og det gjelder oss alle.

I løpet av året som har gått er det mange jeg vil takke. Det er folk som har støttet meg og gitt meg gode råd når det har stormet som verst.

Min kjære, David. Du har vært en utrolig støtte og hjelp igjennom skrivingen av oppgaven. Alltid oppmuntret meg og gitt meg et nytt «puff» slik at jeg kom meg videre. En stor takk går også til mine kjære samboere, Anna, Margrethe og Synnøve for at dere har vært der for meg når jeg har hatt både opp- og nedturer på hjemmefronten. Min kjære familie: Sophie, Christopher, mamma og pappa: Jeg hadde ikke klart det uten deres støtte!

Denne oppgaven hadde ikke vært mulig å gjennomføre uten samarbeidet og villigheten til mine informanter. Tusen takk for at dere stilte opp og gjorde dette prosjektet mulig.

Jeg vil også spesielt takke min veileder, Elisabeth Eide for gode råd og kyndig veiledning. Timene med deg var virkelige analytisk fruktbare! Til slutt vil jeg også takke Jesus, min Herre for at han har holdt meg oppe gjennom hele skriveprosessen.

Maria Victoria Kjølstad, 10. mai 2013

PRELUDIUM

1. DAGEN SOM FORANDRET NORGE

«Allerede før natt blir til dag, begynner reportere fra alle verdens hjørner å dukke opp utenfor Oslo tinghus».¹

1.1 Innledning

22. juli var dagen som forandret Norge. Internasjonale reportere og pressefolk satte en rød ring rundt landet vårt på verdenskartet. Av de mange internasjonale reaksjonene sto kondolansene i kø. Statsminister i Storbritannia, David Cameron sa at «tapet av liv i Norge har vært helt forferdelig. Det er på en skala som er vanskelig å fatte. Nordmennene er gamle venner, allierte og naboer av Storbritannia, og jeg vet at alle i Storbritannia vil ønske å stå sammen med det norske folk i de dager av sorg som følger».² Dagene som fulgte ble tunge.

Terrorangrepet inntraff sommeren før jeg skulle begynne på mitt masterstudium. Temaet fylte hver eneste avisforside, og debatten om pressens rolle og etikk var gjenstand for diskusjon på nettsider og i avisspalter den påfølgende høsten. Noen var mer kvasse i ordbruket enn andre. Etter et lett søk på nettsiden journalisten.no, fant jeg en artikkel jeg bet meg merke i. Inngressen lød slik: «Pressens oppførsel etter 22. juli viser en oppsiktsvekkende mangel på respekt for ofre, pårørende og den nasjonale anstendighet. Profitt og egeninteresse råder grunnen».³ Artikkelen var datert 13.09.11, i underkant av to måneder etter angrepet. Selv om mange artikler hyllet måten det norske folk hadde håndtert krisen på, fikk mediene skyllebøtter for å trække over etiske grenser og opptre uverdige og grafsende. Dette skulle vise seg å snu. Den påfølgende året dempet noe av kritikken seg, og mange tok nå til ordet for at pressen kanskje hadde vært for forsiktig.⁴

Mens stemmer i offentligheten etter hvert ble mer nyanserte når det kom til medienes dekning av terroren, fikk man en større debatt om ytringsfrihet, multikulturalisme, religion og politikk.⁵ I et slikt bilde ble pressen både et bindeledd og en forutsetning. Derfor fikk mange en mening om pressens rolle og funksjon, dette gjaldt også pressens egne folk. Kronikker og

¹ Stormark, 2011:408

² Internasjonale reaksjoner på terrorangrepet i Norge 2011, 2011

³ Mathiesen, 2011

⁴ Omdal, 2012

⁵ Eide, Naper og Kjølstad, 2012

redaksjonelle meningsartikler ble fylt av argumentasjon og refleksjoner over pressens ansvar. En debatt om pressens rolle, etikk og presseetikk i kriser var i full gang.

1.2 Forskningsspørsmål

Ikke siden andre verdenskrig har Norge blitt rammet på en slik brutal måte. Udåden kom som «lyn fra klar himmel», en slik dimensjonert terrorhandling var man ikke forberedt på. Det var situasjonen for journalistikken også. Den hadde ikke mulighet til å forberede seg, før den selv var rammet.

Selv om dagen først og fremst ble opprivende for ofre og berørte, satte den tydelig spor i de institusjonelle systemene våre. Både politikken, rettsvesenet og pressen fikk prøvd sine systemer, både innenfra og utenfra. Når det kommer til pressen, som er fokuset i denne avhandlingen, var det de presseetiske spørsmålene som ble satt på prøve, og måtte vektes på en forsvarlig etisk måte; det skulle tilfredsstillende redaksjon, journalist og pårørende. *Det* er ikke alltid en enkel oppgave. Her ligger avhandlingens kjerne. For å belyse denne problematikken videre har jeg derfor valgt å studere riks-, nisje- og lokalavisers praksis i håndteringen av etiske dilemmaer etter den 22. juli og frem til rettssaken var over.

Hovedproblemstillingen min formuleres derfor på følgende måte:

- *Hvordan er den redaksjonelle, etiske vurderingen av journalistiske dilemmaer i mediedekningen av 22. juli - i Klassekampen, Verdens Gang og Hamar Arbeiderblad?*

Mine fire underspørsmål kan formuleres slik:

1. *Hvordan håndterer journalister kriser, når de selv er i en?*
2. *Hvordan legitimerer journalister sine redaksjonelle valg?*
3. *Hvilke «etiske redskaper» har journalistene brukt under dekingen av krisen?*
4. *Har 22. juli merket journalistikken på noen måte?*

Hovedproblemstillingen vil bli besvart gjennom de fire underspørsmålene som blir presentert og drøftet i hvert sitt analysekapittel.

1.3 Samfunnsvitenskapens teoretiske dilemmaer

Forskning på samfunnet kjennetegnes ved dens dynamiske karakter. I motsetning til naturvitenskapen har samfunnsvitenskapen måttet kjempe for retten til valide forskningsresultater når man utforsker noe så «uryddig» som den sosiale verden. Med utgangspunkt i fire forskjellige teoretikere, har Barbara Gentikow argumentert for at undersøkelse av medieerfaringer også kan gjøres med de samme kravene som annen samfunnsvitenskap stiller. Men oppgaven er utfordrende. Objektivitetskravet ser ut til å være den største hemskoen: «Med dette kan hele opplegget være i fare for å være uvitenskapelig. Og det er nettopp det som den kvalitative metoden kritiseres eller til og med avvises for».⁶ Gentikow lener seg på Bourdieu, Haraway, Flyvbjerg og Geertz når hun konkluderer med at denne formen for vitenskap er ytterst seriøs, sannhetssøkende, i motsetning til det som relativismekritikerne hevder.⁷ Jeg vil kort gjøre rede for de to sistnevntes argumentasjon for samfunnsvitenskapen og den kvalitative metodens gyldighet.

Samfunnsforskeren Bent Flyvbjerg tar utgangspunkt i Bourdieu sin tese om at samfunnsvitenskapen må frigjøre seg fra naturvitenskapens klassiske krav til vitenskapelighet. Sosialvitenskapen kan ikke på samme måte produsere lover og teorier som er uavhengig av kontekst. «I den sosiale verden er konteksten derimot med på å definere det fenomenet som skal undersøkes. Det betyr ikke at samfunnsvitenskapen ikke er en vitenskap. Den er bare en annen type vitenskap».⁸

Den empiriske forskningens grunnlegger, Aristoteles delte opp den vitenskapelige kunnskapen i tre: Episteme, techne og fronesis. Den sistnevnte kan oversettes med klokskap og praktisk visdom. Det er pragmatisk kunnskap som er tuftet på erfaring fra den sosiale verden, den er variabel og avhengig av kontekst. Flyvbjerg ser fronesis som det vitenskapsidealet som bør styre sosialvitenskapen:

Kontekst og bedømmelse er helt sentrale for å forstå menneskelige handlinger[...] og i sentrum står interessen for studiet av mennesker og samfunnet, ikke interessen for universalialia og teori, men for drøftelser av bestemte anliggender rettet mot praksis.⁹

Ifølge Flyvbjerg har objektivitet kun gyldighet for episteme og ikke fronesis. Videre tar han et oppgjør med objektivitetskravet med henvisning til Nietzsche som hevder at man ikke kan

⁶ Gentikow, 2005:23

⁷ Gentikow, 2005:31

⁸ Gentikow, 2005:24

⁹ Flyvbjerg i Gentikow, 2005:25

snakke om et objektivt blikk. Det vil i praksis forutsette at blikket ikke har egenskapen til å se i én retning. «Derfor er objektivitet ikke et retningsløst og interesseløst perspektiv, men nettopp et mangfold av ulike perspektiver og fortolkninger».¹⁰ På denne måten frigjør Flyvbjerg samfunnsforskningen fra naturvitenskapen og fremmer dens gyldighet på egne vilkår. «[...] den skal belyse aktuelle situasjoner og diskutere mulige veier å gå, avhengig av ulike verdiforestillinger og interesser».¹¹

Etnografen Clifford Geertz presenterer begrepet *thick description*. Det kan oversettes med tykk, tett, detaljert og rik beskrivelse. Ifølge Geertz bør det området man undersøker «finkjemmes nesten som besatt». Det ligger en egen verdi ved å beskrive det fenomenet man undersøker på en kompleks måte; man kartlegger alle komplekse strukturer, fasetter og interne relasjoner. Selv ved forskning i egen kultur, er det lett for at kjente strukturer skygger over oppdagelsen av nye fenomener. Uten *thick description* kan det derfor være lett at ulike funn som er ikledd samme kulturelle drakt blir oversett.

Selv om begrepet først og fremst tar høyde for å utforske kulturelle etnografiske studier, utvider Gentikow begrepet til også å omfatte «[...] forskerens rike beskrivelse av en observasjon, informantens egne verbale beskrivelser av det fenomen som undersøkes og forskerens kontekstualiserte beskrivelse av denne beskrivelsen».¹² Som en konsekvens av dette erstatter hun derfor objektivitetskravet med begrepet *analytisk kompleksitet* – som bygger på Geertz' konsept.

Selv om jeg i min avhandling ikke analyserer medieerfaringer direkte, det vil si menneskers interaksjon med ulike medieformer og mediebruksanalyser, men journalisters erfaringer med og vurdering av mediedekningen etter terrorangrepet, vil prosjektet bygge på en kvalitativ forskningsmodell som er i tråd med Flyvbjerg og Geertz' perspektiver. Gentikows erstatning av objektivitetskravet kommer derfor til anvendelse.

¹⁰ Gentikow, 2005:25

¹¹ Gentikow, 2005:26

¹² Gentikow, 2005:30

1.4 Forskningsfront

Det varte ikke lenge før forskere og skribenter begynte å sette søkelys på hendelsen og pressedekningen etter terrorangrepet. Det finnes derfor allerede bøker, studier, masteroppgaver og analytiske refleksjoner over 22. juli. Da jeg bestemte meg for å skrive om temaet, var utfordringen å forske på et område som ikke hadde blitt belyst eller kom til å bli det. Mitt ønske med denne oppgaven har derfor vært å prøve å løfte en ny brikke og slik bidra til den totale forskningsfronten som omhandler 22. juli. Jeg har derfor valgt ut noen studier som jeg velger å bruke som bakteppe for oppgaven og deretter plassere meg selv i *det* bildet. En analyse av informanter i flere aviser, med vekt på forholdet mellom riks- og lokalavis ser jeg som et utfyllende bidrag til den eksisterende forskningen.

Utvalget av avisene ble direkte drevet av avhandlingens problemstilling. Derfor valgte jeg informanter fra aviser som hadde et spesielt «særpreg» over seg. Utvalget av lokalavis, riks- og tabloidavis og en meningsbærende avis var nøye uttenkt. Ved strategisk å velge ut aviser som representerer ulike nisjer, og slik sett ikke overlapper hverandre – kan de representere lignende redaksjoner og på den måten forhåpentligvis si noe mer enn seg selv. I tillegg har interessen for oppgaven vært motivert av en komparativ sammenligning mellom redaksjonene.

Høsten 2012, ga medieforsker Ivar Andenæs ut boken *Medier i sjokk og sorg*. Der intervjuet han 80 journalister som var sentrale i dekningen av terrorhandlingene. Ett av de sentrale spørsmålene var hvordan mediene ble deltakende i sorgprosessen, og hvordan de håndterte etiske og vanskelige dilemmaer? Andenæs skildrer også pressefolkenes egne opplevelser og lærdommer fra den skjebnesvangre dagen.¹³

Svein Brurås redigerte boken *Mediene og terroraksjonen. Studier av norske mediers dekning av 22. juli*. Der blir det satt fokus på ulikheter mellom TV2 og NRK sin dekning, Twitter som nyhetskilde og hvordan ofre for terrorhandlingen opplevde å få publisert bilder av seg selv uten samtykke. Selv om jeg vil trekke frem noen av disse aspektene i oppgaven, er det Brurås' analyse i begynnelsen av boken som er spesielt aktuell for oppgaven min. Han deler opp pressedekningen i tre faser: Det kaotiske døgnet, seremoniene, og den kritiske og etterforskende journalistikken.¹⁴

¹³ Andenæs, 2012

¹⁴ Brurås, 2012a

Et spørsmål som raskt meldte seg for forskere og journalister, var alle sommervikarene som jobbet i redaksjonene rundt omkring. Trond Idås har gjennomført en undersøkelse for Norsk Journalistlag som omfatter 496 journalister som var involvert i pressedekningen. Av disse var 232 ute i felten, enten i Oslo sentrum eller på Sundvolden. Undersøkelsen viser at 23 prosent av de som jobbet var sommervikarer, 11 prosent vikarer og 10 prosent frilansere. Idås finner også forskjeller i håndtering av stressreaksjoner i etterkant, og konkluderer med at erfarne journalister taklet tiden etterpå bedre enn de som var ferske. Han etterlyser derfor bedre retningslinjer og beredskapsplaner for redaksjonenes krisehåndtering.¹⁵

Både Andenæs, Brurås og Idås kommer her med bidrag til forskningsfronten som jeg jeg vil ta utgangspunkt i. Presseetiske dilemmaer sett med journalisters egne øyne, strukturen i den totale pressedekningen etter 22. juli, samt diskusjon om krisejournalistikkens plass i redaksjonene danner bakteppe for min kommende analyse.

1.5 Begreper, definisjoner og presiseringer

Den første og mest grunnleggende definisjonen jeg må begynne med er *journalistikk*. Hvordan bruker jeg begrepet i min avhandling? Jeg vil bruke det på ulike plan. For det første bruker jeg termen som merkelappen på profesjonen og den institusjonen som den representerer i samfunnet. For det andre bruker jeg det som navn på metode og sluttproduktet som journalistene leverer – enten det er skriftlig, muntlig eller audiovisuelt. Ifølge Olav Njaastad, er journalistikk en skildring av virkeligheten gjennom journalister. Den er orientert mot interessante og viktige problemstillinger og streber etter å formidle ny eller ukjent informasjon. Journalistikken skal også være preget av idealet om å være uavhengig, upartisk og objektivt skildrende.¹⁶

Fra 1660 til 1814 var journalistikk og presse forbundet med pamfletter, aviser, tidsskrifter og bøker. Historisk sett markerer denne første perioden på mange måter starten for dagens mediemarked. En ny lesende offentlighet vokser frem i denne perioden. Fra 1660 og opp til i dag går mediehistorien igjennom syv epoker, hvor hver periode representerer en markant endring. Det er ikke før etter 1920-tallet at vi kan snakke om massemedier og fremvekst av nye medier som ifølge Bastiansen og Dahl munner ut i dagens IT-revolusjon.

¹⁵ Idås, 2011

¹⁶ Njaastad, 2004:33

Journalistikk blir i dag produsert gjennom mange flere kanaler enn tidligere, som igjen fører til et fragmentarisk mediebilde. I tillegg har produksjonen av journalistikk skutt fart.¹⁷ Den dynamiske karakteren til Internett og TV gjør at det hele tiden er plass til ny og oppdatert journalistikk, og *mer* journalistikk. Det ligger et underliggende «krav» fra publikum om at nye hendelser må komme «på nett» så fort som mulig. Dermed blir journalistikkens oppgave et døgnprosjekt med korte frister og harde deadliner.¹⁸ Dette preget også journalistikken etter 22. juli.

På et institusjonelt nivå drar termen *journalistikk* med seg to andre beslektede begreper: *Presse* og *media*. Det er særskilt den siste termen som her må få en definisjonsinnsnevring. Et utvidet mediebegrep kan gjelde både avis, TV, ukeblader, film, internettsider med dataspill, andre skriftlige og audiovisuelle publikasjoner. Et slikt utvidet mediebegrep vil jeg ikke anvende i oppgaven, men heller en forståelse av et mediebegrep som kan stå som et synonym til begrepene journalistikk og presse. Jeg definerer derfor mediene, journalistikk og presse i lys av deres samfunnsrolle og deres funksjon. Regjeringens maktutredning satte opp fire punkter om medienes grunnleggende oppgaver i samfunnet:

1. Informasjonsfunksjonen: «Mediene skal gi den nødvendige informasjon slik at folk kan ta stilling til spørsmål i samfunnet. Mediene skal også gi informasjon fra publikum til politikere, offentlig ansatte og folk i ledende stillinger».
2. Kommentarfunksjonen: «Fra sitt ideologiske ståsted skal mediene kommentere og analysere samfunnsforholdene».
3. Overvåkningsfunksjonen: «Mediene skal granske og kontrollere dem som har innflytelse i samfunnet».
4. Gruppekommunikasjonsfunksjonen: «Mediene skal fremme kommunikasjon innen og mellom politiske, faglige og ideelle grupper i samfunnet».¹⁹

I min kommende analyse av vil jeg derfor bruke *journalistikk*, *presse* og *mediene* om hverandre med denne bakgrunnsforståelsen av begrepene.

Selv om jeg har intervjuet både kommentatorer, redaktører og journalister, velger jeg å samle dem under begrepet *journalist*. Når alle står på felles plattform vil det gjøre analysen mer ryddig og klar. Valget lener seg på *Den Internasjonale Journalistføderasjonen* sin definisjon av ordet *journalist*, hentet fra Rune Ottosen:

¹⁷ Bastiansen og Dahl, 2003

¹⁸ Tveiten, 2006:43

¹⁹ *Definisjoner, bakgrunn, avgrensning*. Regjeringen, NOU, 1996

Journalist betyr en person, som uavhengig av nasjonalitet er ansatt som redaktør, reporter, fotograf, kameramann eller tekniker i presse, radio, fjernsyn eller nyhetstjeneste, og som utøver sitt yrke i tråd med etiske prinsipper og tradisjoner som er definert av yrket selv. Slik profesjonell aktivitet betyr å innhente, motta eller formidle informasjon, ideer eller kommentarer for daglige eller periodiske publikasjoner, nyhetsbyråer, fjernsyn eller film.²⁰

Jeg ser derfor utvidet på journalistrollen og lar definisjonen legge føringer for at jeg innlemmer alle mine informanter i denne sekkebetegnelsen.

Siden 22. juli har blitt omtalt som den største tragedien på norsk jord etter andre verdenskrig, har begrepene *krise* og *katastrofe* blitt brukt hyppig. Jeg kommer til å bruke begge begrepene om hverandre i oppgaven. Dette beror på at informantene i oppgaven også bruker begge termene. Jeg legger følgende innhold til disse begrepene: Krise er «en situasjon som avviker fra det som er normalt, oppstår relativt hastig, har betydning for samfunnet, truer grunnleggende verdier (liv, helse, livsgrunnlag) og krever at tiltak settes i verk raskt».²¹

Man snakker om naturkatastrofer og menneskeskapte katastrofer. Det er ofte lettere å slå seg til ro med en naturkatastrofe enn den sistnevnte. Lee Ann Hoff viser i boken *Kriser* at det er vanskeligere å motivere til rehabilitering og gjenoppbygning når krisen skyldes menneskelige feilgrep og kynisme. Derimot er gjenoppbyggingsarbeidet lettere når det skjer en ulykke som ingen mennesker kan holdes ansvarlig for. Da står man heller sammen om oppgaven, for det finnes ingen reelle «syndebukker».

Jo-Bech Karlsen og Arne Blix deler de to typer katastrofene i mindre kategorier. Under naturkatastrofer finner vi telluriske; som jordskjelv, vulkanutbrudd og flodbølger; meteoriske som orkan, oversvømmelse og tørke; og parasittære hvor mikroorganismer ødelegger avlinger. I menneskeskapte katastrofer deler de opp i tekniske; som storbranner, eksplosjonsulykker og trafikkulykker. Og væpnede konflikter; som krig, borgerkrig og terroristaksjoner. I Norge er det særlig de tekniske katastrofene som har dominert, skriver Karlsen og Blix i 1990. Det virker for meg som boken bærer preg av at Norge nylig var rammet av flere større togulykker, titalls flyhavarier og ikke minst en nasjonal bekymring over ulykken i Tsjernobyl i 1986. «Det er særlig disse norske forholdene som gir innhold til vårt katastrofebegrep. Vi ser helt bort fra krigstilstander, og holder terrorisme og væpnede

²⁰ Mikalsen, 2011:16

²¹ *Hva er en krise?* 2012

konflikter utenfor».²² Det som forfatterne ikke inkluderte som relevant for et norsk katastrofebegrep, er høyst aktuelt 20 år senere. Terrorisme er etter 22. juli blitt tett koblet til katastrofe, og er absolutt aktuelt å inkludere – selv i en norsk sammenheng.

1.6 Forskningsdesignet

I arbeidet med den teoretiske delen av denne avhandlingen har jeg prøvd å finne litteratur som er oppdatert i forhold til de enorme endringene som har skjedd i pressen, men også benyttet klassisk litteratur og publikasjoner som står som grunnsteiner i det journalistiske teorifeltet. På denne måten vil jeg derfor kunne bruke etablert og klassisk teori sammen med nyere forskning. Et slikt vekselspill mellom ny og gammel teori ser jeg på som fruktbart for å belyse feltet jeg skal undersøke.

Selve ryggraden i avhandlingen er seks kvalitative intervjuer som danner datagrunnlaget for analysen. Intervjuene ble gjort i løpet av én måneds tid, fra desember 2012 til januar 2013. Alle intervjuene ble gjort personlig av meg, ansikt til ansikt. Da hvert intervju ble langt og omfattende, har jeg valgt å gå i dybden på dem, i stedet for å kombinere dem med en innholdsanalyse som var den opprinnelige planen. Selv om dette gjør at undersøkelsens materiale blir noe smalere, tror jeg det vil være mer fruktbart å studere et smalere felt grundigere enn å analysere et bredere område overflatisk. Analysen vil derfor ikke bli mindre omfattende av den grunn, heller mer nøyaktig og troverdig. Den vil da være i tråd med *thick description*-prinsippet.

1.7 Presentasjon av avisene og informantene

1.7.1 Hamar Arbeiderblad

Hamar Arbeiderblad er den lokale dagsavisen på Hamar. Den første utgaven kom i 1925 som et initiativ fra ulike Arbeiderparti-foreninger i Hedmark. Den gangen var opplaget på 1 200 eksemplarer. I dag har avisen et opplag på nesten 25 000 og eies av Hamar Media. Tidligere var avisen tett knyttet til Arbeiderpartiet, men den ble etter avpartifiseringen uavhengig. På slutten av 80-tallet endret de formatet til tabloidformat, noe som ble innført konsekvent fra 1991.²³ Per dags dato er det 40 ansatte i redaksjonen på Hamar.²⁴

²² Blix og Bech-Karlsen, 1990:17

²³ *Hamar Arbeiderblad*, 2013

²⁴ *Ansatte i redaksjonen*, 2013

Carsten Bleness er sjefsredaktør i Hamar Arbeiderblad. Han er 54 år og er bosatt i Hamar kommune. Før han tok over som sjefsredaktør for avisen hadde han vært redaktør for Dagsavisen i fem år. Tidligere journalistisk erfaring har han fra Aftenposten, der han jobbet både som utenrikskorrespondent og redaksjonssjef i tolv år. Han har også jobbet som journalist og vaktsjef i NRK. Bleness var ikke på jobb den 22. juli, men ble som sjefsredaktør raskt trukket inn i redaksjonelle bestemmelser og har hatt mye å gjøre med 22. juli-sakene.

Stian Steinsvik er 36 år og jobber som journalist i Hamar Arbeiderblad. Han har bakgrunn i samfunnsøkonomi fra Bergen, men har jobbet som journalist i elleve år. Steinsvik var på jobb den 22. juli og har siden den dagen vært sterkt engasjert i alle sakene som Hamar Arbeiderblad har dekket om temaet.

1.7.2 Verdens Gang

Verdens Gang har vært Norges største avis siden 1981, men ble i 2010 forbigått av Aftenposten, målt i opplag. Den kom for første gang ut i 23. juni i 1945. Avisen er partipolitisk uavhengig og eies i dag av det børsnoterte selskapet Schibsted ASA, som også eier Aftenposten og noen store aviser i utlandet. VG Nett har daglig 1,6 millioner lesere og er landets største forum for debatt. Sjefsredaktør er Torry Pedersen. I dag har Mediehuset VG (VG Papir, VG Nett og VG Mobil) en leserdekning på 2 068 000 hver dag. Det er mer enn 50 prosent av Norges befolkning over 12 år.²⁵

Marius Tetlie var leder for VGs 22. juli-gruppe. Han er 36 år gammel og har jobbet i VG siden 1999. I dag er han nyhetssjef. Tidligere har han vært presseoffiser i de norske NATO-styrkene, og har jobbet som lokaljournalist i Helgeland Arbeiderblad. Tetlie var på jobb i VG-redaksjonen da bomben smalt og kom tett innpå dramatikken. Siden da var han sterkt engasjert i sakene som gjaldt terrorangrepet, og ble derfor satt til å lede avisens 22. juli-gruppe som skulle organisere arbeidet med å dekke alle sider av den skjebnesvangre dagen.

Dennis Ravndal jobber i VG og var nestleder i 22. juli-gruppen deres. Der hadde han som hovedoppgaver å tilrettelegge og planlegge realtidsdekningen av 22. juli-sakene og utvikle VG-direkte som er live-studioet deres. Hovedsakelig har han jobbet med den etterforskende journalistikken som har vært mye rettet mot politiet. Ravndal er 33 år og har jobbet i VG siden 2007. Før det startet han sin journalistkarriere i Tønsbergs blad. Ravndal

²⁵ Tall og fakta, 2013

var heller ikke på jobb den 22. juli, men fikk tidlig beskjed om terrorangrepet, og begynte straks å skrive artikler for VG om temaet selv om han ikke var i hovedstaden.

1.7.3 Klassekampen

Klassekampen var tidligere partiavis for AKP, men fra 1991 har partiet solgt seg gradvis ned og i dag eies avisa av Fagforbundet, Industri Energi, forlagene Pax og Oktober, og støtteforeningen Klassekampens Venner og partiet Rødt. Klassekampen slik den fremstår i dag, er riksdekkende og kommer ut alle dager bortsett fra søndag.²⁶ Selv om avisen er partipolitisk uavhengig har den en formålsparagraf²⁷ som knytter den sterkt til et venstreorientert ideologisk syn. Opplagstallene fra 2011 er 15 390. Ansvarlig redaktør for avisen er Bjørgulv Braanen.²⁸

Kjell Erik Kallset er 46 år gammel og jobber som nyhetssjef og kommentator i Klassekampen. Det har han gjort de to siste årene. Tidligere har han jobbet som nyhetssjef og politisk journalist i Dagsavisen og vært en engasjert pressemann siden 1989. Kallset var ikke på jobb den 22. juli, men han er far til en av de overlevende på Utøya. Det gjør hans rolle i dekningen veldig spesiell. I tillegg til rollen som journalist og far har han også en ekstra dimensjon; rollen som politisk kommentator. Dette gjør at innspillene hans er å betrakte som flerdimensjonale. De ulike synene han har på saken beriker analysen.

Kathrine Holmøy jobber som nyhetssjef i Klassekampen. Hun er 34 år og bosatt i Oslo. Holmøy er utdannet sosialantropolog. I tillegg har hun utdanning fra Journalisthøgskolen. Hun har tidligere jobbet mye som frilanser; primært med forskningsjournalistikk. Samtidig som hun tok egne journalistoppdrag jobbet hun også til og fra i Klassekampen. Senere har hun fått fast jobb i avisen, både som vaksjef og nyhetssjef.

²⁶ Om oss, 2013

²⁷ Formålsparagrafen lyder slik: «Avisa Klassekampen skal drive en seriøs, kritisk journalistikk, med allsidige politiske og økonomiske avsløringer av utbytting, undertrykking og miljøødeleggelser – samt inspirere og bidra til ideologisk kritikk, organisering og politisk kamp mot slike forhold, ut ifra et revolusjonært, sosialistisk grunnsyn».

²⁸ Klassekampen, 2013

2. METODE

«Metode er et redskap eller et hjelpemiddel som benyttes for å forstå et komplekst fenomen. Med 'metode' forstår vi da en planmessig framgangsmåte for å nå fram til kunnskap».²⁹

2.1 Innsamling og behandling av materialet i forbindelse med den kvalitative undersøkelsen

Jeg benyttet semistrukturerte intervjuer under mine samtaler med informantene. I kvalitativ forskning er dette den mest benyttede intervjuformen. Intervjuet befinner seg mellom det rent forskerstyrte og det etnografiske intervjuet som er det mest åpne og eksplorerende.³⁰ Ved å bruke en slik intervjuvariant åpnet dette for at informantene kunne presentere sin virkelighetsforståelse, og at jeg kunne gripe tak i ting som dukket opp underveis i samtalen, som jeg ikke hadde forutsett at ville komme opp. På den andre siden er intervjuformen med på å få informanten inn på sporet igjen hvis han/hun snakker seg inn på et sidespor. Barbara Gentikow gir den kvalitative samtalen en spesiell verdi. Den åpner opp for informantens perspektiver samtidig som det ikke visker ut forskerens opprinnelige plan og planlagte spørsmål. «Den kvalitative metoden understreker kunnskapens konstruktive natur, skapt gjennom interaksjon mellom deltakerne i en samtale».³¹ Den skal ikke først og fremst presentere absolutte sannheter, men gi beskrivelser av en informants opplevde virkelighet som man kan trekke erfaringer fra.

Jeg tok tidlig kontakt med mine informanter. Høsten 2012 spurte jeg om de kunne tenke seg å bli med på dette prosjektet. I samtalen med de forskjellige la jeg frem tema for oppgaven og hovedproblemstilling, slik at de fikk kjennskap til rammene rundt samtalen. Deretter sendte jeg temaene for intervjuguiden, slik at de på forhånd kunne tenke gjennom eksempler, opplevelser og refleksjoner, og stille forberedt til forskersamtalen. Erfaringene mine var likevel at de fleste av informantene kun hadde sett raskt igjennom temaene og møtte meg mer eller mindre uforberedt.

Møtene ble svært forskjellige. Noen intervjuer ble veldig lange, dette gjaldt spesielt de som hadde vært på jobb den 22. juli og derfor hadde mange opplevelser å gjenfortelle. De

²⁹ Gentikow, 2005:32

³⁰ Gentikow, 2005:83

³¹ Kvale i Gentikow, 2005:37

journalistene som var på jobb da det smalt, har også siden vært sterkt engasjert i sakene som har omhandlet terrorangrepet.

Jeg gjorde lydopptak av alle intervjuene, i tillegg har jeg notert ned andre reaksjoner som fant sted under intervjuene. Kvaliteten på lydopptakene ble forskjellige ettersom intervjusettingen var av ulik art. Spesielt var dette tydelig under opptaket med en informant som hadde pappaperm og hadde to barn hjemme under intervjusamtalen. Støy fra disse i bakgrunnen, gjorde transkriberingen av opptakene vanskelig og tidkrevende. Jeg opplevde også at en av de andre informantene satt for langt unna opptakeren, slik at noen av setningene ble grumsete. Det ble derfor vanskelig å få med seg innholdet.

Informantene var lette å prate med og åpne for oppfølgingsspørsmål. Selv om de hadde tid til å forberede seg på intervjusituasjonen, fikk en av informantene en sterk reaksjon i begynnelsen av intervjuet da han skulle referere fra 22. juli. Dette er journalister som har gått inn i en rekke tragiske skjebner og hørt andre fortelle sine forferdelige historier fra terrorangrepet. Nå ble han plutselig plassert på den andre siden av bordet, helt motsatt av det han var vant med. Etter en kort pause var han klar igjen og vi fortsatte samtalen. Det viser at inntrykkene fra 22. juli var friskt i minne og at opplevelsen den dagen kanskje var sterkere enn det han selv var klar over.

Tidsrommet som danner grunnlaget for intervjuene, er perioden fra 22. juli 2011 til rettssaken var over, våren 2012. Selv om dette er en lang periode har jeg valgt å bruke hele året for å kunne inkludere de ulike fasene som oppsto i kjølvannet av tragedien.

Informantenes refleksjoner over etiske valg strakte seg lenger enn de første ukene. Det var en pågående prosess som varte helt til selve rettssaken var over. Det ble derfor naturlig å bruke hele året som en utvalgt periode for å belyse oppgavens problemstilling.

2.2 Metode for behandling av intervjuene

I forkant av hvert intervju spurte jeg om intervjuobjektet ville fremstå med fullt navn. Det var i orden for alle. Derfor har jeg valgt å bruke informantenes fulle navn som referanse for deres uttalelser.³² Jeg har selv transkribert alle intervjuene bortsett fra noen deler av to av intervjuene. Disse har jeg i etterkant gjennomgått på nytt, for å kvalitetssikre dem og sørge for at den første transkriberingen fulgte mine instruksjoner.

³² For eksempel: Bleness, Carsten: 10.12.12

Selv om jeg har rettet opp enkelte grammatiske feil som har forekommet i muntlig tale under intervjuene, har dette ikke påvirket verken innhold eller budskap. Slik sett er alle sitatene direkte gjengitt slik de kom frem under intervjuet. Når jeg referer til intervjuer vil jeg presentere mine egne kommentarer og uttalelser med *kursiv*, slik at det blir tydelig for leseren hvilken stemme som snakker. Alle sitatene som er brukt i denne oppgaven er godkjent av informantene. De hadde ikke noe å utstede på sitatene som ble sendt dem, bortsett fra noen språklige detaljer.

2.3 Metode for analyse av intervjuene

I løpet av transkripsjonsfasen startet også analysedelen. Ved å skrive ut intervjuene i sin helhet, fikk jeg også et dypdykk i materialet mitt. Dette dykket, også kalt *immersjon* ble et viktig førsteskritt for å merke meg vesentlige og interessante trekk som kom frem etter hvert som jeg transkriberte. Jeg oppdaget derfor raskt temaer som ble aktuelle å analysere videre. Selve transkripsjonsfasen kan ifølge Gentikow være en reduksjon av datamaterialet. «Å redusere på dette nivået handler om å kondensere, i vår sammenheng fortetting. Kondensering av data innebærer en konsentrasjon; at man fjerner ‘overflødig’ stoff».³³ Jeg valgte derfor å se bort fra informasjon som ikke hadde noe med selve oppgaven å gjøre. Det var ikke mye som falt under denne kategorien, derfor har jeg transkribert 95 prosent av intervjuene. Selv om denne førstefasen gav noen hint om hvilke temaer som ble aktuelle å gå videre med, var det ikke før i selve struktureringen av datamaterialet, etter mange gjennomganger av intervjuene, at dette ble klart.

«Kvalitativ forskning er opptatt av å beskrive helheter – hele, konkrete miljøer og hele personer, ikke bare isolerte ‘variabler’. Slike helhetskonsepter kan dukke opp temmelig intuitivt, og ikke alltid ved skrivebordet», skriver Repstad.³⁴ Samtaler med medstudenter og folk i bransjen har også fremmet analytiske tanker og sammenhenger som ikke nødvendigvis har blitt produsert gjennom teknisk analysearbeid. Slik sett har det vært et vekselspill i analysearbeidet av intervjuene.

Det er ulike måter å strukturere og analysere sitt datamateriell på, ifølge Repstad.³⁵ Det vanlige er å analysere tematisk eller ta for seg hver enkelt informant. Da problemstillingen

³³ Gentikow, 2005:118

³⁴ Repstad, 2002:105

³⁵ Repstad, 2007:131

legger opp til en sammenligning mellom avisene, var det i dette tilfellet mest hensiktsmessig å analysere tematisk. Dette gjør at jeg i samme del kan vurdere informantenes utsagn mot hverandre. Dette vil gi bedre oversikt og gjøre at funnene blir presentert klarere. Valget av tematisk analyse beror også på at intervjuguiden min er strukturert og bygd opp etter temaer.

I analysen av intervjuene har jeg først organisert materialet i temaer og satt merkelapper på deler av tekstene. Deretter har jeg kodet dataene, ved å sette tekstdelene inn i datamatriser, under forhåndskategoriserte temaer. «Kategorisering, klassifisering og koding er kritiske øyeblikk i forskningsprosessen. Her kan alvorlige feil begås og faren for forvrengninger av datamaterialets betydning er stor», skriver Gentikow.³⁶ Man kan derfor oppleve at idealet om rik bekrivelse heller fører til en kraftig reduksjon av datamaterialet. Derfor er det viktig, ifølge Gentikow, å begrunne sine fravalg og valg av bestemte temaer. Når dette er på plass, gjør klassifiseringsarbeidet at dataene ikke fremstår kaotisk, men blir håndterlig.³⁷ Hun begrunner det slik: «Et klassifikasjonssystem er problematisk, og uten klassifikasjoner er det bare kaos. Det første skrittet i analysen er derfor en forenkling av realitetens kompleksitet, til et håndterbart klassifikasjonsskjema».³⁸ Da informantene mine vekslet mellom temaer underveis i intervjuet og kom med utfyllende informasjon senere i samtalen, ble en slik temastrukturering og sitatfletting, avgjørende. Slik ble analysegrunnlaget mer ryddig.

Hovedsakelig finnes det to måter å presentere en empirisk undersøkelse på. Den ene måten er en kombinasjon av presentasjon og analyse, slik at analysen av funnene skjer kontinuerlig. Den andre består i å gi en helhetlig presentasjon av funnene, for deretter å gi en analyse og vurdering av det man først har presentert. Jeg har i min analyse valgt den førstnevnte, da jeg som nevnt har delt opp analysen tematisk. Det har gitt meg mer spillerom til å drøfte og vurdere ting fortløpende. Det gir analysen en dynamisk dimensjon, i tillegg kan jeg trekke med meg delkonklusjoner og bruke dette videre i de påfølgende analysedelene.

Selv om kvalitativ metode kan virke flytende, krever den stramme former. Dette har vært en viktig rettesnor i arbeidet. En av målsettingene for arbeidet med analysen har derfor vært å kombinere disse to motsetningene, som Repstad viser her:

³⁶ Gentikow, 2005:118

³⁷ Gentikow, 2005:119

³⁸ Gentikow, 2005:119

Å gå inn i et felt uten noen tanker på forhånd, og bare med generell nysgjerrighet som niste, høres sympatisk ut, men vil trolig resultere i at man ikke finner noe særlig. Den som stiller opp utelukkende med et åpent sinn, vil trolig komme ut av prosjektet med nokså tomme hender... poenget med et åpent sinn er ikke å gå ut i feltet uten faglig og hverdagslig forutforståelse, men å være villig til å justere forutforståelsen underveis.³⁹

Noe av det mest interessante med kvalitative analyser, er dens evne til å avdekke ambivalenser og flertydig materiale. På den måten er metoden bedre egnet til å representere en erfart virkelighet.⁴⁰ Hovedmålet med min analyse er i tråd med dette perspektivet: Å få fatt på informantenes opplevelser og erfaringer, og sette det inn i en større sammenheng. På den måten vil analysen forhåpentligvis kunne kaste lys over informantenes bidrag og gi dypere innsikt.

2.4 Den kvalitative undersøkelsens svakheter og overførbarhet

Den mest omstridte kritikken mot kvalitative undersøkelser, er dens mangel på å oppfylle «den hellige vitenskapelige treenigheten» - validitet, reliabilitet og generaliserbarhet. «[...] som ifølge den kvantitative tradisjonen er ufravikelige metodekrav».⁴¹

I metodekrigens hete har forskere som Kvale, Lindlof, Patton, Thagaard og Jensen forsøkt å rekonseptualisere begrepene slik at de også kan anvendes i kvalitativ forskning. Med det som bakteppe forklarer Gentikow hvordan termene kan gjøres fruktbare, samtidig som hun ser hvilke områder de ikke er forenlige med kvalitativ forskning.

Reliabilitetskravet møter spesielt problemer på punktene *etterprøvbarehet* og *forskeren som måleinstrument*. Det første kravet kan kanskje ikke kvalitative studier oppfylle. Forskningsprosessen foregår ikke under kontrollerte omstendigheter som andre kan etterprøve. Samtalene med informantene blir aldri like, fordi hvert intervju har sin unike dynamikk. Det betyr ikke at samtalene ikke har vitenskapelig verdi.⁴² Det er mye informasjon som likevel kan være pålitelig og troverdig når man er åpen om sin prosess. Når «måleinstrumentet» er forskeren selv, er det òg spesielt viktig å kunne vurdere seg selv fortløpende. Selvrefleksivitet er derfor en viktig oppgave for den kvalitative forsker i denne troverdighetsprosessen.

³⁹ Repstad i Gentikow, 2005:53

⁴⁰ Gentikow, 2005:37

⁴¹ Gentikow, 2005:56

⁴² Gentikow, 2005:58

Validitet bedømmes ut fra « [...] håndverksmessig kvalitet, ved kontinuerlig å kontrollere funnenes tilforlatelige, sannsynlighet og troverdighet, å stille kritiske spørsmål og å sette funnene i relasjon til annen forskning på feltet».⁴³ Det handler om fortløpende å spørre seg selv om man faktisk undersøker det man har sagt man skal undersøke. I tillegg bør også validitetsspørsmålet omhandle streben etter å være kilde til sannhet(er). Da er det ikke først og fremst snakk om Sannheten, men at funn av ulike sannheter kan gi oss muligheter til skarpere vurderinger.

For å oppfylle disse kravene er det derfor viktig for meg å være åpen rundt mine egne prosesser med innsamling av data. Legger jeg skjul på omstendigheter eller faktorer som kan ha påvirket mine funn, kan dette gjøre at forskningsbidraget mitt blir både lite troverdig og ugyldig. Jeg vil derfor gå gjennom svakheter som kan ha påvirket mine funn og slik styrke analysens reliabilitet og validitet.

Denne avhandlingens største svakhet er kanskje min kjennskap og tilgang til materialet og dokumentasjon som finnes om 22. juli. På grunn av tidsrammene som denne masteroppgaven gir, er det ikke mulig å sette seg inn i alle dokumenter, avisartikler, rapporter og relaterte artikler man måtte finne på nettet. Derfor har det vært nødvendig å gjøre et utvalg av informasjon og kilder om temaet. Det kan være interessante perspektiver «der ute» og som jeg ikke fikk bakt inn i intervjuguiden. Dette kunne ha beriket analysen og gitt utfyllende informasjon for å besvare hovedproblemstillingen enda bedre.

En annen svakhet er tidspresset som jeg må ta hensyn til i vurderingen av det kvalitative materialet. Selv om de fleste av informantene hadde god tid til samtaler, var det spesielt en av journalistene som ikke hadde så god tid som jeg hadde ønsket. Det endte med at vi ikke ble ferdige med spørsmålene jeg hadde i intervjuguiden. Konklusjonen på dette problemet ble derfor at han sendte meg svar på de resterende spørsmålene på e-post. Dette gjorde at jeg ikke hadde mulighet til å stille oppfølgingsspørsmål og gripe tak i innhold han måtte ha kommet med i en reell intervjusituasjon. Slik sett kan jeg ha mistet noen verdifulle refleksjoner og poenger. Likevel må det sies at det var få spørsmål det var snakk om, og det kan også være fruktbart at vedkommende kunne sette seg ned i ro og skrive reflekterte svar. Gentikow gir e-postintervjuet fire goder. En av dem er at «[...] svarene er skriftlige (og med det gjennomtenkte, det vil si særlig valide) samtidig som de er preget av det muntlige språkets

⁴³ Gentikow, 2005:60

spontanitet».⁴⁴ Det kan ha ført til at jeg mottok refleksjoner som han kanskje ikke hadde kommet på i en tidspresst og spontan situasjon.

Når det kommer til den kvalitative undersøkelsens generaliserbarhet, mener Kvale at også dette begrepet kommer til kort i kvalitative studier. Det må erstattes med et mer tilpasset krav; han presenterer derfor termen *overførbarhet*. Og denne tanken er han ikke alene om, for slik argumenterer også Thagaard: «Overførbarhet har referanse til om tolkninger som er basert på en enkelt undersøkelse også kan gjelde i andre sammenhenger».⁴⁵

Selv om det begrensede utvalget mitt av informanter ikke kan generaliseres til å gjelde på makro-nivå, kan de gi innsikt i journalisters etiske handlinger på et mikro-nivå. Deres beskrivelser av de situasjonene som utspilte seg den 22. juli og hendelsene som fulgte med i kjølvannet, er sanne ut fra deres virkelighetsforståelse. Slik sett kan det tenkes at deres vinkling kan brukes i andre sammenhenger, noe som kan skape større forståelse for de etiske dilemmaene de selv presenterer. Med Thagaards argument i bakhodet kan vi derfor kanskje snakke om en reell overførbarhet til lignende situasjoner.

Man kan også spørre seg selv om i hvilken grad mine informanter er representative for avislandskapet. Arbeidet med å finne journalister var først og fremst motivert av problemstillingens formulering. Det har selvsagt vært viktig å strebe etter et representativt utvalg informanter som skulle avspeile et mangfold av ulike journalistiske stemmer, i ulike redaksjoner. Innenfor mine journalistinformanter har jeg redaktør, kommentator, nyhetssjef, journalist, og reportasjeleder. Jeg vil derfor mene at utvalget mitt er preget av mangfold, selv om antallet er begrenset. Noen av informantene mine har bred journalistisk bakgrunn og stor kontaktflate. Dette gjør at de på en troverdig måte også kan uttale seg om generelle tendenser i profesjonen.

⁴⁴ Gentikow, 2005:104

⁴⁵ Thagaard i Gentikow, 2005:61

3. PRESSEETIKK – MER ENN VARSOMHET

«Da jeg begynte i jobben, fikk jeg beskjed om hvor pulten min var, hvor toalettet var, og en liste med 428 ting vi ikke får lov til å gjøre. Det gikk opp for meg at jeg kunne følge alle reglene til punkt og prikke ved å bli hjemme i senga».⁴⁶ CBS-direktør, Michael Enright

3.1 Den som sover, synder ikke

Slik lyder et kjent og gammelt ordtak. Det finnes ulike oppfatninger om hva presseetikk dreier seg om. Et slikt passivt fortegn til begrepet er *en* oppfatning man kan møte blant journalister og andre innen pressen. Det kan se ut som det viktigste er å være forsiktig, jamfør tittelen på pressens regelverk: Vær varsom. Men presseetikken er mer offensiv enn som så, skriver Brurås.⁴⁷ Presseetikken handler først og fremst om det man *skal* gjøre og det man *bør* gjøre. Det er et positivt program som skal sikre at pressen får frihet til å arbeide for sine ideelle målsetninger og fylle sitt samfunnsansvar på en god og forsvarlig måte. Den skal ikke begrense handlingsrommet, men heller være med på å definere pressens ansvar og oppgaver. Det er med andre ord et *aktivt* begrep.

Gjennom 70 år har pressen hatt sitt eget regelverk. I 1936 ble den første versjonen av Vær varsom-plakaten vedtatt. Etter dette har den blitt revidert gjentatte ganger. Der finner vi både etablerte *kildenormer* for å sikre at metoden for innsamling av stoff er forsvarlig, og *integritetsnormer* for at pressen skal kunne opptre troverdig og være leverandør av uavhengig informasjon. Journalistisk yrkesetikk ligger på denne måten mellom en normativ og deskriptiv etikk, sier Brurås.⁴⁸ Man vet hva man *bør* gjøre, og hva man *skal* gjøre.

For å kunne gå videre inn i det teoretiske landskapet der presseetikken befinner seg, velger jeg først å se på etikkbegrepet alene. Hvilken etikk ligger egentlig til grunn for selve presseetikken?

3.2 Etikk

Ordet «etikk» stammer fra det greske ordet «ethos» som betyr «sed», «skikk», «sedvane». Både begrepet «etikk» og «moral» har opprinnelig samme betydning. I vår tid har dette endret

⁴⁶ Brurås, 2006:8

⁴⁷ Brurås, 2006:9

⁴⁸ Brurås, 2006:7,13

seg, og man bruker begrepene separat; etikken mest som teori og moralen mest som praksis. Men selv om det har oppstått et skille mellom de to, er det en nær kobling mellom dem.

Arne Johan Vetlesen sier at for han er etikkens kjerne urettferdighet «signalisert ved vår trang til å gripe inn når vi opplever noe som galt; som at noen krenker noen».⁴⁹ Når vi gjør dette, må det være en grunnforståelse av at ting kunne vært annerledes. Det må finnes en allmenn grunnlinje vi tar utgangspunkt i når vi forkaster en handling eller ytring. For pressen og journalistikken er dette både utgangspunkt og kjernepunkt i yrkeskodeksen. Under pressens samfunnsrolle, punkt 1.5 er dette nedfelt slik: «Det er pressens oppgave å beskytte enkeltmennesker og grupper mot overgrep eller forsømmelser fra offentlige myndigheter og institusjoner, private foretak eller andre».⁵⁰ De skrevne yrkesetiske retningslinjene handler først og fremst om journalistikkens relasjoner til enkeltpersoner og grupper. Det er kombinasjonen av publikum, kildene og publisitetsobjektene som utgjør særpreget til det journalistiske faget, skriver Raaum.⁵¹ Derfor blir også journalistiske arbeidssituasjoner straks mer intrikate og kompliserte. Svært ofte er det slik at begrunnelsen for en journalistisk sak stammer fra etikken. For *hvor langt* er det egentlig moralsk akseptabelt å gå for og rydde opp i andres etisk forkastelige handlinger? Og *når* blir en journalistisk handling ikke lenger legitim, moralsk sett?

Med tanke på disse spørsmålene er det viktig å skille mellom journalistikkens egne konstruerte etiske grenser, og allmenhetens forventninger og forståelse av disse grensene. Her kan det dukke opp motstridende syn, nettopp fordi man opererer ut fra ulike etiske målestokker. Pressen må balansere og utøve sitt oppdrag med disse spørsmålene i bakhodet. Både hensyn til profesjonen man er en del av, og forventningene fra publikum setter journalister ofte i etiske dilemmaer. Ulike hensyn skal veies mot hverandre, med Vær varsom-plakaten som navigatør. Ifølge Røssland er det ikke nødvendigvis den enkelte kritiske artikkel som er problemet, men den totale mengden av negativ omtale som blir belastende for den omtalte. Den såkalte mengde-journalistikken som kanaliseres gjennom ulike medier kan få fatale utfall. Etisk (selv)refleksjon er derfor nødvendig, spesielt når blodtåka legger seg som verst i redaksjonen. Som middel mot ensidig vinkling, har forslaget om at noen tar rollen som «djevelens advokat» i redaksjonen vært nevnt.⁵²

⁴⁹ Vetlesen i Oltedal, 2012:70

⁵⁰ Vær varsom plakaten, 2008

⁵¹ Raaum, 1986

⁵² Hjeltne, Guri – Brurås, Svein – Syse, Henrik, 2003

Presseetikken har tradisjonelt blitt drøftet ut fra to hovedretninger innenfor etikken: Konsekvensetikken og plikketikken. Går man journalistikkens yrkeskodekser og målsettinger i sømmene kan man finne spor av begge tradisjonene.

3.2.1 Konsekvensetikken

Den resultatorienterte etiske teorien, der nyttetenkning og konsekvenser er sentralt, har samme utspring som utilitarismen. Ordet kommer av det latinske navnet «utilitas» som betyr «nytte» og stammer fra filosofen John Stuart Mill. Ofte blir også betegnelsen teleologisk etikk brukt om slike etiske retninger som vektlegger formål, nytte og konsekvens. Mill mener at handlinger er rette i den grad de fremmer lykke, og motsatt forkastelige i den grad de resulterer i smerte og ulykke. Det er formålet og endestasjonen for den enkelte handling som er det sentrale. Handlinger må vurderes ut fra hva som gir størst mulig lykke for flest mulig.⁵³ På den måten kan også moralsk forkastelige handlinger legitimeres hvis de resulterer i et større gode, selv om det skjer etiske overtramp på veien. Ordtaket «målet helliger middelet» oppsummerer på en enkel måte selve kjernen i teorien. Skal man avsløre og avdekke maktmisbruk ser pressen seg til en viss grad nødt til å følge en slik tankerekke. Likevel må ikke dette formålet dominere mer enn kravet om respekt for enkeltmenneskets iboende verdighet. Selv den verste forbryter har krav på menneskelig behandling. Dette prinsippet finner vi i rettssystemet, og slik bør det også være i mediene og offentligheten for øvrig, konkluderer utvalget i rapporten om Tønne-saken.⁵⁴

Det finnes ingen andre goder som gjør det forsvarlig å redusere et menneske til kun et middel for å oppnå det – heller ikke en «avsløring» av kritikkverdige forhold i samfunnet, og selvsagt langt mindre en dramaturgisk effekt i en mediefortelling. Det vil i så fall være «umenneskelig» i ordets egentlige betydning.⁵⁵

3.2.2 Pliktetikk

En pliktetisk tilnærming med satte og ufravikelige retningslinjer kan også være nødvendig. På den måten kan man avverge at man havner i etiske feller med tragiske utfall. Denne andre tradisjonen har også vært sentral og preget journalistikken med tanke på hvordan presseetikken er bygd opp og opererer i dag. Vær varsom-plakatens faneparagrafer har mye

⁵³ Brurås, 2006:282

⁵⁴ Hjeltnes, Guri – Brurås, Svein – Syse, Henrik, 2003:10

⁵⁵ Hjeltnes, Guri – Brurås, Svein – Syse, Henrik, 2003:10

fra pliktetikken måte å uttrykke seg på.⁵⁶ I punkt 4.1 finner vi en slik pliktetisk bunnlinje: «Det er pressens rett å informere om det som skjer i samfunnet og avdekke kritikkverdige forhold. Det er pressens plikt å sette et kritisk søkelys på hvordan mediene selv fyller sin samfunnsrolle».⁵⁷

Den fremste representanten for denne retningen i moralfilosofien, er Immanuel Kant. For Kant handler det ikke om hva som bringer størst nytte, men at man ikke skal lage andre spilleregler for seg selv enn det som skal kunne gjelde for andre. Han formulerer dette i det kategoriske imperativ: «Ein kvar skal handle slik at den måten å handle på kan gjerast til ei allmenn lov som alle skal kunne godta».⁵⁸ Denne måten å tenke på henger tett sammen med hva som gjelder i vårt rettssamfunn. Pliktetikken kjennetegnes av absolutte regler som sier noe om hva som er rett og galt. Det skal være mulig å definere universelle etiske normer og retningslinjer man kan være allment enige om. Røttene kan man trekke tilbake til de ti bud i Bibelen, der reglene er absolutte sannheter som trumfer egne følelser og nyttevalg. «Når Kants kategoriske imperativ blir sammenlignet med Bibelens gylne regel, så er det nettopp det mellommenneskelige, nestekjærligheten som blir løftet frem».⁵⁹ Styrken ved det kategoriske imperativ er at den har i seg et sterkt vern mot krenkelse av menneskeverdet. Hadde den samlede presse lagt mer vekt på et slikt perspektiv ville man kanskje ikke fått det samme utfallet som vi så i Tønne-saken.

Skal man sette denne «etikk-hatten» på pressen, kan det by på utfordringer. Det finnes nemlig unntakssituasjoner da man må se seg nødt til å vike fra disse prinsippene fordi det er så innlysende at et slikt brudd er etisk riktig å gjøre. Det har vært noen av innvendingene mot Kant og hans pliktetikk. Når journalister tyr til bruk av skjult kamera og falsk identitet er dette et avvik fra pliktetikken om å være redelig og ærlig i møte med kilder. Denne åpningen finner man i Vær varsom-plakaten når det gjelder saker av særlig samfunnsmessig betydning.⁶⁰ Hva som er av samfunnsmessig betydning beror på skjønn, og kan være et godt etisk spørsmål i seg selv, jamfør Hoksrud-saken i 2012. Etter at Fremskrittsparti-politikeren ble fulgt med skjult kamera av TV2 til Riga med mistanke om kjøp av seksuelle tjenester, fikk man en etterfølgende debatt og bruken av slike metoder, også kalt *instant wallraffing* i fagkretser.⁶¹

⁵⁶ Oltedal, 2012:70-72

⁵⁷ *Vær varsom-plakaten*, 2008

⁵⁸ Oltedal, 2012:72

⁵⁹ Røssland, 2007:63

⁶⁰ *Vær varsom-plakaten*, 2008

⁶¹ Sæbø og Ramsdal, 2005:10

Saken illustrerer hvor problematisk det kan være å lage unntak fra pliktetiske retningslinjer, selv om man avslører andres synder. Da kan man ende opp med en «termostatsetikk» - en presseetikk som fort kan bli tøyelig og prinsippløs. På den måten står man i fare for å skade sin egen ryggrad.⁶²

3.2.3 Dyddsetikk

Man snakker ofte om den objektive ideal-journalistikken som skal opptre distansert, uberørt og følelsesløs. Men følelser er ikke en motsetning til fornuften, skriver Aristoteles. Å erkjenne at man har følelser er viktig for å unngå kynisme i sin yrkesvirksomhet. Man skal tilpasse seg hva som er «rett» i en hver situasjon, basert på dydene. Den som har internalisert dyder som visdom, rettferdighet, måtehold – vil handle rett i ulike situasjoner. Han lister ikke opp bud og regler slik pliktetikken gjør, men er opptatt av at hver situasjon er unik. Ut fra erfaring og tilegnede dyder vil man være i stand til å ta rett valg i situasjoner man måtte komme opp i. Det handler om å besitte en moralsk utrustning, og da vil følelsesmessige reaksjoner være en kilde til hvordan man kan håndtere ulike situasjoner på en etisk god måte.⁶³ Dyddsetikken har også vært en plattform til inspirasjon for journalisters forståelse av egen yrkesetikk. Det å kunne sette seg inn i andres situasjon som journalist og møte den enkelte kilde på en menneskelig måte, er ikke ensbetydende med at man ikke er profesjonell i sitt yrke. Å være journalist er å være menneske, da må følelsesaspektet være med, sier Brurås.

Kvalitetsjournalistikk er ikke kun den kritiske og gravende journalistikken, men den som faktisk tar sikte på å presentere verden på en virkelighetsnær måte.⁶⁴

Det må ikke bli slik at ufølsomhet er en del av profesjonell journalistisk yrkesholdning. Faren er nemlig til stede. Den journalistiske profesjonsetikken synes å dyrke den uavhengige, uberørte, distanserte, kjølige observasjonen av en hendelse og har lite rom for empati, for omtanke, innlevelse og medfølelse. Vi tror dette er et element som hører med i bildet når vi skal vurdere hvorfor journalistisk praksis kommer på kollisjonskurs med folks allmenne moraloppfatning, slik vi har sett det i Hedrum-saken.⁶⁵

⁶² Oltedal, 2012:73

⁶³ Vetlesen i Oltedal, 2012:74-76

⁶⁴ Brurås i Røssland, 2007:80-81

⁶⁵ Brurås i Røssland, 2007:81

Hedrum-saken: 5. august 1999 ble 12 år gamle Kristin Juel Johannessen funnet drept nær sitt hjemsted i Hedrum i Vestfold. Presseoppbudet i den lille bygda var massivt dagene etter den tragiske hendelsen. Både pårørende og bygdefolket oppfattet pressen som lite hensynsfull og altfor nærgående. Det oppstod en amper stemning, og bygdefolket opplevde situasjonen som så truende at de etablerte et velorganisert "borgervern" for å beskytte pårørende mot pressen.

I Hedrum-saken ble fraværet av journalisters medmenneskelige rolle ovenfor de pårørende en ekstra påkjenning i sorgen, da en tolv år gammel jente ble funnet drept. Resultatet av pressens manglende forståelse for den allmenne moraloppfatningen i bygda førte til at sorgreaksjonene ble rettet mot pressen selv.⁶⁶ I slike tilfeller jobber pressen mot sin egen profesjonalitet.

Det vi kan lære av slike hendelser er at følelsesaspektet faktisk kan legge føringer for etisk gode valg i vanskelige yrkessituasjoner – spesielt når man har med mennesker å gjøre. En slik tanke kan man også hente fra opplysningstiden og den moderne filosofiens subjektive vending. Etikk er ikke alltid skrevet i stein. Det kan også være en følelse man besitter.⁶⁷ Selvfølgelig må denne følelsen være i tråd med allmenn moraloppfatning og ikke sees isolert. Stemmen og følelsene som Anders Behring Breivik hadde inni seg før terrorangrepet, kan umulig være en slik moralsk ledestjerne.

3.2.4 Menneskeverdet: Grunnsteinen i presseetikken

Presseetikken tviholder ikke på *en* av disse etiske tradisjonene, sier Oltedal. Man trenger impulser fra alle retningene. På denne måten har man flere perspektiver å bringe på bordet når man skal diskutere yrkesetikk. For til syvende og sist handler journalistikk om mennesker, sier hun. «Å fasthalde som botnplanke, som er sentralt i yrket, at journalistikk på grunnleggjande vis dreier seg om menneske, er ein felles ståstad for journalistar, uavhengig av kva den enkelte journalist eller redaksjon står for i det verdimessige og ideologiske landskapet».⁶⁸ Det handler om å ta utgangspunkt i seg selv før man utformer sin yrkesrolle. Samfunnsansvar, som vi skal komme tilbake til senere, henger tett sammen med menneskeverdet; for journalistikkens grunnleggende oppdrag er å ta vare på dette. Slik sett er både etikken, samfunnsoppdraget og mennesket uløselig knyttet sammen i journalistikken. Derfor kan man ikke diskutere dem isolert fra hverandre, man er nødt til å se dem i sammenheng.

Å ta vare på menneskeverdet fordrer at man stiller krav til både journalistens arbeidsmetoder og journalistikkens innhold.⁶⁹ Vær varsom-plakaten legger til grunn at yrkesetikken skal gjennomsyre *hele* den journalistiske prosessen, fra innsamling til presentasjon av det journalistiske materialet.⁷⁰ Da holder det ikke å ha etisk bevissthet kun

⁶⁶ Full skjæring, 2000

⁶⁷ Røssland, 2007:82-83

⁶⁸ Oltedal, 2012:263

⁶⁹ Oltedal, 2012:25

⁷⁰ Vær varsom plakaten, 2008

rundt publiseringen, det må skje gjennom *hele* prosessen. For selv om skaden først får oppmerksomhet rundt publisering, er det ikke nødvendigvis der selve skaden *skjer*. Pressen har derfor plikt til å sette sin egen virksomhet under kritisk lupe og etterse at de følger egne regler og forventninger, slik at de kan forhindre etiske overtramp i *alle* fasene av det journalistiske arbeidet.⁷¹

3.3 Jussen i møte med pressen

Carl-Erik Grimstad sier i sin bok, *Privatlivets ufred*, at det etter hans skjønn har dannet seg «lommer» i presseetikken fordi det sjelden forekommer offentlige debatter i PFU om prepubliseringen til journalister, dvs. innhenting og systematiseringen av opplysningene man har hentet inn. Dette skaper inntrykk av at journalister har et alt for stort spillerom i disse fasene av yrkesutøvelsen.⁷² I disse fasene er det særlig retten til- og vernet om den enkeltes privatliv som står på spill. Her setter de juridiske innskrenkningene opp et sikkerhetsnett, når pressen beveger seg på kanten og ikke etterprøver sine egne etiske kodekser. I norsk presseetikk har man derfor tatt utgangspunkt i juridiske betraktninger om moral og etikk, og innenfor disse rammene utformet egen yrkesetikk. Derfor legger jussen visse begrensninger på pressens virke og deres egen selvjustis. Det er særlig i spenningsfeltet mellom *informasjonsplikten* og *personvernet* at grensene mellom presseetikk og juss blir testet. Dette forholdet er svært ofte aktuelt, i ulike sammenhenger, skriver Oltedal.⁷³ Hva som i siste instans veier tyngst er derfor ikke alltid opp til pressen selv å avgjøre. Pressen står på sin side med retten til å informere om forhold av samfunnsmessig betydning, mens jurisdiksjonen på sin side arbeider i motsatt retning når informasjonsplikten blir strukket etisk uforsvarlig langt.

Den økende tabloidiseringen og kommersialiseringen av pressen har ført til at nyhetskriteriene for hva som er aktuelt og vesentlig har gått på bekostning av offentlige personers rett til privat sone. Grimstad oppsummerer det slik: «Privatlivets markedsmessige verdi har steget i løpet av denne tiden i takt med en eksponentiell økning i antall publikasjoner som har nærgående og intime persondetaljer som hovedsatsning».⁷⁴ Saker som har hatt med privatlivets fred å gjøre, har også blitt mediekjente rettsavgjørelser.

⁷¹ Vær varsom plakaten, 2008

⁷² Grimstad, 2008:32

⁷³ Oltedal, 2012

⁷⁴ Grimstad, 2008:62

I Lillo-Stenberg/Sæther-saken,⁷⁵ fikk ekteparet som hadde klaget inn ukebladet *Se og Hør*, først medhold – både i Tingretten og Lagmannsretten. Dommen ble deretter anket til Høyesterett der ukebladet fikk siste ordet. Det endte med at saken gikk helt til domstolen i Strasbourg, der ytringsfriheten og medienes rett til å publisere bildet av bryllupet vant frem.⁷⁶ Saken illustrerer den vanskelige balansen mellom hva som er offentlig og hva som er privat. Usikkerheten rundt denne grensedragningen berører ikke bare pressen.

I boken *The Human Condition* setter Hannah Arendt fokus på retten til privatliv, sett fra et politisk-filosofisk utgangspunkt. Privatsfærens har nemlig en spesiell betydning for utviklingen av et levende demokrati, sier hun. Gjennom hennes forskerliv med vekt på totalitære regimer, så hun hvordan samfunn som ikke opprettholder distinksjonen offentlig-privat, er kulturer i forfall. Betydningen av å ha private soner der personlighetstrekk kan utvikles uten ekstern overvåkning og påvirkning er helt nødvendig.⁷⁷ Beskyttelsen av den private sfæren er også essensiell i journalistikken, selv om det ofte kan se ut som *det* ikke alltid er tilfelle. Når en av journalistikkens kjerneverdier er å ta vare på menneskeverdet, er respekt for denne sonen avgjørende for at journalistikken skal operere med integritet. Her kommer de juridiske innskrenkningene på sin plass i forhold til presseetikken.

Det er ikke alltid juridiske innskrenkninger går upåaktet hen i redaksjonene. Tidligere redaktør i Dagbladet, Arve Solstad satte ord på frykten for det han kalte «justiseri». Hvis man fikk for mange juridiske begrensninger i forhold til privatlivets fred i journalistikken ville det føre til ineffektivitet og begrense den journalistiske friheten som er så nødvendig for å drive profesjonell og effektiv journalistikk, mente Solstad. «Reglene er bedre å arbeide med jo rundere de er. Dersom vi skulle få 'justiseri' inn i vår hverdag, ville det ende i detaljer som er urimelige og umulige å arbeide med».⁷⁸ Det viser noe av den dragkampen man finner mellom presseetikk og juss.

⁷⁵ Kort oppsummering av saken: Striden gjaldt om ukebladet *Se og Hør* hadde rett til å ta bilder av Lars Lillo Stenberg og Andrine Sæther sitt bryllup på Tjøme.

⁷⁶ Olufsen og Olsen, 2008

⁷⁷ Grimstad, 2008:47

⁷⁸ Raaum, 1986 - *Referat fra Norsk redaktørforenings årsmøte, 1983*

4. «DEN USYNLIGE AVTALEN»

*«Jeg tror det er umulig å rapportere sannferdig fra denne typen terror uten å krenke enkeltindivider eller pårørende som blir rammet... Av og til er det budbringerens forbannede plikt å gjøre mennesker vondt».*⁷⁹ Terje Angelshaug

4. 1 Samfunnskontrakten

I den klassiske kontraktsteorien blir samfunnskontrakten omtalt som et politisk og moralsk konsept. I bunn og grunn skal det ligge et gjensidighetsprinsipp som fordeler rettigheter og plikter mellom partene. Når Helle Sjøvåg bruker begrepet *samfunnskontrakten*, peker hun på kontrakten på et overordnet samfunnsmessig nivå; på forholdet mellom ulike sosiale og politiske institusjoner, ikke først og fremst om kontrakten til pressen. Slik sett er journalistenes samfunnskontrakt en lånt diskurs.⁸⁰

Velger man å se helt grunnleggende på begrepet, handler det først og fremst om at journalistikken skal bidra til et levende demokrati. Å gjøre borgerne i stand til og ta egne rasjonelle beslutninger ved politiske valg på grunnlag av fri flyt av informasjon, er hovedoppgaven som samfunnskontrakten skal oppfylle. Bare på denne måten blir tanken om et folkestyrt samfunn reelt.

Medieetikerer Matthew Kieran snakker om en «implisitt kontrakt», der borgerne og pressen har en felles forståelse av hva som utgjør «god journalistikk». Enigheten som er etablert, beror på en fortrolighet til at pressen er sitt ansvar bevisst og opererer til offentlighetens beste. Dette ansvaret kommer til uttrykk i etisk regelverk og redaksjonelle plakater.⁸¹ Disse etiske kodeksene gjør det mulig for publikum å stole på nyhetsinstitusjonene. Selv om journalistene er der *for* publikum og skal gjøre dem fri og selvstendig, berører samfunnskontrakten også myndighetene. De har også krav på informasjon slik at de kan vite hvilke beslutninger som tjener befolkningen best. På den måten binder kontrakten de ulike partene i samfunnet sammen, og sørger for at den nødvendige demokratiske brytningen fortsetter.

Oppdraget krever at det finnes en fordeling av rettigheter og plikter, som skal utvikles i et gjensidighetsforhold. I dette forholdet mellom borgere og presse, har journalistikken påtatt seg ansvaret for å sikre sosialt og politisk engasjement som gjerne blir forkledd som

⁷⁹ Idås, 2013

⁸⁰ Sjøvåg, i Roppen og Allern, 2010:36-37

⁸¹ Sjøvåg, i Roppen og Allern, 2010:37

«objektive nyheter». Dette er mulig fordi profesjonsideologien står så sterkt som den gjør, og opprettholder pressen som den fjerde statsmakt i samfunnet. Det ligger en forventning blant journalister om at publikum har tillit til deres overvåkningsfunksjon. Men ikke bare det; den undersøkende journalistikken oppfordrer også publikum til å reagere når det skjer moralske og etiske overtramp. «Aktiv reaksjon fra publikum bekrefter journalistikkens formening om at saken er å regne som en overskridelse».⁸² Og motsatt: Saker som blir møtt av likegyldighet blir fort fjernet fra dagsorden. Derfor er den implisitte gjensidige forståelsen av hvordan ting skal fungere så viktig i samfunnskontrakten; den gir journalistikken grønt lys til å kreve respons fra og samarbeid med publikum. Uten dette samarbeidet kan ikke journalistikken fungere optimalt og leve opp til sitt ideal. Det er en basal nødvendighet som gjør samfunnskontrakten så gjennomtrengende i presseideologien.⁸³

4.2 Samfunnsoppdraget: Pressens våpen og skjold

Skal demokratiet vårt fungere, er en selvstendig og uavhengig leverandør av informasjon, en plattform for utveksling av idéer og tanker nødvendig.

Samfunnsoppdraget blir et resultat av samfunnskontrakten og visa versa. De to er tett knyttet til hverandre. I boken *Pressen er løs!* beskriver Odd Raaum hvordan journalistikkens profesjonsverdi ble styrket og utviklet ved at man lot samfunnsoppdraget bli en grunnmur for yrkets autoritet og frihet. «Det journalistiske oppdraget utgjør med andre ord en ideologisk markør i profesjonens ideologibygning og dermed også i en ekspanderende journalistisk bevissthet».⁸⁴ Dette gir pressen et enormt ansvar som i tillegg skal beskytte borgerne i samfunnet mot maktmisbruk og overgrep.⁸⁵ Selv om klangen kan virke negativ, er det som nevnt tidligere, en positiv tone i dette ansvaret.

Journalistikken er ikke nødvendigvis et demokratisk fenomen. Det finnes et mylder av medier også i totalitære regimer, men den får ingen demokratisk *funksjon* hvis den ikke er fri. Nødvendige vilkår for et reelt samfunnsoppdrag, er ytringsfrihet og informasjonsfrihet. I mange land har «ulydige» journalister både fått sparken og blitt drept. Olav Njaastad formulerer journalistikkens frihet på følgende måte: «Det ligger i journalistens

⁸² Sjøvaag, i Roppen og Allern, 2010:46

⁸³ Sjøvaag, i Roppen og Allern, 2010:46

⁸⁴ Raaum, 1999:38

⁸⁵ Raaum, 1999:30

samfunnsoppdrag at konsekvensene av å rapportere en vesentlig nyhetssak ikke må hindre at rapporteringen skjer».⁸⁶ Dersom pressen ikke kan publisere og ta opp saker som har samfunnsmessig interesse i frykt for de konsekvenser det måtte få for journalistene, er ikke pressen fri og uavhengig. Anna Politovskaja nektet å la seg kue til taushet om russiske myndigheters overgrep i Tsjetsjenia. Dette førte til at hun ble funnet drept utenfor huset sitt i oktober 2006. Hun er blitt en av journalistikkens fremste martyrer og frontkjemper for en fri og uavhengig presse.⁸⁷

I den liberale og sosialdemokratiske tradisjonen er kjerneverdien tanken om pressens *mangfold*. Det skal finnes et rikt utvalg av journalistiske varer, og det skal være full frihet til å utveksle denne informasjonen. Friheten er ikke bare et mål i seg selv, den har en instrumentell verdi. Informasjonsliberalismen tar utgangspunkt i metaforen om informasjonstorget – eller «*the open marketplace of ideas*». Det er her den offentlige meningsbrytningen skjer, som videre gir grunnlag for en offentlig opinionsdannelse. Pressen er sentral på denne plassen, både som initiativtaker og formidler. Da er frihet en av grunnsteinene; «[...] en forutsetning for at den offentlige meningsdannelsen kan skje på en åpen og demokratisk måte».⁸⁸

Når pressen selv blir utsatt for reaksjoner fra publikum på grunn av etiske overtramp, får samfunnsoppdraget også en beskyttelsesfunksjon. Hvordan pressen selv forstår sitt samfunnsoppdrag kommer gjerne til uttrykk gjennom PFU sine kjennelser og uttalelser. Når problemstillinger av presseetisk karakter blir rettet mot pressen selv, lar man momentet «samfunnsoppdraget» ofte veie tungt som begrunnelse for det de berørte må ha opplevd som kritikkverdig. På den måten kan det virke som om pressen ofte «slipper unna». Ser man nøyerer på dokumentasjon og statistikk er dette likevel ikke tilfelle. Blant annet ble NRK nylig felt i PFU fordi de brukte for lang tid på å fjerne et telefonintervju med Hanne Kristine Fridtun, som senere ble et av ofrene på Utøya.⁸⁹

Selve innholdet i oppdraget har variert fra tid til annen, men rammeverket har bestått gjennom årene. Den har hele tiden vært med på å legitimere virksomheten deres og lagt føringer for etiske kodekser og plakater. Samfunnsoppdraget gir oss etikken, var budskapet fra professor Harald Grimen. Med dette mente han at en profesjonsetikk forutsetter et legitimt samfunnsoppdrag. Noen ganger er det slik at man må bygge sine etiske retningslinjer og

⁸⁶ Njaastad, 2012:20

⁸⁷ Njaastad, 2012:20

⁸⁸ Raaum, 1986:23-24

⁸⁹ Brenna, 2013

profesjonsetikk på politisk forståelse, og ikke motsatt. Hvis vi ikke hadde et samfunnsoppdrag å vise til, ville vi ikke hatt noen profesjonsetiske retningslinjer å utvikle. Hadde vi ikke tatt utgangspunkt i samfunnsoppdraget, kunne vi like godt ha holdt oss til allmenn-moralen, er Grimens anliggende. Men diskusjonen blir fort uverdig når man lar synet hans gå linjen ut. Da kan pressen rettferdiggjøre det som folk kan oppleve som krenkelser, og begrunnelsen ligger i at det skjer i verdien av offentlig kritikk og vaktbikkjefunksjon.

Dette faller ikke sammen med Gunnar Bodahl-Johansens syn. Ifølge ham er det «etikken som gir oss samfunnsoppdraget». Selv om man kan spore uenigheter, er det likevel en felles grunntone hos de lærde; begge syn bygger på en nær relasjon mellom etikk og samfunnsoppdrag; de er avhengige av hverandre for å opprettholde journalistikken.⁹⁰

Selv om man ser oppdraget ut fra ulike vilkår, vil det uansett være et spenningsforhold man må forholde seg til. Da har både PFU, og pressen selv et ansvar hvis den skal kunne legitimere sin virksomhet og fortsette å beholde publikums tillit.

4.3 Pressens forståelse av samfunnsoppdraget

Pressen uttrykker sin forståelse av samfunnsoppdraget gjennom sin yrkes- og samfunnsrolle. Ulike teoretikere har brukt forskjellige merkelapper på disse.⁹¹ Selv om ordlyden kan variere, er innholdet og essensen i de ulike punktene nokså felles for dem alle. Jeg velger kort å redegjøre for Svein Brurås' versjon. Han formulerer pressens forståelse av samfunnsoppdraget gjennom seks punkter: Informasjonsplikten, informasjonsansvaret, vår oppgave, offentlig interesse, vesentlig samfunnsmessig betydning, og et berettiget informasjonsbehov.

Pressen referer ofte til den plikten de har til å sette lys på spesielle saker, selv om det kan svi for de involverte og omtalte. I saker som blir klaget inn for PFU viser redaksjonene ofte til informasjonsplikten. TV2 ble innklaget for brudd på god presseskikk ved bruk av skjult kamera i sitt program «Rikets tilstand» - der de avslørte hvordan ledere i noen innvandremiljøer forsvarer omskjæring av unge kvinner. TV2 svarte med følgende uttalelse: «Det er TV2s plikt å informere om det som skjer i samfunnet og avdekke kritikkverdige forhold som i denne saken».⁹²

⁹⁰ Brurås, i Roppen og Allern, 2010:49-51

⁹¹ Brurås, 2006:30-34

⁹² Brurås i Roppen og Allern, 2010:53. Notat: PFU-sak 01-006

Informasjonsansvaret ligger tett opptil informasjonsplikten. Man bruker gjerne ordene om hverandre, fordi de på sett og vis har samme meningsinnhold. Men en viss forskjell er likevel å spore. I saken som omhandlet et gisseldrama i en barnehage i Rogaland, lot TV2 gisseltakeren komme til orde i en direktesendt nyhetssending fra barnehagen, mens dramatikken fremdeles foregikk. Generalsekretæren i Presseforbundet reagerte sterkt på dette: «Jeg vil mene at det ligger langt utenfor pressens informasjonsansvar og samfunnskritiske rolle, å gå inn som selvstendig aktør i en høyeksplosiv og uavklart situasjon, der menneskeliv står på spill».⁹³ Det ligger en helhetlig tenkning i informasjonsansvaret enn i informasjonsplikten. Det må forstås som et ansvar til å informere – pressen er skyldig hvis de ikke tar dette ansvaret på alvor. Dette kan føre til at de noen ganger tar ansvar på områder de ikke er berettiget til, og dermed får kritiske reaksjoner – slik barnehagesaken viser. Dette viste seg også å være tilfelle når ungdommene på Utøya prøvde å gjemme seg for gjerningsmannen. Flere ungdommer kunne fortelle at pressen kontaktet dem på telefon, mens de lå i skjul og på den måten satte dem i potensiell livsfare.⁹⁴

Pressen refererer ofte til sin samfunnsoppgave, eller «vår oppgave». Ved å omtale uønskede fenomener, bekjemper man dem. Den har en preventiv effekt fordi kunnskap, som følge av negativ pressedekning og medieomtale kan hindre at folk begår klanderverdige handlinger i fremtiden. Samfunnsoppgaven kan også brukes som våpen til å bekjempe vold eller bidra til å kjempe for mål og goder som samfunnet kan ha nytte av.⁹⁵ Selv om dette er en ønsket effekt, vet vi lite om de faktiske virkningene.

Mange saker har offentlig, eller allmenn interesse. Det er en del informasjon som befolkningen faktisk har krav på – et berettiget informasjonskrav. Dette har de fordi det er en del ting som angår deres velferd, liv og helse. Er det tilfeller av slike saker som angår offentlighetens interesse, men går på akkord med inngripen i privatliv og personvern, blir dette trumfkortet brukt av pressen. Det finnes likevel eksempler der PFU ikke aksepterer redaksjonenes vurdering av hva som er av offentlig interesse. Østlandets Blad refererte fra en større narkotikasak. Etter at dommen falt, gjentok avisen navnet på den domfelte i en senere sak. Dette førte til følgende kritikk fra PFU: «Navngivningen var ikke nødvendig for å tilfredsstille et berettiget informasjonskrav».⁹⁶

⁹³ Brurås i Roppen og Allern, 2010:53. Notat: PFU-sak 00-086

⁹⁴ Fra informantintervju med Kjell Erik Kallset, 17.12.12

⁹⁵ Brurås i Roppen og Allern, 2010:56

⁹⁶ Brurås i Roppen og Allern, 2010:59. Notat: PFU-sak 89-103

Mens de tre første formuleringene setter fokus på pressen og deres oppdrag, rettes «offentlig interesse» og «vesentlig samfunnsmessig betydning» mot selve innholdet i det som presenteres. Vesentlige nyheter er et av de fremste kriteriene journalistikken går etter når journalister grunngir hvorfor de jobber med det de gjør. Audgunn Oltedal spurte 29 journalister i sin studie om nyhetskriterier og konkluderte med at «vesentlighet» er et av de fremste kriteriene innen journalistikken.⁹⁷ Ordlyden trekkes frem når man skal begrunne at en sak har offentlig interesse og er nødvendig å sette lys på. Vesentlighet brukes ofte i samme åndedrag som offentlig interesse. Fra TV2 sin sak om kjønnslemlestelse av unge kvinner i Norge, ga de følgende svar i sitt forsvar: «At barn og unge kvinner som vokser opp i Norge risikerer å bli kjønnslemlestet, stikk i strid med norsk straffelov, er utvilsomt en sak av vesentlig samfunnsmessig betydning».⁹⁸

Den siste forståelsen av samfunnsoppdraget Brurås lister opp, peker mot publikum. De har et «berettiget informasjonsbehov». Dette henger tett sammen med punktet «allmenn interesse». Folk har rett til å få informasjon om saker som har betydning for deres liv og beslutninger. Dette informasjonskravet må ikke forveksles med nysgjerrighet, underholdningsverdi eller ønsker fra publikum. Publikums trang til sensasjonsstoff som ikke tjener samfunnets interesse eller demokratiske utvikling er uinteressant.⁹⁹ Da blir pressen mer butikk enn en forvalter av etikk.

⁹⁷ Oltedal, 2012:60

⁹⁸ Brurås i Roppen og Allern, 2010:60

⁹⁹ Brurås i Roppen og Allern, 2010:60-61

BLOD

5. JOURNALISTENES MØTE MED 22. JULI

*«I Oslo lå det knuste glass overalt. Det så ut som et typisk bombenedslag. Omkring meg var det mye folk som ikke skjønnte hva som hadde skjedd. Jeg var overbevist om at det var Al-Qaida. Noe stort var på gang».*¹⁰⁰

5.1 Kapittelets fokus

Det finnes føringer for hvordan vi taler, handler og hvordan vi opptrer. Vi kan i en slik sammenheng snakke om diskurser. Selve begrepet kan ytterligere presiseres som en institusjonell og historisk forankret måte å gjøre ting på.¹⁰¹ I den kommende analysen skal jeg prøve å hente ut slike linjer for å kunne si noe om journalisters håndtering av etiske dilemmaer innad i pressen etter 22. juli. I min søken etter svar på dette, vil jeg gå kronologisk til verks. Derfor begynner jeg den tematiske analysen min fra selve terrordagen: 22. juli.

Klokken 15:25:22 gikk startskuddet for en av de mest dramatiske hendelsene vi har sett på norsk jord. Angrepet skapte et enormt informasjonsbehov i den norske befolkningen: Hva har skjedd? Hvem står bak? Hvordan blir tiden fremover? Journalistene fikk en stor oppgave kastet i fanget i løpet av kort tid. Mange spørsmål skulle besvares, og det måtte skje raskt. På mange måter ble mediene hovedaktører i å holde Norge sammen, men utfordringen var stor når skaden skjedde på hjemmebane.

I dette kapittelet vil jeg først redegjøre for hvordan mine informanter hver for seg opplevde denne skjebnesvangre dagen, og deretter prøve å gi svar på hvordan hver enkelt redaksjon taklet krisesituasjonen og hvordan de organiserte seg redaksjonelt. Ut ifra denne presentasjonen tar jeg tak i tendenser som jeg analyserer i egne påfølgende avsnitt. Kapittelets fokus munner derfor ut i følgende spørsmål: *Hva kjennetegner redaksjonene i krisens første fase og hvilke konsekvenser fikk det at det rammet dem på hjemmebane?*

¹⁰⁰ Steinsvik, Stian: 10.12.12

¹⁰¹ Hågvær, 2007:18

5.2 Kaosdøgnet i redaksjonene

Både Brurås og Andenæs tegner opp ulike faser som journalistikken gikk igjennom etter terrorangrepet. Den første fasen kjennetegnes av kaos, tilfeldigheter og improvisasjon.¹⁰² Det var et slikt bilde mine informanter også kunne fortelle om. Møte med 22. juli ble hardt og brutalt. Det rammet pressen både utenfra og innenfra.

5.2.1 Verdens Gang

Marius Tetlie fra VG fikk kjenne terrorangrepet på nært hold ettersom han jobbet i VG-redaksjonen da bomben gikk av. «Først så tenkte jeg på jordskjelv – i nanosekundet, men så var det et dunkelt smell [...]. Så da skjønnte jeg at det var en eksplosjon. Når jeg så skadene gjennom vinduene, tenkte jeg: Det må være en bombe! Sånn relativt kjapt slo den tanken meg».¹⁰³

Etter eksplosjonen lå det knuste glass overalt. Da folk kom seg i sikkerhet, og gikk ut nødutgangen på baksiden av bygningen, gikk Tetlie ut hovedinngangen for å se hva som hadde skjedd og orientere seg om status. «[...] inntrykkene var kaotiske, uvirkelige – det var som å trå ut i en filmkulisse».¹⁰⁴ Den journalistiske refleksjonen slo til. Lite visste Tetlie om det var flere farer som kunne vente etter eksplosjonen. Tanken om at VG kunne være et terrormål i seg selv gjorde at hele redaksjonen først ble flyttet til Schibsteds hovedkvarter, men stedet ble kun et midlertidig stopp ettersom politiet etter kort tid mente det ikke var trygt å være der lengre. Dermed endte VG på Bristol Hotell. Der begynte organiseringen:

Deretter så begynte vi umiddelbart å tenke på hvordan vi skulle få dekket dette. Hovedansvaret mitt da var papir. Vi begynte raskt å legge planer for hvordan vi skulle dekke dette uten at vi hadde tilgang til VG-huset og den infrastrukturen vi har her.¹⁰⁵

Journalistene skulle ikke bare dekke en av de største sakene siden andre verdenskrig, men gjøre det samtidig mens de kunne være under angrep. Nye datamaskiner måtte kjøpes inn eller hentes hjemme ettersom journalistene ikke hadde tilgang til sin vanlige infrastruktur i redaksjonen.¹⁰⁶ På den måten fikk ikke pressen mulighet til å operere etter vanlige regler og med de redskapene de vanligvis sitter med. Fra hotellsuiten begynte redaksjonen raskt å legge planer for hvordan de skulle arbeide videre:

¹⁰² Andenæs, 2012:30

¹⁰³ Tetlie, Marius: 19.12.12

¹⁰⁴ Tetlie, Marius: 19.12.12

¹⁰⁵ Tetlie, Marius: 19.12.12

¹⁰⁶ Pederstad, 2012:45

Vi laget temaer og ansvarsområder, deretter pekte jeg ut folk. Vi hadde mange reportere ute i felt: Ullevål sykehus, politihuset og Youngstorget. Vi rykket også til Utøya, selvfølgelig. Vi fordelte ansvarsområder med hvem som skulle være ansvarlig for «å lande en sak», og hvem som skulle ha skriveansvar. [...] Jeg koordinerte og fordelte dette ansvaret.¹⁰⁷

Det er tydelig at VG satset på å jobbe systematisk allerede i initialfasen. I tillegg viser Tetlie at et viktig element var å få overblikket over situasjonen, slik at man etter hvert kunne «lande» de konkrete sakene. På den måten ville informasjonsbildet bli klarere.

I motsetning til Tetlie som befant seg midt oppi dramaet, var kollegaen Dennis Ravndal på sommerferie med familien, da han fikk beskjed om at det var gått av en bombe i regjeringskvartalet. «Jeg satt med iPaden på fanget i bilen. Sånn er vi journalister. Så jeg fikk fyrt avgårde en mail til nettnyheter, som er en teknisk redaksjon for nett».¹⁰⁸

I disse sekundene skjønte ikke Ravndal omfanget av hendelsen og at kollegaen som hadde ringt var dekket av glasskår. Det var først i ettertid han forsto hvor dramatisk det hele egentlig hadde vært. Han forteller videre:

Det var begrenset hva jeg fikk gjort. Jeg satt der og fulgte med, fulgte med på politikilder osv. - og gjorde det jeg kunne. [...] Jeg fikk beskjed om at jeg skulle ta ferien min nå, og det var det også andre personer som fikk beskjed om. Vi trengte å kunne rullere på kreftene. [...] Vi fikk tak i manifestet til Breivik, det gjorde vi ganske tidlig. Jeg oversatte deler av det den natta. Ellers var jeg på en måte unntatt inntil jeg kom tilbake fra ferien.¹⁰⁹

På redaksjonelt plan ble det viktig å kunne organisere dette langsiktig, slik at de som allerede var på ferie kunne vente med å komme tilbake på jobb. Slik kunne man rullere på journalister og «holde koken» over lengre tid. For den enkelte journalist var perspektivet annerledes. Yrkeslojaliteten og journalistrollen vekkes til live umiddelbart, selv om man er på ferie. Da har man mest lyst å være til stede og bistå sin egen redaksjon:

Det var for det første helt jævlig og ikke være på jobb den første dagen. Det føles rart ut å si det. [...] Det er jo såne dager hvor man helst vil være der. Det var ganske kjipt altså. At jeg ikke var der akkurat den dagen. Det er jo noe med det at dette er kjernen av hva vi skal drive med. Denne typen hendelser, det er da vi spiller en viktig rolle. Da føles det så meningsfylt å være på jobb i alt det som skjer.¹¹⁰

At pressens samfunnsoppdrag blir tydelig i slike kriser er ikke å betvile, det er noe som trekker journalistene til redaksjonen; uansett hvor de måtte befinne seg. Den indre

¹⁰⁷ Tetlie, Marius: 19.12.12

¹⁰⁸ Ravndal, Dennis: 12.12.12

¹⁰⁹ Ravndal, Dennis: 12.12.12

¹¹⁰ Ravndal, Dennis: 12.12.12

journalistiske drivkraften ble sterk. Selv om han ikke var til stede de første dagene, kunne han fortelle om hvordan organiseringen fungerte:

Det som alltid har vært VGs force, er at vi er veldig gode på å jobbe sammen. Det har vært en læresetning i VG, alltid. Og det gjorde man her og. Alle var med og dro i dette. Og alle jobbet jo mot dette de første dagene. Sportsjournalister, kulturjournalister – alle. Samtidig så har vi en profesjonell og god nyhetsledelse som forsto veldig tidlig at her var det viktig med oversikt og jobbe målrettet. Skaffe oss den nødvendige oversikten allerede fra dag én.¹¹¹

At både samarbeidskulturen i VG fungerte, og redaksjonens journalister kjente på en felles ansvarsfølelse den første tiden, var essensielt for å få den nødvendige oversikten. I samme tone som Tetlie, forklarer Ravndal hvordan fokus på trygg redaksjonell ledelse etter angrepet var helt nødvendig.

Selv om det var ferie, hadde vi veldig rutinerte folk i redaksjonsledelsen. Den som satt som nyhetsleder den dagen, var Kristian [...] som egentlig er redaksjonssjef. Det hjalp veldig. Han er utrolig trygg, og utrolig rolig. Kunne ikke hatt noen bedre på jobb enn det.¹¹²

Det at man hadde rutinerte folk i ledelsen, ble en bærebjelke i nød-organiseringen. Det viste seg at redaksjonell ledelseserfaring og synlig tilstedeværelse ble en god forutsetning for å møte en utfordrende fase. Det fremmet både trygghet og ro blant de ansatte.

5.2.2 Hamar Arbeiderblad

Hamar Arbeiderblad var langt unna hendelsen i hovedstaden, dermed ble ikke redaksjonens infrastruktur eller medarbeidere skadet på noen måte. Men det betyr ikke at møtet med terroren skjedde smertefritt. Sjefsredaktør for avisen, Carsten Bleness var på ferie i Tyskland 22. juli, men fikk senere høre om hvordan nyheten ble håndtert i redaksjonen: «Det jeg har blitt fortalt, er at det var veldig spontant. Det var å kaste alt [...] Det var preget av kaos. At vi ikke helt visste hva vi gjorde nå. Det tror jeg nok vi kan si».¹¹³

Redaktøren viser til en redaksjon hvor nyheten ikke bare skapte kaos, men den førte til at man kjente seg rådvill. Slik sett munnet det ut i noen spontane valg, som igjen kan være noe av grunnen til hvorfor Bleness referer til denne kaotiske tilstanden.

Stian Steinsvik, journalist i den samme avisen, var på jobb da nyheten brakte løs. Han kan bekrefte dette: «Da jeg fikk nyheten dro jeg rett til Oslo. Det var kaos og dårlig organisering. Redaksjonen var preget av det samme. [...] 23. juli ga vi ut en dårlig avis. Jeg er

¹¹¹ Ravndal, Dennis: 12.12.12

¹¹² Ravndal, Dennis: 12.12.12

¹¹³ Bleness, Carsten: 10.12.12

ikke stolt over den». ¹¹⁴ Fra Steinsvik mottok beskjeden om terroren, jobbet han 36 timer i strekk før han kom hjem til Hamar igjen. Selv om dagen var opprivende og journalistisk utfordrende, opplevde han et støttende kollegateam og samarbeid, selv midt i en kaotisk tilstand. Han forteller videre:

Det kom jo en del folk her som var på ferie da. Det var veldig mange som meldte seg frivillig. Det var ikke noe problem å fylle på med folk egentlig. Alle ville jobbe tror jeg. Det var en kollega av meg som var på ferie i Italia eller noe sånt. Han sa det var en helt forferdelig ferie. Han ville gjerne jobbe. Jeg husker jeg var glad at jeg ikke var på ferie. [...] Det var følelsen av å jobbe med noe meningsfullt. ¹¹⁵

Yrkesidentiteten og følelsen av å jobbe med noe meningsfylt i en krisesituasjon som var preget av kaos, overskygget alt annet. Det viser også hvordan journalistrollen ikke «klistres» utenpå, men er en integrert del av personen. Det å være til stede når kriser oppstår og støtte opp om redaksjonen, er en del av den journalistiske yrkeskodeksen. Derfor ble ferien til Bleness nærmest meningsløs. Han forteller videre:

Da jeg la meg var det snakk om fire døde på Utøya, og da jeg våknet snakket vi om 80! Så da såg det virkelig inn over meg. Da reiste jeg hjem. Jeg fikk tak i et fly og kom meg hjem. Da var turen ødelagt. Da forsto jeg at tilværelsen der nede var meningsløs. ¹¹⁶

Å skulle skille ut «journalisten» fra han selv som menneske i en slik situasjon, ble plutselig umulig. Den journalistiske kraften ble for sterk når pressen og arbeidsplassen var eksponert for en slik krise; da bar det rett hjem til Norge og redaksjonen. Da kunne han fortelle at det fortsatt var unntakstilstand i lokalene: «Det var en veldig spesiell stemning. Det var veldig kaotisk her. Folk var dirigert hit og dit. Forskjellige steder ut fra at man ikke visste hva som skjedde». ¹¹⁷ Men det kaotiske bildet skulle vise seg å bli mer ryddig bare et døgn senere: «Etter det kaotiske døgnet så ble det jobbet, vil jeg si profesjonelt med innhenting og nyhetsjobbingen. Når vi først visste omfang, når vi visste hvem, så var det lettere å gå videre». ¹¹⁸ Bleness' opplevelse viser hvordan det først og fremst var omfanget på hendelsen som skapte det verste kaoset i redaksjonen. Når man først var kommet over sjokket, virker det som den vanlige rutinejobbingen kom i gang igjen. Fra og med det andre døgnet ble det lettere å organisere og målrette det fremtidige arbeidet, - flere av hovedgåtene hadde da blitt løst. I

¹¹⁴ Steinsvik, Stian: 10.12.12

¹¹⁵ Steinsvik, Stian: 10.12.12

¹¹⁶ Bleness, Carsten: 10.12.12

¹¹⁷ Bleness, Carsten: 10.12.12

¹¹⁸ Bleness, Carsten: 10.12.12

likhet med VG viser sitatet også viktigheten av å ha en redaksjonell ledelse med erfaring i slike situasjoner. Det virker for meg som om ting faller mer på plass når Bleness er tilbake. At det finnes en synlig redaksjonell ledelse i slike situasjoner, er en viktig faktor.

5.2.3 Klassekampen

Klassekampen har tidlig deadline og sender avisen til trykkeri klokken 15.00. Derfor var morgendagens avis allerede på vei til trykk, da eksplosjonen var et faktum. Katrine Holmøy var den eneste mellomlederen på jobb den dagen. I tillegg var redaksjonen svakt bemannet, da det var midt i fellesferien.

Jeg hadde kommet opp i Storgata da det smalt, og begynte å manøvrere meg litt rundt for å finne ut hva som egentlig hadde skjedd. Jeg skjønnte ganske raskt at jeg måtte tilbake på jobben, så jeg snudde og gikk nedover og traff da på et par av våre journalister og en fotograf som var på vei i motsatt retning for å se hva som hadde skjedd.¹¹⁹

Holmøys journalistiske refleks slo til, og førte henne rett tilbake på jobb. I redaksjonslokalene måtte avisen gjøres om på kort tid, da den allerede var sendt til trykk. De fikk likevel tid til å endre på noen deler av avisen, slik at angrepet mot regjeringskvartalet kom med i lørdagsavisen. Holmøy forteller hvordan rå-organiseringen foregikk de første timene:

Vi fordelte oss i utenriks og innenriks, fordi da visste vi ennå ikke hva det var for noe, og det var interessant å følge alle spor. [...] Da gikk alle journalistene i gang, rett og slett. [...] Vi bestemte oss for å bytte ut ett eller to oppslag inne i avisa, for det var det vi hadde sjans til å gjøre da, og lage en to- eller fire siders nyhetssak på det. Da rakk vi å få med at det var en terroraksjon i Oslo, men vi fikk akkurat ikke med oss Utøya. Da vi sendte forsida for andre gang hadde det akkurat begynt å komme meldinger på Twitter og sånn om at det var skyting på Utøya.¹²⁰

Det var mange journalister som delte tanken om at det kunne være en islamistisk gruppe som stod bak aksjonen. Derfor ble det naturlig å dele seg opp i både utenriks og innenriks for å få bedre oversikt over hvem som kunne sto bak udåden. Ut ifra begrensningene som den tidlige deadlinen ga, dårlig tidspunkt, svak bemanning og lite redaksjonell ledelse, klarte redaksjonen å få på plass en rask organisering den ettermiddagen. Selv om hun er fornøyd med de unge vikarenes innsats, virker det som hun drar et lettelsens sukk over at det fantes journalistiske veteraner i redaksjonen:

¹¹⁹ Holmøy, Katrine: 22.01.13

¹²⁰ Holmøy, Katrine: 22.01.13

Jeg synes at de unge folkene på jobben har vært helt fantastisk flinke og virkelig vist seg voksne for oppgaven. Men det er veldig godt når man har veteraner på jobb som har vært overalt og skrevet om alt før. Og som alltid klarer å være den som sitter og sier: Men hør nå her ungdommer!¹²¹

At redaksjonen til Klassekampen var preget av mangel på flere journalister med kriseerfaring ble et ekstra utfordrende element for redaksjonen. Til gjengjeld ble de erfarne kreftene man hadde tilgang til ansett som ekstra verdifulle. Tryggheten og roen som «veteranene» skapte gjennom sin tilstedeværelse, som VG og Hamar Arbeiderblad også kunne vise til, var også synlig i Klassekampen.

I motsetning til Holmøy, var Kjell Erik Kallset på den siste feriedagen sin før han skulle på jobb igjen. Da eksplosjonen var et faktum, ringte han desken og fortalte dem om det han hadde hørt. Da var det ifølge Kallset kaos i redaksjonen:

Jeg var siste dag på ferie. Ringte desken, informerte om det jeg hadde hørt: En terrorbombe! Det var kaos i redaksjonen. [...] Avisen var ferdig, og det var bare armer og bein. Ingen ting var planlagt egentlig. Naturlig nok. Og det var ikke så lenge dem jobbet. Det var vel maks to timer, tenker jeg. [...] Det er noe med rammebetingelsene når det skjer sånne ting, vi har så tidlig deadline. Det er det største problemet.¹²²

Han var ikke til stede i redaksjonen, men fikk tidlig inntrykk av at det ikke var noen reell organisering. Den tidlige deadline legger begrensninger på redaksjonen hvis uforutsette og plutselige hendelser skulle oppstå på ettermiddagen. Da den siste fristen for å sende avisen til trykk var passert, var det lite man kunne gjøre. Selv om arbeidsøkten var kaotisk, var den kort. Da forsiden ble sendt til trykk for andre gang, kom de første meldingene om skyting på Utøya. Der befant sønnen til Kallset seg. Det ble noen dramatiske timer og et annet møte med terroren enn for de andre informantene.

For meg var det litt spesielt fordi jeg hadde en sønn som var på Utøya, og en kone som var på jobb på Youngstorget. Jeg opplevde det veldig dramatisk. Kona mi ringte meg en halvtime før det var meldt på radio at det var en terroraksjon og en terrorbombe. Hun var helt sikker på at det ikke var noen ulykke. For det første ringte jeg mine kjære, og for det andre ringte jeg avisa [...] Da jeg ringte sønnen min sa han: «Nå må jeg legge på, for nå kommer han». Han var en av dem som svømte. Han var ved en av de verste plassene, ved pumpehuset der 14 stykker ble drept. Den første tiden var jeg mest opptatt av han.¹²³

¹²¹ Holmøy, Katrine: 22.01.13

¹²² Kallset, Kjell Erik: 17.12.12

¹²³ Kallset, Kjell Erik: 17.12.12

Selv om ettermiddagen og møtet med terroren først og fremst var preget av at sønnen var på Utøya, er det bemerkelsesverdig at en av de første telefonene han tok, var til Klassekampen. Det forsterker bare bildet som de andre informantene gir: Man blir journalist på sekundet selv om man befinner seg i en privat sårbar situasjon. Den journalistiske dugnadsånden er ikke til å ta feil av.

5.3 Journalistisk dugnadsånd

Journalistenes møte med terroren den 22. juli hadde mange fellestrekk, men var også ulike. For alle kom det som «lyn fra klar himmel». Noen fikk merke det tett på kroppen, mens andre fikk vite det via venner og familie. Et fellestrekk ved alle redaksjonene og journalistene er hvordan deres journalistiske reflekser slår til, om de er i nærheten av åstedet eller langt borte. De som er bortreist eller på ferie tar umiddelbart kontakt med redaksjonen, det er en av de første telefonene de tar. Journalistene bistår med det de kan gjøre der de er, eller kommer seg så fort som mulig tilbake til redaksjonen.

Denne tause kunnskapen er en blanding av lærdom gjennom praktisk virkelighet og filtrert teoretisk kunnskap, sier Polanyi i *Media og det menneskelege*. I denne basen finner man også kunnskap fra andre roller som menneske. I hverdagen er dette skilt fra den profesjonelle rollen, men i katastrofer blir ikke dette skillet like tydelig. Det blir nærmest umulig å opprettholde, sier forfatteren.¹²⁴ Slik sett er det ikke rart at journalistenes kunnskapsbase kom raskt til overflaten, og blandes med en medmenneskelig dugnadsånd.

Selv om alle viser til en form for dugnad, er det informantene fra VG som demonstrerer den mest langsiktige tenkningen: VGs ledende rolle som nyhetsformidler og storavis skulle bli satt på prøve i lang tid, og da kunne man trenge å rullere på arbeidskraften. Derfor fikk noen avslag på sitt ønske om å bistå. Redaksjonene i Klassekampen og Hamar Arbeiderblad er i utgangspunktet små og behovet for flere journalister var helt nødvendig fra første stund. Informantene kunne også fortelle om hvordan deres kollegaer frivillig avbrøt sine ferier og ble disponible.

Den samme journalistiske dugnadsånden kan også Andenæs rapportere om i boken *Medier i sjokk og sorg*. Etter at Dagsavisens lokaler var blitt rammet av bomben, ble Arne Strand sin leilighet gjort om til redaksjon. Han hadde ikke engang rukket å pakke ut kofferten

¹²⁴ Røssland, 2007:156-157

sin, da han akkurat var kommet hjem fra reise. I Vårt Land ringte journalistene på rad og rekke til reportasjelederen, mens gråt hørtes i korridorene: «*Une, jeg vil jobbe. Hva kan jeg gjøre?*»¹²⁵ At krisens øyeblikk fremkalte en spontan frivillighet generelt i pressen, er et trekk som samsvarer med mine informanters forklaring.

5.4 Journalistisk «lammelse»

I likhet med mine informanter, referer Svein Brurås til journalister som opplevde jobben sin som svært krevende. Flere har sagt at de opplevde «å jobbe ved en grense». Brurås sier at det trolig er flere ting som ligger i denne uttalelsen. *Presseetisk* oppstod store utfordringer: Hvilke bilder kan vi vise? Hvilke opplysninger er det riktig å gå ut med? Krever en slik unntakssituasjon at vi strekker varsomhetsreglene enda lenger? Også *følelsesmessig* opplevde journalister situasjonen som svært belastende. Det ble en sterk opplevelse for pressefolk å se døde og skadde på nært hold, og være vitne til fortvilelse og sorg hos pårørende.

Ressursmessig jobbet journalister og pressefolk på grensen av hva de kunne klare.¹²⁶

En slik parallell kan man finne hos mine informanter, den munner ut i en såkalt journalistisk «lammelse». Det skal presiseres at man ikke kan snakke om en total «lammelse»; journalistene viste at de kunne bedrive kritisk- og etterforskende journalistikk selv om de var i sjokk. Det blir feil å hevde at alle yrkesreflekser kortslettet. En partiell «lammelse»¹²⁷ blir derfor mer beskrivende for det som skjedde.

Bleness refererer til følgende hendelse: «Utenlandske medier stilte seg mer utenfor hendelsen enn det norske journalister klarte. Vi ble på en måte litt lammet av sjokk. En svensk kollega gjorde det selvfølgelig som andre journalister ville gjort».¹²⁸

Når man selv blir rammet blir det vanskelig å sette seg selv utenfor, noe som er en journalists oppgave, forteller Bleness. De svenske journalistene Mattias Carlsson og Niclas Hammerström gjorde det som enhver journalist ville gjort, derfor var de en av de første som fotograferte og rapporterte fra vanviddet på Utøya rett etter massakren. For norske journalister ble det upassende å opptre slik. Som Andenæs sier, så det ut for internasjonale pressefolk som

¹²⁵ Andenæs, 2012:14

¹²⁶ Brurås, 2012a:12

¹²⁷ *Partiell lammelse* er et medisinsk uttrykk som henviser til en *delvis lammelse*.

¹²⁸ Bleness, Carsten: 10.12.12. Bleness referer til saken der de svenske journalistene Mattias Carlsson og Niclas Hammerström var de første som rapporterte fra vanviddet på Utøya. Kilde: Holte, 2011

om de arbeidet under et annet «journalistisk regime».¹²⁹ De ble tvunget til en anstendighet som hemmet de normale journalistiske sansene, sier Bleness: «Først og fremst kan man lære seg at når krisen rammer oss alle så blir vi også en del av det. Vi blir hemmet av at vi selv er i sjokk og sorg. De vanlige journalistiske egenskapene vi umiddelbart setter i gang i oss, de blir ikke som de ellers er».¹³⁰

De vanlige allmenne etiske kodeksene man sitter inne med som menneske trådte frem og dempet det journalistiske pågangsmotet. Man klarte ikke å fri seg fra sin indre medmenneskelighet og empati; den «grenseoverskridende journalisten» måtte trekke seg tilbake. Steinsvik kjenner seg godt igjen i dette bildet: «Første dagen da jeg var på pårørendesenteret, da trekker jeg meg helt unna. Da har jeg ikke lyst. Da forgår det masse ting i hodet mitt. Da er jeg ikke noen god journalist».¹³¹ Det virker som om egenskapene nysgjerrig, pågående og kritisk profesjonalisme på sett og vis blir partiell «lammet» og gjør at noen journalister ikke kjenner seg som gode journalister lenger. Sorgelementet blir rett og slett for sterkt. Man klarer ikke lenger å stille seg kaldt til den virkeligheten man har foran seg. Det behøver ikke være et tegn på at man er mindre profesjonell. Reaksjonen har man funnet i andre hendelser.

Lundby forklarer hvordan medieforskere har observert fellestrekk ved ulike terroraksjoner som 11. september og Madrid 2004: Når journalister møter slike fatale situasjoner fører dette ofte til at de legger fra seg sin profesjonelle kritiske holdning og heller søker til felles narrativer og verdier i det samfunnet som er rammet. Når man bygger opp under det samme, normaliserer man også tilstanden. Slik sett er ikke «lammelsen» et norsk fenomen, men en naturlig journalistisk reaksjon etter kriser.¹³²

I sin refleksjon over sine journalistiske valg, påpeker Ravndal noe av det samme perspektivet som både Bleness og Steinsvik: «Alle som har vært i denne saken, har tatt dimensjonen innover seg - det er umulig å ikke gjøre det. Det er helt umulig å ikke være berørt av denne saken når man jobber med den».¹³³ Men i forlengelse av dette modifierer han likevel synspunktet sitt ved følgende uttalelse: «Samtidig har vi en jobb å gjøre. [...] Dette har vært en veldig spennende, og journalistisk utfordrende jobb. Det har vært jævlig.

¹²⁹ Andenæs, 2012:41

¹³⁰ Bleness, Carsten: 10.12.12

¹³¹ Steinsvik, Stian: 10.12.12

¹³² Lundby, 2012:5

¹³³ Ravndal, Dennis: 12.12.12

Alle som jobber som nyhetsjournalister vil jo ha nyheten først. Det ligger jo i oss alle sammen».¹³⁴ Informanten forteller her om en journalistisk krevende situasjon som har satt sitt preg på den enkelte redaksjon og journalist. Samtidig forteller og viser Ravndal til et nyhetsfokus og en yrkesbevissthet som er mer synlig og som ikke blir «lammet» like sterkt. Han synligjør ønsket om å være først ute med overskriftene. Det er noe iboende, som han generaliserer til å gjelde journalister generelt. Dette er en drivkraft, ifølge Ravndal, selv om man unnlater å si det. Det samme perspektivet er å spore hos hans kollega Marius Tetlie:

Det viser bare hvor viktig det var at vi stilte de spørsmålene i pressen. Å grave etter fakta, og å holde hodet kaldt er helt essensielt etter en slik krisehendelse. Vi må ikke la oss «lamme» av all sorgen, mediene må ikke la seg «lamme». Fordi de som er utsatt for sorgen, er interessert i å få frem fakta. Hva skjedde, hvordan begynte det?¹³⁵

Det å være distansert og profesjonell nok til å kunne sette seg «utenfor», selv om sorgelementene er sterke, er ifølge Tetlie og Ravndal noe essensielt og knyttes sterkt til oppgaven som journalist. Krisesituasjonene tvinger på den måten frem yrkesrollen og mennesket på en gang – men da må man legge ting rett på vektskålene.

Selv om flere av informantene refererer til en slik tilstand, er det ulikheter i hvor sterkt denne «lammelsen» har rammet de ulike journalistene. Enkelte av informantene var mer forsiktige med å ikke trække noen for nære; krisesituasjonen gjorde at de kjente seg som dårligere journalister. Dette gjelder spesielt Steinsvik som ble sendt til Sundvolden for å dekke saken. Møtet med ofre og pårørende gjorde at han ikke klarte å distansere seg slik han vanligvis ville gjort. Den medmenneskelige empatien ble altoppslukende. Dette gjelder også Kallset, som var preget av at sønnen hans befant seg på Utøya. De private forholdene la en totaldemper på journalistrollen hans de første timene. Hos andre er ikke «lammelsen» like stor. Dette gjelder fortrinnsvis de journalistene som kun var til stede i redaksjonen og ikke fikk et direkte møte med terrorens ofre den første ettermiddagen. De begrunner forklaringen sin med yrkesoppdraget, journalistenes kall og samfunnsoppgave. Journalistene sier de var sterkt berørt, men at det ikke overskygget jobben de skulle utføre, den «lammet» ikke de journalistiske egenskapene like sterkt. Spesielt hos VG, som er den ledende nyhetsavisen både på papir og nett, kan man identifisere en mer kjølig og nyhetsorientert holdning.

¹³⁴ Ravndal, Dennis: 12.12.12 Henviser til «Rekonstruksjonen» som fant sted 13.08.11. VG publiserte både bildeartikkel og nyhetsvideo av hendelsen. Filmen ble kåret til «Årets nyhetsvideo 2012».

¹³⁵ Tetlie, Marius: 17.12.12

5.5 Veteraner var gull verdt!

Svein Arthur Kallevig, skriver i sin bok *Journalistikk i krise?* at «Krisejournalistikk og kunnskap om å møte mennesker i kritiske situasjoner krever utdanning og erfaring».¹³⁶ Derfor er det viktig at redaksjonen har tenkt nøye igjennom hvem som skal dekke ulykken. Skaden blir bare verre, både for en selv og de berørte, hvis den utsendte journalisten ikke takler presset. Den 22. juli hadde man ikke tid til å reflektere over slike valg. Tiden var knapp. Nettopp derfor så man de erfarne journalisters reflekser som gode valg i en presset situasjon. Man stolte på at de erfarne har opparbeidet seg en journalistisk profesjonalitet slik at de kunne ta raske valg som i ettertid viste seg å være kloke. Det ga en ekstra trygghet og ro blant de andre ansatte i en ellers kaotisk situasjon. Mangelen eller tilstedeværelse av en synlig ledelse og garvede journalister var avgjørende for hvordan informantene mine opplevde organiseringen den første tiden. Holmøy konkluderer: «Der kommer det tilbake til det jeg sa om at det er fint å ha noen erfarne folk på jobb som har ryggmargsrefleksen på plass. Så ikke alt trenger å gå via hodet, men at man umiddelbart kjenner, vi går den veien eller den veien».¹³⁷

Trond Idås' undersøkelse som belyser journaliststanden 22. juli, illustrerer nettopp dette poenget: Det var for få garvede journalister med erfaring fra kriser i redaksjonene den 22. juli. Funnene hans viser at 40 prosent av de som dekket terrorangrepet, var journalister som hadde under fem års erfaring. Kun 21 prosent hadde mer enn 15 års erfaring, og kan omtales som garvede journalister.¹³⁸ Idås viser videre hvordan unge journalistspirer sto på bar bakke når det gjaldt håndtering av kriser og katastrofer. I etterkant har mange slitt med stress og grublet over jobben de gjorde.¹³⁹

De fleste opplever å vokse på dette, samtidig som noe av prisen kan være stressreaksjoner og følgeskader. Politiet, brannvesen og andre instanser som rykker ut ved terror og katastrofer har rutiner for å bearbeide inntrykkene og komme videre. Her ligger journalistene veldig bakpå, konstaterte Idås.¹⁴⁰

Slike funn kan man òg spore i tsunami-studien hans: Hver fjerde person hadde ikke relevant erfaring for å håndtere oppgavene som møtte dem i katastrofeområdet. Under halvparten

¹³⁶ Kallevik, 2004:20

¹³⁷ Holmøy, Katrine: 22.01.13

¹³⁸ Idås, 2011

¹³⁹ Hansen, 2011

¹⁴⁰ Hansen, 2011

hadde deltatt på krisekurs og øvelser som kunne forberede dem på katastrofe-scener.

Sammenlignet med andre yrkesgrupper kom journalister dårligst ut.¹⁴¹

På grunnlag av Idås' undersøkelse og studie, har han gode grunner for å etterlyse katastrofeberedskap som en del av utdanningen til journalister. Selv om informantene mine kunne fortelle at de unge journalistspirene gjorde en fremragende jobb, var de erfarne kreftene spesielt verdifulle. Relevant erfaring var nødvendig i en så omfattende krise som 22. juli.

5.6 Improvisasjon

Ulykker er sjelden identiske. De fleste kriser oppstår som kriser fordi man ikke har vært vitne til noe slikt tidligere. Både redningsmannskap, politikere og journalisters manglende erfaring til å håndtere en «ny» katastrofe, gjør at fastsatte retningslinjer og tiltak ikke er blitt utarbeidet enda. Ulykkesberedskap er ikke en enkel oppgave for redaksjonene. Det er derfor viktig at man har evnen til å kunne improvisere, sier Bech-Karlsen og Blix.¹⁴² En slik fleksibilitet kunne man også se hos mine informanter. Den første organiseringen var preget av improvisasjon som var mer eller mindre styrt av en redaksjonell ledelse. På sett og vis erstattet dette manglende kriseplaner i redaksjonene. Man sto ikke på helt bar bakke.

Selv om VGs tematiske organisering var improvisatorisk, ble det gjort av en synlig og rutinert ledelse. På tross av ødelagt infrastruktur og flytting av redaksjonslokale, får man inntrykk av at redaksjonen kom seg fort på beina, til tross for at de selv var rammet. I Klassekampen er man sårbare i henhold til bemanningen; desksjef og mellomledere må ta et større ansvar enn hva de er vant med til vanlig. De organiserer seg mer i forhold til leting av et journalistisk «hvem?» - og benytter seg av innenriks-utenriks-kategorier. I Hamar Arbeiderblad er det ikke en like synlig organisering. Journalistene som er på jobb tar ansvaret i egne hender og koordinerer arbeidet med hverandre det første døgnet. Det virker for meg som det kommer en synlig ledelse på plass tidligere i VG og Klassekampen, enn i Hamar Arbeiderblad. Selv om organiseringen blir styrt, kjennetegnes den ved at den er improvisatorisk.

¹⁴¹ Idås, 2010:53

¹⁴² Blix og Bech-Karlsen, 1990:87

Dette er også sammenfallende med Andenæs' funn: Tor Olav Mørseth, fra Bergens Tidende sier følgende: «Det var nok litt tilfeldig at ting ble som de ble. Vi manglet gode nok rutiner for å håndtere en sak som denne. Men vi fikk god orden likevel».¹⁴³

For å slutte der vi begynte: I det kaotiske døgnet er fellesnevneren hos mine informanter først og fremst informasjonshullet *Hvem står bak?* Selv om de første 24 timene er omtalt som det mest belastende døgnet hos mine informanter, betyr ikke det at dramatikken og dimensjonen av krisen ikke skapte etterdønninger som varte en god stund videre. Noe som bekrefter, og samtidig utvider Brurås' teori: Kaoset var sterkest det første døgnet, men vi må heller snakke om en fase som er lengre, hvor dramatikken blir avtagende.

5.7 Mine oppsummerende punkter

Redaksjonenes møte med 22. juli og organisering gjennom den første fasen kjennetegnes ved:

- En kaotisk tilstand, som raskt ble avtagende.
- En dugnadsånd blant redaksjonens journalister.
- At journalistene ble delvis «lammet» av krisen. Vi kan snakke om en partiell «lammelse».
- At veteranene var gull verdt.
- En noe improvisert lederorganisering. Selv om den ble noe tilfeldig, var det avgjørende at den var synlig.

¹⁴³ Andenæs, 2012:30

SVERTE

6. ETISKE DILEMMAER I KRISEN

«Er presseetikk bare et spørsmål om folkeskikk? Etter vår oppfatning: Nei. Selv om det kan ligge mye sant og riktig i tanken om at man kommer langt med god folkeskikk, så omhandler presseetikken noe langt mer. Først og fremst handler den om kunnskap – om faget, om saken vi skal dekke, og om etiske prinsipper og tenkemåter».¹⁴⁴

6.1 Kapittelets fokus

Lamark og Morlandstø viser at journalisters profesjonalitet settes på prøve når de dekker ulykker og kriminalitet og blir følelsesmessig engasjert i noe. Det er situasjoner som stadig bringer utøverne i vanskelige dilemmaer.¹⁴⁵ 22. juli inneholdt begge elementene; det var en ulykke alle fikk et følelsesmessig forhold til. Det kan være noe av grunnen til at journalistiske valg også ble svært utfordrende. Etiske dilemmaer og vanskelige presseetiske valg ble gjeldende fra første dag.

Pressens samfunnsansvar legger opp til at virkeligheten skal beskrives og rapporteres om. Virkeligheten skal ikke sminkes. Når det gjelder kriser, blir alt mer sårbart. Da kan mindre journalistiske feiltrinn få større konsekvenser enn vanlig. Vektingen mellom pressens oppgave å formidle sannhet og presentere reell virkelighet må sees i sammenheng med etiske hensyn til pårørende og ofre. Ting må vektes på en forsvarlig og presseetisk måte.

Dette kapittelet kommer til å gå igjennom fire etiske dilemmaer, som oppsto etter 22. juli og deretter forsøke å identifisere ulike handlingsmønstre i avisene. Den første delen som presenterer de fire dilemmaene er en kombinasjon av presentasjon og analytiske betraktninger. Mens de resterende delene er ren analyse som tar tak i casene og sammenligner funn med ekstern teori. Hovedfokuset for kapittelet blir: *Hvilke begrunnelser bruker journalistene for etiske valg som mange opplevde som «på kanten»?*

¹⁴⁴ Brurås, 2006:15

¹⁴⁵ Lamark og Morlandstø, 2002:28-29

6.2 Journalistikk og etikk på vektskålen

Pressens Faglige Utvalg har ansvaret for å gå gjennom publisert materiale som privatpersoner eller organisasjoner mener har gått over en presseetisk grense. Første paragraf i vedtektene lyder slik:

Pressens Faglige Utvalg er opprettet av Norsk Presseforbund og har til formål å overvåke og fremme den etiske og faglige standard i norsk presse (trykt presse, nettpublikasjoner, radio og fjernsyn). Som et ledd i dette arbeidet vurderer Pressens Faglige Utvalg klager over norsk presses atferd og avgir sine uttalelser som offentliggjøres.¹⁴⁶

Etter den 22. juli kom det inn 64 klager til PFU. Av de 51 sakene som fikk behandling, var det 20 som fikk full gjennomgåelse, hvorav åtte ble felt for brudd på god presseskikk. Ingen av avisene som er med i denne avhandlingen ble felt i PFU i saker som gjelder 22. juli.¹⁴⁷

VG ble klaget inn til organet for «rekonstruksjonen» på Utøya, men ble senere frikjent da PFU konkluderte med at det ikke var brudd på god presseskikk.¹⁴⁸ Saken illustrerer en av flere saker der journalister har hatt «etisk hodetrøbbel». Etikk og presseetikk er ikke det samme. Det kan i mange tilfeller føre til kollisjon mellom publikum og presse, den enkelte journalist og redaksjon.

6.2.1 Dilemma I: «Rekonstruksjonen»

Bare tre uker etter at terrorangrepet var et faktum publiserte VG rekonstruksjonen av Breivik som viser hvordan han henrettet 69 personer på Utøya. Saken ble publisert i papiravisen og som nyhetsvideo på Internett. Det vakte sterke reaksjoner både innad i pressen og blant VGs lesere. Informantene kunne etter publiseringen fortelle om voldsomme reaksjoner fra sine lesere: «Det var jo i etterkant av publiseringen av rekonstruksjonen at vi fikk inn reaksjoner som var fryktelig umusikalske».¹⁴⁹ - og avslag fra kilder de kontaktet til kommende saker: «Ja, rett etter rekonstruksjonen opplevde vi mange avslag».¹⁵⁰ At kildene lukket seg mer enn før, var en av reaksjonene på publiseringen. Informantene i VG forklarer hvordan man på ny måtte ha en runde med å bygge tillit til sine lesere. Dette var noe man måtte ta på alvor.

Så begynte det å mykes opp, og folk fikk tillit til oss igjen. Vi forklarte at det er mange temaer som berører dere pårørende – blant annet helsehjelp, erstatning, detaljer rundt hva som skjedde på Utøya, og om politiberedskapen. Og da begynte tilliten å bygge seg opp hos mange.¹⁵¹

¹⁴⁶ Vedtekter for PFU, 2013

¹⁴⁷ 22. juli statistikk, 2012

¹⁴⁸ PFU-sak 200/11, 2011

¹⁴⁹ Ravndal, Dennis: 12.12.12

¹⁵⁰ Tetlie, Marius: 17.12.12

¹⁵¹ Tetlie, Marius: 17.12.12

Å gå på akkord med det etiske samfunnsklimaet trengte noen relasjonelle eller medmenneskelige tiltak i etterkant for å bygge opp tapt tillit. At store riksaviser er ledende i nyhetsformidlingen og har en hardere frontlinje, betyr ikke at de undervurderte tillit. Det var en essensiell journalistisk ingrediens i tiden etter 22. juli.

Tillit handler ikke bare om å føye seg etter lesernes ønsker, men om at pressen setter sitt eget oppdrag og arbeid i en historisk sammenheng. Ravndal sier følgende:

Jeg tviler på at han noen gang kommer til å sette sin fot der igjen. Slik sett har dette en kjempestor historisk verdi. Bildene viser gjerningsmannen tilbake på åstedet. Det er jo utrolig sterke bilder for de som har vært der, og for de som var der 22. juli. Det er viktige bilder i en historisk sammenheng. Mediene er på en måte historiens kladdebok. Når man ser på dette om 10 eller 20, 30, 40, 50 år, så vil nok folk flest se på mediedekningen og ikke bøkene som er skrevet om det.¹⁵²

Kjernen og det viktigste aspektet informantene trekker frem her, er det historiske aspektet. I tillegg omtaler han mediene som «den enkle historieboken» man tyr til når man skal lete tilbake til hendelser i ettertid. Mediene er på samme måte som historikerne med på å nedtegne historiens gang. Og på denne måten gir Ravndal et riss av hvilken betydning og funksjon mediene har i vår tid. I dag børster man ikke støv av gamle historiebøker for å lete etter spesielle begivenheter, man klikker seg inn i nettets arkiv. Da må den historiske dekningen kunne stå seg. Marius Tetlie har lignende synspunkter. Han begrunner valgene på følgende måte:

Jeg vurderer det sånn at man må prøve å ta hensyn i størst mulig grad. Men det er jo sånn at i en sånn ekstrem sak kan det oppstå situasjoner der samfunnsoppdraget veier tungt. Det å bringe frem riktig informasjon kan være ubehagelig for de berørte, men at vi likevel mener at det er riktig å gjøre det. [...] «Rekonstruksjonen» er et kjempegodt eksempel på dette. VG mente, og fikk PFU sin støtte på det, at det var et vesentlig etterforskingsskritt. Vi dokumenterte det som faktisk skjedde; nemlig at gjerningsmannen var tilbake på åstedet og forklarte hva han gjorde. Han gikk igjennom løypa hvor han hadde gått, det ga etterforskerne mye informasjon. Vi dokumenterte det som eneste avis, og vi ble nedringt av hele verden som ville ha de bildene. Vi mener fortsatt at det var riktig å gjøre det, selv om det var ubehagelig for mange av de berørte, fordi det var såpass kort tid etterpå. Vi kunne ikke spart på den nyheten, det var noe som faktisk skjedde den dagen.¹⁵³

Informanten vurderer saken ved dens dokumentariske verdi, som kan ligne det historiske aspektet Ravndal nevner. Det var ifølge Tetlie ren dokumentasjon av den faktiske virkelighet. Tetlie viser til et tenkt hensyn til pårørende og ofre, men at samfunnsoppdraget likevel veier

¹⁵² Ravndal, Dennis: 12.12.12

¹⁵³ Tetlie, Marius: 19.12.12

tyngre. Ubehaget de pårørende måtte kjenne på, nedprioriteres til fordel for pressens plikt og ansvar til å informere.

I intervjuet med Holmøy fra Klassekampen kommenterer hun VGs publisering av «rekonstruksjonen». Hun var svært uenig. Ifølge Holmøy er det viktig å sette et skille mellom historisk dokumentasjon og publisering:

Jeg syns det er et vanskelig spørsmål om det var riktig av dem å gjøre det. Jeg tror at bilder hvor han står og imiterer at han skyter, kunne man latt ligge i arkivet. Men at det var bilder fra «rekonstruksjonen», mener jeg var greit. Det handler om hvordan politiet jobber i en så stor og omfattende sak, det har en slags samfunnsinteresse. [...] Jeg er helt enig at det har en historisk verdi, men om det betyr at det skal slås opp over mange sider i avisen, det er to helt forskjellige spørsmål. [...] Den historiske dokumentasjonen hadde man uansett sittet på. Det hadde ikke vært noe problem. Det er publiseringen som er spørsmålet.¹⁵⁴

På den ene siden er informanten enig med journalistene fra VG; saken var dokumentasjon av hvordan politiet jobbet den dagen, og det i seg selv skaper offentlig interesse i en så omfattende sak. Likevel peker hun på problematikken som oppstår på grunn av mengden og plassen saken fikk i avisen. Hun sikter også til bildet der Breivik står i skyte-posisjon, omtalt som «ladegrepet». Når informantene i VG sikter til den historiske dokumentasjonen, mener Holmøy at argumentet kommer til kort. Informasjonen ville man uansett hatt lagret i arkivet.

I denne saken var det bildene i artikkelen det ble rettet mye kritikk mot. Derfor dreide fokuset og diskusjonen seg mye om bildenes dokumenterende funksjon og hensyn til berørte. Det var noe redaksjonen i VG brukte mye tid på å diskutere. Vektingen mellom de ulike hensynene var nødvendig hele veien. Ravndal fortsetter:

Bilder er viktig. Det er viktig virkemiddel for å formidle det som faktisk har skjedd. Det er jo der balansegangen ligger. Vi skal fortelle, beskrive og formidle det grusomme som har skjedd, samtidig som vi skal forsøke å ivareta privatlivet til de pårørende og ofrene. Ved et terrorangrep er det klart at vi er nødt til å formidle deler av den virkeligheten, ellers fyller vi ikke oppdraget vårt.¹⁵⁵

Det er tydelig at samfunnsoppdraget også her blir et bærende element i diskusjonen om publisering. Selv om grensegangen mellom pressens ansvar for å beskrive virkeligheten og hensyn til ofre også er tilstede, blir hensynet til pressens samfunnsoppdrag størst på grunn av de spesielle omstendighetene. Blir pressen for «myk», fyller den ikke sin oppgave, er den underliggende tanken til informanten. Saken skapte «etisk hodebry» for redaksjonen; det var

¹⁵⁴ Holmøy, Katrine: 22.01.13

¹⁵⁵ Ravndal, Dennis: 12.12.12

ikke opplagt at publiseringen av saken var etisk riktig, selv om den presseetisk ble frifunnet.

Det illustrerer ifølge Kallset et av hoveddilemmaene i journalistikken:

Vær Varsom-plakaten er det viktigste, og så er det magefølelsen i tillegg. Jeg mener at ofte så er det et samsvar mellom hva som er god etikk og hva som er god presseetikk. Og av og til så er det ikke samsvar. Det er ting som har kommet igjennom i andre redaksjoner som ikke vil bli sett på som brudd på god presseetikk, men som ikke har vært etisk riktig.¹⁵⁶

Koblingen mellom disse to er ikke alltid opplagt, mener Kallset. Saken rundt *MS «Thorbjørn»* kan tjene som et godt eksempel på akkurat det. Selv om Aftenposten fikk medhold av Pressens Faglige Utvalg, viser saken at den fortsatt ikke er fri for etikk-problematikk. Det gjelder også innad i pressen.

6.2.2 Dilemma II: *MS «Thorbjørn»*

Båten, *MS «Thorbjørn»* som fraktet AUF'ere og personell over til Utøya var sentral i begivenhetene etter 22. juli. Den ene saken gjaldt historien om hva som skjedde på båten der ni stykker befant seg mens Breivik var i gang med massakren på Utøya. En av de ni klaget inn saken til PFU fordi hennes tanker, skildringer og sitater som var avgitt i politiavhør hadde blitt lekket til pressen og var gjengitt i artikkelen: «*Dette skjedde på MS «Thorbjørn»*. Klagen sprang ut av VVP punkt 4.6, om å vise hensyn til pårørende og ofre.¹⁵⁷ Utfallet av saken ble til fordel for pressen.¹⁵⁸ Mine informanter hadde delte meninger om denne avgjørelsen.

Kallset sier følgende:

Jeg mener det er etisk problematisk. For det første av hensyn til ofrene, og for det andre; fordi lekkasje av denne type informasjon kunne føre til at andre informanter kunne vegre seg mot å gi informasjon til politiet. Det er helt forståelig at politiet satte i gang tiltak for å hindre lekkasjene som kom. Jeg mener det etisk sett var problematisk for pressen å bringe videre denne informasjonen, selv om man kan argumentere for at det ikke var brudd på god presseetikk. [...] Når det gjelder *MS «Thorbjørn»*, så mener jeg at ettertiden har vist at det ikke var riktig.¹⁵⁹

Ifølge informanten kan det virke som om tidsaspektet har mye å si for vurderingen av hva god presseetikk er. At presseetiske vurderinger må sees i sammenheng med etisk tenkning i et lengre perspektiv, kan ifølge informanten lønne seg. Videreformidlingen av lekkasjene fra politiavhørene kunne føre til at fremtidige kilder lukket seg. Slik sett ville det ikke gagne

¹⁵⁶ Kallset, Kjell-Erik: 17.12.12

¹⁵⁷ Johansen, 2012

¹⁵⁸ *Thorbjørn-reportasje i tråd med presseetikken*, 2012

¹⁵⁹ Kallset, Kjell-Erik: 17.12.12

pressens troverdighet i et lengre perspektiv. Et ekstra vern av ofre i kriser, er noe Kallset derfor savner:

Jeg mener at noe av det viktigste for norsk presse kan være å ta en diskusjon om de bestemmelsene i Vær varsom-plakaten som gjelder å vise hensyn til offer. Om det er behov for innstramming i de formuleringene? Jeg synes jo for eksempel at det er etisk problematisk å publisere politiavhør til offer som ikke ønsker det. [...] For meg ser det ut som PFU mener at ting som er etisk problematisk, ikke er presseetisk kritikkverdig.¹⁶⁰

Kallset savner åpenbart omformuleringer av Vær varsom-plakaten, når det gjelder offer. Ifølge Kallset strekker ikke plakaten til i slike situasjoner. Det virker for meg som Kallset mener at det finnes åpenbare «hull», som kan føre til etiske snublesteiner, noe denne saken er et eksempel på, ifølge han. Holmøy nevner også denne problematikken, men skiller seg noe fra sin kollega:

MS «Torbjørn»-diskusjonen blir vi aldri helt ferdig med. [...] Det er en vanskelig balansegang – og det er som i andre dimensjoner av denne saken: Vi måtte hele tiden ha først i tankene hvordan dette påvirker de unge menneskene og de pårørende til de som var drept. De presseetiske reglene holder til det også. Men i en så ekstrem situasjon blir det veldig tydeliggjort hva presseetikken vår egentlig handler om.¹⁶¹

Hensynet til pårørende og ofre er i likhet med Kallset viktig for Holmøy. Det er en av de første tingene som blir viktig å ta stilling til når man skal vurdere publiseringer som kan fremstå som støtende for de berørte. I motsetning til Kallset mener Holmøy at Vær varsom-plakaten likevel holder. Ekstreme situasjoner trenger ikke ekstra krisepunkter, men utfordrer journalisten til å bruke redskapene aktivt og være bevisst på sin tolkning av reglene. Det skjer ifølge informanten en ny belysning av de presseetiske kodeksene i krisen. Det virker som Holmøy ikke ser disse «hullene» i plakaten, slik Kallset gjør. VVP er komplett. Noe av forklaringen på dette kan være opplevelsene han har hatt i forhold til sønnen sin som befant seg på Utøya. Det gjør at han kanskje lettere får mer «private øyne» på regelverket.

Dette kan illustrere noe av det gode mellom å skille mellom presseetikk og journalistetikk, som Kvam og Røssland kaller det. Da presseetikken handler om å leve opp til sine idealer i samfunnet på institusjonsnivå, handler journalistetikken i større grad om sine samvittighetskvaler i forhold til etiske valg.¹⁶² At spesielt Kallset tar et slikt journalistetisk blick på presseetikken er interessant å se.

¹⁶⁰ Kallset, Kjell-Erik: 17.12.12

¹⁶¹ Holmøy, Katrine: 22.01.13

¹⁶² Kvam og Røssland, 1998:114

6.2.3 Dilemma III: Gutten som kanskje ikke var død?

En av de første dagene etter terroraksjonen, hadde man fortsatt ikke fått offentlige erklæringer over hvem som hadde mistet livet. Selv om dette var noe «alle visste», var det informasjon som ikke var bekreftet. Dagen etter 22. juli skulle det være et felles rosetog i Hamar sentrum. Hamar Arbeiderblad hadde fått opplysninger om at det var to døde fra området deres, men kun fått offisiell dødserklæring på den ene. Det var et av de større dilemmaene avisen måtte forholde seg til dagen etter. Var det riktig å holde tilbake informasjon som i utgangspunktet er ute, men som ikke er versifisert? Bleness og redaksjonen hadde flere ting å vekte mot hverandre:

Vi følte at vi på den ene siden ikke kunne gå ut med identiteten. På den andre siden, var det noe alle visste. [...] Hvordan skulle vi forholde oss til at det foregår en åpen seremoni sentrum – kan vi bruke navnet eller ikke? Det var litt utfordrende. Jeg mener at vi kom til at vi måtte bruke navn, vi måtte bruke identitet. Det var plakater med navnene, det var så åpent og så ute at vi i den situasjonen ikke kunne ta hensyn til det. [...] Vi måtte stole på de kildene vi hadde, at de hadde fått korrekt informasjon. Vi mente vi hadde godt nok kildegrunnlag til å kunne gjøre dette.¹⁶³

I dette tilfellet går man fra de vanlige presseetiske publiseringsreglene og stoler på at de kildene man har tilgang til, er troverdige. Å få bekreftet informasjon fra både politi og familien til vedkommende er vanlig prosedyre, slik at man unngår feilinformasjon. Siden informasjonen allerede var offentliggjort utenfor pressen, mente Bleness at man kunne legitimere valget om identifikasjon. Som lokalavis var det viktigere å være oppdatert og skrive om noe som var en opplagt sannhet, enn å være sen med å bringe offentlig kjent informasjon. Fastlagte presseetiske regler, jamfør punkt 4.6 blir slik sett dynamiske og tøyelige.

Et lignende dilemma kunne Andenæs fortelle om. På Twitter og Facebook oppsto det virtuelle minneprotokoller og identifisering av savnede og døde. «Det er et tankekors at vi ikke kunne identifisere døde og savnede selv om Twitter hadde offentliggjort navnet og alle i lokalsamfunnet visste hvem det var»,¹⁶⁴ sa nyhetssjef Erlend Hansen Juvik i Adresseavisen. Fordi sosiale medier ikke har noe regelverk som publisering av savnede og døde, kom informasjonen raskere ut.

Adresseavisen kom frem til samme konklusjon som Bleness: Man publiserte navnet, ettersom det var så opplagt i lokalsamfunnet og personen var en offentlig figur. Han

¹⁶³ Bleness, Carsten: 10.12.12

¹⁶⁴ Andenæs, 2012:56

argumenterer videre helt likt som Bleness, og viser at det er rimelig og legitimt å tøye den etiske strikken slik Hamar Arbeiderblad gjorde: «Men vi må jo også passe oss for å bli et slags Norsk lysingsblad og komme så mye på etterskudd at det blir helt irrelevant». ¹⁶⁵

6.2.4 Dilemma IV: Bilder på kanten

Bilder var noe alle informantene kunne fortelle at var vanskelig å håndtere. «Og foto, det var også utfordrende med foto. [...] De kom tilbake de første dagene med bilder som ikke kunne komme på trykk, for å si det mildt». ¹⁶⁶ Det var der de etiske diskusjonene ble størst. «Av det vi gjorde selv så var det bilder, og bildebruk som var mest under diskusjon». ¹⁶⁷

Valg av bilder var ifølge informantene et utfordrende element i redaksjonene. Det ble gjeldende fra første dag, rett etter at terroren var et faktum. Det var derfor nødvendig å sette grenser for hva man *måtte* publisere og hva man *kunne* publisere. Ravndal fra VG forteller:

Vi satt jo med bilder ganske tidlig. Hva gjør vi med dem? Det er bilder som har en enorm dokumentarisk verdi og har en kjempe informasjonsverdi, likevel er det også utrolig sterke bilder. Vi valgte å bruke ett av bildene fra pumpehuset, men da sladdet vi dem. Vi fikk reaksjoner på det med en gang; mange negative og noen positive, - og det var vi forberedt på. Jeg mener fortsatt at det var riktig å gjøre. Vi valgte et annet utsnitt dagen etterpå i papiravisen. Egne bilder som vi hadde tatt, som ikke var pikselert, men hvor man ikke kunne se ansikter eller gjenkjennelige detaljer. Jeg tror det er viktig å huske på at det var en unntakssituasjon for oss også. Det bildet vi brukte i papiravisen, tror jeg aldri vi har brukt igjen. ¹⁶⁸

Ravndal forteller at de satt på bilder veldig tidlig, de inneholdt mye informasjon og en beskrivelse av virkeligheten folk hadde opplevd. Det ble utfordrende å holde slik informasjon tilbake – fordi bilder er mettet med informasjon som tekst ikke kan illustrere. Det ble viktig for redaksjonen å gi en virkelighetsbeskrivelse av verden slik den så ut etter terroraksjonen, men samtidig prøve å holde seg innenfor de presseetiske reglene. Redaksjonen forventet reaksjoner, men så likevel at publiseringen av bildet fra pumpehuset var forsvarlig, når ingen døde kunne identifiseres. Likevel kan man spore en anger i forklaringen; han viser til bildet de publiserte i papiravisen, men aldri har brukt igjen. Selv om valget var risikabelt, viser Ravndal at man skal huske på at pressen også var rammet av en unntakssituasjon, og at enkelte valg som ble gjort derfor nødvendigvis ikke var hundre prosent riktige.

¹⁶⁵ Andenæs, 2012:58

¹⁶⁶ Holmøy, Katrine: 22.01.13

¹⁶⁷ Kallset, Kjell Erik: 17.12.12

¹⁶⁸ Ravndal, Dennis: 12.12.12

Holmøy fra Klassekampen legger vekt på at bilder kan gi mye informasjon, selv om de ikke viser blod og døde mennesker. De kan også vise en sann virkelighet og dokumentere en alvorlig hendelse: «Det er noe med at bildet av regjeringskvartalet med knuste vinduer forteller så mye, uten at det trenger å være... – som for eksempel bildet av damen som hadde blod i hele ansiktet».¹⁶⁹

Her referer Holmøy til det kjente bildet av Sissel Wilsgård, som gikk verden rundt etter terrorangrepet. At man holder tilbake blodige bilder, betyr ikke at man ikke kan presentere en alvorlig virkelighet for leseren. Man må finne de bildene som kan si noe om alvorlighetsgraden i det som skjedde. Disse kan også fortelle mye, uten at det blir etisk støtende for publikum og berørte. Selv om ikke VG går like langt i bildeetikken som det Holmøy refererer til, kan man i begge avisene identifisere en tydelig «synlig-døde-mennesker»-policy, når han sier følgende: «Vi kan dokumentere det tragiske omfanget, men du trenger ikke å vise frem døde mennesker».¹⁷⁰ Det virker som Tetlie kan tøyne strikken lengre enn Holmøy. Likevel setter han en fast grense ved ikke å vise døde mennesker.

Pederstad konkluderer i sin undersøkelse at VG utviste tilstrekkelig varsomhet i perioden rett etter 22. juli. Publisering av bilder som viste skadde og døde mennesker var hyppigst de tre første dagene, deretter falt antallet drastisk. Frem mot slutten av august har de kun tre forsider som viser bilder av skadde.¹⁷¹ Selv om mitt inntrykk er i tråd med Pederstads perspektiv, viser analysen min til enkelte tilfeller der informantene selv ikke kjenner seg komfortable med publiseringer. Slik sett kan ikke varsomheten være ivaretatt tilstrekkelig.

I Hamar Arbeiderblad kan man se noe av den samme argumentasjonen rundt bildeetikk som VG bruker: Man ønsker å være så autentisk som mulig.

Vi trykket et bilde Marius Hoft som står i fjellveggen på Utøya. Det er tatt av en svensk fotograf. Han står og klamrer seg fast. Der nede ligger Andreas død. Det bildet trykte vi. Vi var første avisen i verden som trykket det. Det var jo en bøyg. Det var fordi vi fant ut at det var *han*; det var jo vår mann!¹⁷²

Hvorfor valgte dere å trykke bildet?

Det var fordi vi ville være så autentiske som mulig, og fortelle historien sånn som den var.¹⁷³

¹⁶⁹ Holmøy, Katrine: 22.01.13

¹⁷⁰ Tetlie, Marius: 17.12.12

¹⁷¹ Pederstad, 2012:102

¹⁷² Steinsvik, Stian: 10.12.12

¹⁷³ Steinsvik, Stian: 10.12.12

Det er to ting man kan trekke ut av sitatet: For det første hadde lokalavisen en nær tilknytning til den som var avbildet, for det andre ønsket man å være så autentisk som mulig i sin formidling. Både identifikasjon og autentisitet blir bærende argumenter hos Steinsvik. En slik godkjenning gir også hans redaktør. At vonde detaljer kommer for dagen, er ikke i seg selv galt. Det er noe av det som har vært viktig i denne saken, sier Bleness: Å fortelle historiene har vært nødvendig, selv om det har vært vondt.

Dette er en historisk hendelse, i all sin tragedie. Den må få sin plass i forhold til hvor viktig den er. Jeg tror det er veldig viktig at historiene fortelles, og jeg tror det er viktig at detaljene fortelles. Men det er klart at det er forskjell på det som kommer ut den første dagen og det som kommer ut den fjerde dagen.¹⁷⁴

Selv om Bleness og Steinsvik gir detaljene og bildet en spesiell autentisk nyhetsverdi, kan man det også handle om dramaturgi. Bildet som ble tatt av Hoft illustrerte historien han fortalte, og oppfylte slik sett den dramaturgien som lå i historien. Med et kritisk blikk kan det hende at detaljenes funksjon ikke bare er en nødvendig ingrediens i nyhetsformidlingen, men en effekt i det dramaturgiske bildet.

Selv om redaktøren gir detaljene en viktig funksjon, dramaturgisk eller nyhetsmessig, er han bevisst på å vise at både tidspunkt og «timing» for publiseringen av historiene spiller en viktig rolle. Og i motsetning til for eksempel VG, har avisen «råd» til å gjøre slike etiske grep.

Hamar Arbeiderblad er den største avisen i Hedmark-området, og har lite konkurranse fra andre aviser som Østlendingen og Hamar Dagblad. Derfor kan de også «holde» på nyhetene og historiene lenger enn andre aviser som ser seg mer tvunget til å være først ut, på grunn av tøffere konkurranse. Slik sett får Hamar Arbeiderblad bedre etisk spillerom og kan «ta seg råd» til å utsette verdifulle historier. Det kan være noe av grunnen til at redaktøren viser til en slik tenkning; man står mer eller mindre alene på markedet.

Bilder av gjerningsmannen

Et annet sentralt dilemma i forhold til bildeproblemtikk var bildene av gjerningsmannen som var tilrettelagt for journalistene. Selv om det lå en forventning i det norske folk å vite hvem som sto bak udåden, ble bildene av ham fort støtende og mengden massiv. Det ble noe redaksjonene fort måtte ta stilling til. Holmøy forteller:

¹⁷⁴ Bleness, Carsten: 10.12.12

Når det gjelder bilder av Breivik, så brukte vi ett av hans de første dagene, - da han var i uniform. Det var til en sak der vi skrev om hva han ønsket å fremstille seg som. Og da tenker jeg at vi er innenfor. Da illustrerte bildet et poeng i saken. Men det var også viktig ikke å bruke de bildene mer enn strengt tatt nødvendig. Da fikk han jo iscenesette seg selv som det han hadde lyst til, og det trenger ikke vi å hjelpe han med. Ellers hadde vi ikke noe fast prinsipp om at bilder av han ikke skulle brukes i det hele tatt, - det var redaktøren tydelig på at vi ikke skulle ha. Men at de ikke skulle brukes i uttrengsmål: Vi skulle bruke det når det var relevant og til saken.¹⁷⁵

Selv om redaksjonen viser bevissthet i at de ikke skulle fungere som mikrofonstativ for gjerningsmannen, er det interessant at de må forsvare praksisen sin som vist her. Selv om bildene i seg selv hadde en funksjon til deres forutbestemte vinkling, og isolert sett ble et virkemiddel for å illustrere *deres* sak, er det vanskelig å si seg enig i at avisen ikke hadde noen form for mikrofonfunksjon. Gjennom deres publisering av gjerningsmannens egne bilder, blir man – selv om man ikke ønsker, en forlenget arm for hans ønske om å iscenesette seg selv. At redaksjonen ikke ønsker å være noe forlenget arm, er noe annet enn hva som faktisk kan skje. Reaksjonene som kom fra avisens lesere, kan derfor være en bekreftelse på at avisen kanskje ikke var forsiktig nok i henhold til denne problematikken. Kallset refererer: «Vi fikk reaksjoner når vi trykte bilde av Breivik på forsiden. Jeg tror ikke det skjedde mange ganger. Det var ikke så mange, men det var noen som følte det sterkt».¹⁷⁶ Han husker en bestemt kilde som sa: «Barnebarnet mitt på Utøya hadde aldri trodd at Klassekampen trykket slike bilder».¹⁷⁷

Informanten henviser spesielt til problematikken med å vise bilder av Breivik på forsiden. Det har en annen effekt enn om det hadde vært inni avisen. Det ligner mye på begrunnelsen for publiseringen av «rekonstruksjonen»; det som legitimerte bildene var at de befant seg inni avisen. Folk kunne velge om de ville bla seg dit, eller ikke.

I det andre sitatet fra Kallset, viser reaksjonen til pårørende at de hadde forventet seg noe mer av Klassekampen. Det ligger et implisitt brudd på en forventning til en etisk standard Klassekampen vanligvis har. Skal man tolke sitatet utbroderende, sier pårørende indirekte at de er vant til at avisen legger seg på en annen standard enn hva de er kjent for i forhold til de andre avisene.

Kallset som selv hadde en sønn som befant seg på Utøya, merket seg hvordan bildeproblematikken berørte ungdommer gjennom et helt år:

¹⁷⁵ Holmøy, Katrine: 22.01.13

¹⁷⁶ Kallset, Kjell Erik: 17.12.12

¹⁷⁷ Kallset, Kjell Erik: 17.12.12

Som far opplevde jeg at det største problemet var omfanget. At sønnen min og de andre som overlevde Utøya møtte Anders Behring Breivik overalt, hele tiden, over veldig lang tid. Det gikk fra 22. juli og helt til rettssaken tok slutt. For mange var det en stor belastning. For mange var det viktig å bli skjermet for det. Men det var i praksis umulig, fordi Breivik var så ekstremt allestedsnærværende i alle medier.¹⁷⁸

Blandingen av å være journalist, kommentator og far gjorde at Kallset inntok et annet perspektiv til denne saken. Belastningen som sønnen opplevde ved å se Breivik på forsiden, gjordet at Kallset ble mer opptatt av å ta hensyn til offer, som vist tidligere. Han forteller også hvordan dette gjaldt det samlede medieinntrykket, ikke bare en enkelt avis. Kallsets opplevelse kan peke på et slags *mediedrev*;¹⁷⁹ ettersom det varte et helt år. Det var ifølge informanten først da publiseringen avtok. At en enkelt avis bringer bilder som kan oppleves som belastende for noen, er for så vidt greit, men når alle gjør det samme, og tenker likt – blir omfanget for stort å ta innover seg. «Det ligger et sånt allmenningens tragediedilemma her. Redaksjoner vil gjerne gjøre det som er riktig isolert sett, men poenget er jo at alle gjør det samme».¹⁸⁰

Som i Tønne-saken, kan man her spore en lignende tendens. Alle mediene er i utgangspunktet «innenfor», men den totale mengden av at alle gjør det samme; gjør at etikken krysser grensen og faller «utenfor».

6.3 Fire «dimensjoner» som tøyer den etiske strikken

De fire dilemmaene har noen fellesnevner. Det er ulike toner som springer ut av samfunnsoppdragets klangbunn. De dukker opp her som fire «dimensjoner» og gjør at den etiske strikken, på mange måter kan tøyes – legitimt.

6.3.1 Historisk dimensjon

I det første dilemmaet som presenterer «rekonstruksjonen» er begge informantene fra VG opptatt av den *historiske dimensjonen*. Det er viktig for informantene at dekning av hendelser kan stå seg historisk når man ser på mediedekningen av 22. juli i fremtiden. I Pederstad sin undersøkelse av VGs etiske dilemmaer i *Presseetikk og terror*, referer også VGs redaktør, Torry Pedersen til det historiske aspektet, i likhet med mine informanter.¹⁸¹ Kanskje kan man

¹⁷⁸ Kallset, Kjell Erik: 17.12.12

¹⁷⁹ Allern og Pollack, 2009:23

¹⁸⁰ Kallset, Kjell Erik: 17.12.12

¹⁸¹ Pederstad, 2012:40

trekke den konklusjonen at redaksjonen i VG har blitt enige om en kollektiv form for argumentasjon på disse presseetiske spørsmålene? Det virker hvert fall for meg som at journalistene i VG er lojale til avisens avgjørelser og støtter opp om disse.

Det kan virke som at informasjonsansvaret i VG ofte glir over til en informasjonsplikt. Dette medfører at andre hensyn kommer i skyggen. Begrepet blir brukt på samme måte som når man forsvarer seg med *samfunnsoppdraget* i andre saker. Det blir slik sett en del av pressens forsvarsverk.

6.3.2 Kontekst-dimensjonen

I henhold til bildeetikken kan man spore en felles argumentasjon hos flere av informantene. Når man gir ramme rundt støtende bilder og setter dem inn i redaksjonens forutbestemte vinkling, blir det legitimt å publisere ting som kan oppfattes som «på kanten». Informantene skyver alle beskyldninger om at de har operert som mikrofonstativ for gjerningsmannen – å gå hans ærend er noe man ikke vil knyttes til. Nettopp derfor blir kontekst-dimensjonen så viktig for journalistene. Slik kommer man seg unna en slik beskyldning. Dette kan man også identifisere i VG:

Jeg tror ikke vi har gitt han for mye oppmerksomhet. Vi har vært veldig nøye på at når vi omtaler han, hva han forklarer i vitneavhør, så skulle vi ha en motvekt til det. Gjennom avis og gjennom internettdekning. I rettssaken, når han hadde sine forklaringer, var det utrolig viktig at vi i artiklene, i live-verktøyet vårt og i TV-sendingene hadde personer som kunne sette dette i kontekst; som kunne imøtegå det han sa og være en kritisk stemme til hans politiske meninger og ytringer. Det var veldig viktig for oss. At vi ikke fungerte som et talerør for han, men satte budskapet i kontekst.¹⁸²

I saker hvor man har publisert ting som kan oppfattes som støtende, henviser man til avisens forutbestemte vinkling. På den måten er det avisen som tar styring over det som kan være etisk problematisk, og gjør at informasjonen blir en nødvendig ingrediens i avisens budskap.

6.3.3 Offentlig-dimensjonen

Hamar Arbeiderblads valg om å offentliggjøre uverifisert informasjon, blir også en sak som befinner seg i grenseland, etisk sett. Skal man holde seg til de fastsatte reglene for publisering og identifikasjon, eller holde tilbake nyheter som allerede er ute i offentligheten? Eksemplet viser at avisen tøyser sine egne etiske grenser for å holde tritt med nyhetsstrømmen i offentligheten. Ved å vise til en begrunnelse med ordene «det er allerede ute» - blir dette bærende argumentasjon for å velge noe som kan virke etisk problematisk. Den *offentlige*

¹⁸² Ravndal, Dennis: 12.12.12

dimensjonen blir brukt i tråd med samfunnsoppdragets ryggrad. Skulle man holdt tilbake informasjonen, ville det trolig ikke rammet avisen på noen måte, men folk ville kanskje stusse over at opplagt informasjon ikke offentligjøres av Hedmarks ledende avis.

6.3.4 Autentisitets-dimensjonen

Den siste dimensjonen jeg vil trekke frem, er *autentisitet*. Det er spesielt Hamar Arbeiderblad som bruker dette i sin forklaring når bilder oppfattes som «på kanten», blir publisert. At man kan vise virkelighet og fortelle historier på en så sann måte som mulig, har en spesiell journalistisk verdi. Selve *autentisitets-dimensjonen* kan man også spore hos VGs journalister. De henviser til informasjonsverdien som ligger i bildene. Virkeligheten som ligger i de sterke fotoene gir så mye informasjon på en gang, og legger virkeligheten foran øynene våre. Slik informasjon kan man noen ganger ikke unnta fra offentligheten. Kriser påkaller også sann og objektiv dekning; selv om ting er brutale, må det likevel informeres om. På den måten tar man samfunnsoppdraget på alvor – også i unntakssituasjoner.

Her skiller Klassekampen seg mer ut fra kollegaene sine. For deres vedkommende er det like mye virkelighet og informasjon i bilder som nødvendigvis ikke er så sterke og journalistisk utfordrende. Informasjonen er like mye sann, selv om man velger og ikke vise sterke elementer.

Kort oppsummert: Det er særlig i kriser man finner ut om redskapene man besitter, holder. Det kan føre til at eksisterende regler og argumentasjon må tøyes og strekkes; noen ganger for å ta vare på det journalistiske oppdraget, andre ganger for å verne om ofre.

6.4 Hensyn til ofre og pårørende

Når journalistene beskriver etiske dilemmaer i dekningen etter 22. juli er det hensyn til pårørende og ofre som er det springende punktet. I og med at journalistene selv var tatt av alvoret i saken, og «lammet» på ulike måter – preger dette forholdet til pårørende.

I Hamar Arbeiderblad har man vist hensyn ved å «time» publiseringen av vonde historier. Som Bleness forklarer, har det vært nødvendig å fortelle detaljene og historiene; det har vært en del av oppdraget. Dette bekreftes av Steinsvik ved hans forklaring til publiseringen av Hoft-bildene. Samtidig har avisen vært nøye med å tenke på tidsperspektivet for når historiene skulle publiseres - med tanke på sårbarhet og sorg for de som ble rammet. Derfor tok man seg råd til å vente slik at folk først kunne bearbeide sjokket.

Etter terrorangrepet i USA, 11. september 2001, ble de personlige historiene viktige fra første stund. Det var en generell tendens i alle avisene. Man adresserte nyheter til publikum gjennom narrativer.¹⁸³ En avisspaltist sa følgende om dekningen rett etter terroren:

I needed facts in the confusion following the attacks, but even more I needed stories, narratives that ordered experience and instructed me on how to behave in the face of tragedy. I found myself reading editorials and op-ed opinions, background and interpretative articles, poems and letters to the editor as much as hard news. I needed to know what others thought and felt. I needed to be made part of the human condition.¹⁸⁴

Det var ikke bare de «harde» nyhetene som satte ord på det som skjedde, man trengte en annen nyhetsinnpakning også. Da fikk historiene og fortellingene en viktig funksjon. Det er noe av det samme som Bleness sikter til, når han vektlegger historiene og detaljenes nødvendige plass i krisen. Selv om begge krisene bruker historiene i nyhetsformidlingen, virker det som Norges bruk av slike virkemidler holdes mer tilbake – fordi eksponering av personlige historier er så sårbart for dem det gjelder. Derfor venter man lengre med en slik nyhetsform enn det eksemplet fra USA viser.

I Klassekampen, som er en politisk venstreorientert avis, var man preget av nær tilknytning til både AUF og Arbeiderpartiet. Og den var ekstra spesiell for Kallset som hadde sin egen sønn på øya. Klassekampen viser en annen etisk holdning enn de andre når det kommer til saker som omtaler eller berører ofre etter 22. juli. De virker som man legger mer vekt på en etisk nærhets-tenkning enn en ren presseetisk tekning. Dette kommer tydelig frem i hans tanker rundt *MS «Thorbjørn»*-saken. Det finnes ifølge Kallset «hull» i presseetikken, når man får en annen nærhet til sakene.

Oltedal sier at en type nærhetsetikk er viktig i forståelsen av oppdraget og den makten journalisten har i å eksponere andre mennesker. Temaet er sentralt i den filosofiske retningen med samme navn. Den knyttes ofte til filosofer som Løgstrup og Levinas. Hos Levinas er et viktig poeng at moralen ligger i møte mellom journalisten og «den andre». Det er i dette møtet ansvaret utfordres. Men det kan også fraskrives. Både regler, redaksjonens forventninger og Vær varsom-plakaten kan gjøre at journalisten kan plassere ansvaret på noe annet enn seg selv. Det kan ifølge Oltedal, føre til at man som menneske blir blind for urettferdighet og overgrep i institusjonene.¹⁸⁵ At man ikke følger presseetikk og regler slavisk, kan gjøre at man

¹⁸³ Zelizer og Stuart, 2002:144

¹⁸⁴ Zelizer og Stuart, 2002:3

¹⁸⁵ Lamark og Morlandstø, 2002:73

kan få øye på slike «hull» som Kallset nevner. På den måten kan man gjøre gode etiske valg ovenfor mennesker i krise.

I VG virker det som et presseetisk hensyn ligger mer i forgrunnen når man tenker hensyn til ofre og berørte. Avisen viser at de har et mer fastlagt mønster og etablerte prinsipper som styrer forholdet og møtet med deres kilder. På den måten viser informantene mer journalistisk avstand til sine kilder enn de andre avisene, der man får inntrykk av at forholdet er nærere. Det betyr ikke at de ikke tar grep for å skåne pårørende, men at hensynet til oppdraget i noen tilfeller blir større. Ifølge Brurås er det en like stor journalistisk synd ikke å vekte samfunnsoppdraget, selv om det smerter:

Pressens største synd er trolig unnlattelsessyndene. Kritikken mot journalistene går som regel på «overtramp», på ting vi ikke burde ha skrevet eller sendt på lufta. Men kanskje fortjener vi mer kritikk for det vi ikke gjorde: Da vi overså maktmisbruk, da vi ignorerte lidelse og undertrykkelse, da feighet og frykt for konsekvensene avgjorde nyhetsvurderingen, da vår udugelighet og holdningsløshet førte til at urett ble tildekket og de maktesløse ikke fikk komme til orde.¹⁸⁶

Med andre ord kan pressens unnlattelsessynder være en like stor forsømmelse. At VG ikke vil synde på en slik måte, demonstreres gjennom deres vekting i slike saker. Da kan det gå på bekostning av pårørende, noe «rekonstruksjonen» viste.

Kort oppsummert: Hvis presseetikken kan sies å være en type motsats til nærhetsetikken, befinner Hamar Arbeiderblad og Klassekampen seg nærmere den sistnevnte polen enn VG.

6.5 Profil-etikk?

Det kan se ut som informantenes svar og håndtering av etiske dilemmaer både bygger på publikums og egne forventninger til avisene. Kan etiske valg som har blitt tatt innad i redaksjonene henge sammen med egen profil utad? Det kan nemlig virke som en del av deres valg underveis i prosessen henger tett sammen med hvilke rolle de spiller på medienes markeds plass.

Hamar Arbeiderblad er naturligvis den avisen som skiller seg mest ut fra de andre avisene. Ut fra deres fokusering på de lokale begivenhetene, blir jakten på nyheter og saker på en annen skala enn de to andre avisene, som har et større dekningsområde. Fordi de er en lokalavis virker det som avisen sitter på et ekstra ansvar når det kommer til publikum.

¹⁸⁶ Brurås, 2006:9

Nærheten og «nabo-følelsen» gjør at avisen i mange tilfeller må trå ekstra forsiktig. Bleness gjør det tydelig ved å vise at tidsaspektet for å fortelle historiene var avgjørende.

Men dette kan også føre til tvetydige resultater. Det virker som man også kan bli mer offensiv i saker der man ser at avisens rolle og profil blir bekreftet. Bildet av Marius Hoft i Hamar Arbeiderblad, ble publisert nettopp fordi det var en som representerte lokalsamfunnet deres. Da strakk man kanskje den etiske strikken lenger enn man ville gjort, enn hvis bildet ikke representerte en lokal kjenning.

I VG viser både Ravndal og Tetlie en bevissthet til posisjonen avisen deres har på avismarkedet. Å være den fremste innen nyhet, på nett og papir kan kanskje føre til at man oftere er nødt til å ta skritt som isolert sett kan virke etisk vågale. Rollen VG har som avis fordrer at de også kan fylle forventningene som ligger til denne posisjonen. At informantene ser sin egen avis som «historiens kladdebok» forteller mye om hvilke maktansikt man ilegger avisen. Dette ansiktet på avisen kan man også finne hos ansvarlig redaktør Torry Pedersens uttalelse i Pederstad: «Journalistene er de første som er tilstede og skisserer hva som har skjedd. Så kommer forfatterne, filmskaperne og teateret – og så kommer historikeren. [...] Journalistene skriver jo tross alt historiens kladdebok».¹⁸⁷ At redaksjonen har bygget opp en felles forståelse av VGs rolle i avismarkedet, virker for meg tydelig. De bruker samme uttrykk omkring sine egne forventninger til hva avisen skal gjøre og hvilke rolle de skal spille. Profilen er gjennomsyrende i hele redaksjonen.

Av de tre avisene er det Klassekampen som fremstår som den mest «forståelsesfulle», spesielt i saker der hensynet til pårørende og ofre er i fokus. Fordi avisen har en såkalt nummer-2-funksjon blir ikke kampen om de aller ferskeste og grensesprengende nyhetene avisens hovedanliggende. Det gjør at man ikke trenger å ta så store journalistiske skritt som VG-redaksjonen. Kallset utdyper:

Vi har ikke noe behov for å få ut den type informasjon som kan være viktig å få ut som tabloidavis. Klassekampen er sjelden nummer-1-kilde til nyhetsinformasjon. Våre lesere har som regel en annen avis og bruker et annet medium i tillegg. Våre lesere er ikke opptatt av å vite hva som har skjedd, men heller hvorfor ting har skjedd. Det preger jo egentlig hele journalistikken vår.¹⁸⁸

I stedet for å være den første til å presentere grensesprengende nyheter, *bruker* heller «hvorfor-avisen» nummer-1-nyhetene og setter dem i kontekst; det kan på mange måter

¹⁸⁷ Pederstad, 2012:40

¹⁸⁸ Kallset, Kjell Erik: 17.12.12

demme opp for kritikk og gir avisen et snillere uttrykk. I tillegg til dette kan Klassekampens tidlige deadline og lavhyppig oppdatering av nettsiden deres ha vært gode forutsetninger for at journalistikken deres ikke har behøvd å være «først ute», og slik sett holdt dem unna en del etisk utfordrende valg.

Kort oppsummert: Avisenes egen rolle og publikums forventning til dem, er med på å konstruere valgene man gjør. Profilen blir slik sett en forutsetning for praksis, den legger føringer for etikken.

6.6 Eksklusiv i kriser

Paul Bjerke sin undersøkelse i fem utvalgte redaksjoner våren 2011, resulterte i funn av tre ulike kvaliteter i journalistikken: Politisk kvalitet, økonomisk kvalitet og profesjonskvalitet. I sistnevnte kategori snakker han ikke bare om kvalitet i form av estetikk eller teknikk, men om utvalgskriterier som blant annet eksklusivitet. Eksklusivitetsbegrepet, sier Bjerke, er et mangetydig begrep. I de sakene der saken først er kjent, handler eksklusivitet om å ha egne vinkler, egne originale oppfølginger og egne engasjerende kilder.¹⁸⁹ En slik streben etter egne vinkler og saker i 22. juli-dekningen kan man spore hos mine informanter.

I Hamar Arbeiderblads publisering av bildet og historien om Marius Hoft, var en av uttalelsene fra Steinsvik at «de var den første avisen i verden som trykte bildet» og at dette var en bøyg for avisen. Selv om saken var noe etisk utfordrende, valgte avisen å publisere det. Man ønsker å gjøre noe eget og skape nye nyheter ut av gamle, slik Bjerke viser. Selv om det selvsagt kan ligge andre grunner bak publiseringen, skal man ikke se bort fra at å være alene om saken og skape en ekstra «22. juli-vri», hadde en journalistisk betydning.

I «rekonstruksjonen», viser begge informantene fra VG en form for journalistisk begeistring over å være alene om nyheten. Både Tetlie og Ravndal trekker dette frem eksplisitt i sin forklaring rundt publisering av saken. At man i etterkant av publiseringen ble ringt opp fra alle verdens hjørner, var med på å bekrefte sakens eksklusivitet til redaksjonen. Eksemplet illustrerer også det beslektede begrepet «immediacy»; nemlig å være først ute og følge hendelsen tetttest. Bjerke skriver at dette spesielt gjelder nettavisene og 24/7-kanalene, der alt handler om å «breake» en kjent fellesnyhet før andre. Det stemmer godt overens med

¹⁸⁹ Brurås, 2012b:226-250

VG satsning på kontinuerlig live-dekning og avisens rolle som nummer-1-leverandør av nyheter.

Selv om dette er et nyhetskriterium og en viktig profesjonskvalitet i det daglige nyhetsbildet, virker det som ifølge mine informanter også er relevant i kriser. Fordi nyhetsbildet fort kan bli homogent i kriser, naturlig nok fordi det blir så gjennomtrengende i samfunnet – kan et slikt utvalgskriterium bli synlig.

At Klassekampen ikke kan vise til noen eksempler som illustrerer en slik linje, er med på å styrke hypotesen. Fordi de ikke er en nummer-1-kilde til nyhetsinformasjon, har de heller ikke samme behov for å jage etter eksklusive saker.

6.7 Mine oppsummerende punkter

Analyse av casene og journalistenes begrunnelser, viser at:

- Bildene har skapt mest «etisk hodebry».
- Journalistene har gått i retning av å være mikrofonstativ for gjerningsmannen, men det gjelder først og fremst hans egne bilder.
- Allmenningens tragedie-dilemma gjelder først og fremst bildene av gjerningsmannen.
- Det er fire «dimensjoner» som blir brukt som argumentasjon i etisk utfordrende saker:
1. Historisk dimensjon, 2. Kontekst-dimensjonen, 3. Offentlig dimensjon, 4. Autentisitet-dimensjonen.
- Hensyn til ofre og pårørende vektlegges av alle avisene, men samfunnsoppdraget står mest sentralt i VG.
- Historiene har vært viktige i nyhetsformidlingen, men de har muligens hatt en dramaturgisk effekt.
- Avisens profil og publikums forventninger legger føringer for etiske valg.
- Det er viktig å ha «egne» nyheter, også i kriser.

TÅRER

7. PRESSENS MØTE MED SORG OG OFRE

*«Ved minnehøytideligheter og begravelser etter kjente personer og etter andre dødsfall som har vakt stor offentlig oppmerksomhet har pressen en naturlig plass. [...] En sentral etisk problemstilling er hvor nært sorgen skal skildres, med ord, foto, lyd og levende bilder. Det handler om grensene mellom privat sorg og sorg som har offentlig interesse».*¹⁹⁰

7.1 Kapittelets fokus

Etter at de kaotiske første døgnene var over, og pressen hadde gravd frem informasjon på hvem, hva, hvor – begynte den seremonielle fasen sakte å tre inn over Norges land. Den var preget av alvor, sorg og fortvilelse. Idås viser i sin undersøkelse at den mest belastende oppgaven for journalistene var å intervju ofre. Hele 42 prosent sier at dette var *meget belastende*.¹⁹¹ Å vise medmenneskelig respekt, og samtidig være profesjonelle nok til å utføre sitt ansvar, ble utfordrende for journalistene de påfølgende dagene og ukene etter terrorangrepet.

Den kommende analysen vil forsøke å gi svar på hvordan pressen og mine informanter forholdt seg til den nasjonale sorgen. Deretter vil jeg prøve å identifisere hvilke journalistiske redskaper informantene brukte for å opptre etisk forsvarlig ovenfor de som var rammet. Hovedspørsmålet som forsøkes å bli besvart blir som følger: *Hvordan ser mine informanter på pressens rolle i den nasjonale sorgen etter 22. juli, og hvilke «etiske redskaper» ble tatt i bruk i møte med pårørende og berørte i den tunge tiden?*

¹⁹⁰ Brurås, 1996

¹⁹¹ Idås, 2013

7.2 Sorg er en naturlig del av oppdraget

Det første spørsmålet er hva publikum faktisk har krav på å få vite. At pressen har et informasjonsansvar betyr ikke at de har en plikt til å vise og skrive om alt. Som innledningssitatet viser, har pressen en naturlig plass i sørgetider, men selv om de har en berettiget plass kan de bli *for* nærgående. Det finnes et rom der sorgen kun er privat – et sted pressen ikke har adgang. Det er forskjell på om journalister tar bilder av pårørende utenfor Domkirken eller utenfor deres private hjem. Det er rett og slett noe publikum verken har rett på å få vite eller se. Private forhold som ikke er i offentlighetens interesse er ikke allemannseie. Derfor er det viktig at mediene selv ikke etterkommer publikums nysgjerrighet når behovet ikke er berettiget,¹⁹² jamfør Vær varsom-plakatens punkt 2.2.

Som vi var inne på i kapittel 5, var det ikke lett å skildre det som skjedde de påfølgende ukene når man selv var berørt. Likevel hadde journalistene en nødvendig oppgave i den sørgende fasen. Mine informanter kunne fortelle om hvordan sorg og journalistikk henger tett sammen i nasjonale kriser. Holmøy setter følgende ord på dette:

Vi er et samfunn som bindes sammen ved å dele følelser på godt og vondt. Det er ikke bare vinter-OL på Lillehammer som knytter oss sammen. Jeg tror de omfattende sorgreaksjonene etter 22. juli var kjempe viktige for å kunne gå videre. Og da tenker jeg at det å møte opp i rosetog, se bilder fra begravelsene rundt omkring, og lese intervjuer om de etterlatte innenfor rimelighetens grenser, er en del av en felles prosess i samfunnet vårt. Det er en helt legitim journalistikk å drive med; så lenge man ikke begynner å meske seg i denne sorgen.¹⁹³

Informanten forteller her hvordan reell informasjon fra virkeligheten faktisk har en legende funksjon for samfunnet som helhet. Når katastrofer rammer et helt samfunn, blir alle en del av et nasjonalt traume. På den måten trenger vi pressen, slik at hele befolkningen kan være med å sørge. Mediene som er vår forlengede arm blir en helt nødvendig aktør etter en krise. Selv om man ikke er berørt personlig er det viktig ifølge Holmøy at man deler sorgen, slik at man kjenner seg knyttet til eget samfunn. De vonde følelsene man deler er også med på å knytte nordmenn sterkere sammen som nasjon. Et sterkt poeng fra Holmøy er at dette er en type journalistikk som ikke kan klandres. Dette kommer også frem hos andre informanter. Her Bleness:

Utøya er vel et veldig godt eksempel på at sorgen ikke er privat. Det har vært en offentlig sorg. Både overlevende, pårørende og samfunnet som helhet har hatt en nasjonal sorg. Det har vært en av medienes oppgaver å skildre den sorgen. [...] Når det gjelder Utøya-saken var vel ikke det noen veldig stor problemstilling, fordi sorgelementet var så sterkt. Behovet for å gi uttrykk

¹⁹² Brurås, 2006:31-34

¹⁹³ Holmøy, Katrine: 22.01.13

for sorg var så stort. I andre sammenhenger er det klart at folk kan ønske å ha sin sorg for seg selv. Da snakker du om begravelser og dekning av det. Sorg er ikke en privatsak, men det er også en privatsak. Man må finne balansen ut fra situasjonen og hvem det handler om. Hvor nærgående skal dekningen bli? Å fortelle at det er en sorg kan være viktig, men detaljer som går utover det å etablere det faktum at det er en sorg, kan bli for nærgående. Men i all journalistikk er dette en vurdering fra saken som sådan. Det er vanskelig å gi en oppskrift. Det er detaljrikdommen som jeg tenker kan bli for nærgående.¹⁹⁴

Bleness viser hvordan kriser naturlig krever at pressen dekker den påfølgende sorgen. Katastrofens karakter og omfang tilsier at den ikke er privat. Dermed har mediene en plikt til å dekke det som skjer. Informanten viser videre hvordan mediene ble brukt til å uttrykke sorgen. De ble en ventil for å slippe ut og sette ord på det vonde folk hadde opplevd. Behovet for å uttrykke seg var så presserende, sier Bleness. Da var pressen helt nødvendig. Her kan man ikke gi en fast mal på hva som er riktig og feil. Når pressen skal dekke slike prosesser må man ifølge informanten vokte seg for å bli for nærgående og beskrive detaljer som blir privatinvaderende. Sorg er en aktuell hendelse som mediene må forholde seg til på lik linje med andre aktuelle nyheter som måtte skje. I likhet med Holmøy, setter han sorgen i kontekst med pressens samfunnsoppdrag: «Det handler både om å formidle hendelsen, men også om å bringe inn synspunkter og forklaringer, og skildre sorgen. Alt dette til sammen, er vår oppgave å formidle, tenker jeg».¹⁹⁵

Sorgen blir en naturlig del av hele arenaen som mediene har ansvaret for. Det handler om ikke å trekke bort noen av områdene; det er dekningen av helheten som gjør at en journalistisk rapportering av en katastrofe blir fullverdig. Spesielle hendelser har andre premisser. Det blir derfor legitimt å gå lengre enn man vanligvis ville gjort, sier Steinsvik:

Normalt hvis en dør, vil du ikke gå på ofrene hvis de ikke ønsker det. Men når det skjer så store ting som dette, endrer premissene seg litt. I et nasjonalt traume kan du gå mye lengre i å beskrive sorgen som er i samfunnet.¹⁹⁶

Det spesielle med Steinsvik sin uttalelse her er at når man snakker om en større katastrofe, så endrer de styrende premissene seg for hvordan pressen opererer og kan operere. Presseetikken kan i et slikt henseende tøyes, og ifølge informanten er det legitimt og nødvendig. Bakkenfor resonnementet ligger tanken om at ikke all sorg er privat: «Du har et traume som alle blir en del av. Da blir ikke sorg privat, i og med at vi dekker offisielle ting som skjer».¹⁹⁷

¹⁹⁴ Bleness, Carsten: 10.12.12

¹⁹⁵ Bleness, Carsten: 10.12.12

¹⁹⁶ Steinsvik, Stian: 10.12.12

¹⁹⁷ Steinsvik, Stian: 10.12.12

Katastrofer som 22. juli påkaller pressens oppmerksomhet, og det gjør at den påfølgende sorgfasen ikke kan unntas fra offentligheten. Den hører med til dekningen. Skulle man tatt bort og dempet lyset når det kom til den seremonielle fasen, ville man som mediemottaker mistet mye informasjon som er viktig for å kunne forstå det tragiske omfanget.

Dette kommer også tydelig frem hos Klassekampens informant, Kallset: «Men på et generelt grunnlag så er det klart at sorg kan inneholde veldig mye informasjon som er relevant og viktig å få frem».¹⁹⁸

I likhet med bilder som er vonde å se på, er sorg smertefullt å være vitne til, men det betyr ikke at man skal avstå fra å vise det. Det er også en del av virkeligheten og prosessen man må gå gjennom som samfunn. For å kunne ta innover seg omfanget av hva krisen 22. juli skapte, var det helt nødvendig at informasjon om sorgprosessen kom ut, slik at hele bildet av katastrofen ble synlig. I det man åpner døren til sorgen, blir opplysninger om tragedien malt levende for våre øyne. Eliminerer man sorgen, går en del av virkeligheten tapt.

Ravndal fra VG har det samme perspektivet som de andre informantene, men modifierer det noe: For det var ikke alltid pressen som først og fremst var drivkraften til å eksponere sorgen: «Dette er jo et nasjonalt traume. Da løftes sorgen ut av det private rom og ut på den offentlige arena. Som det var på minnemarkeringer, da løftet man sorgen ut i offentligheten. Da igjen, fryktelig varsomt, så er vi der».¹⁹⁹ Ravndals poeng her er at det også var folkets eget initiativ å bringe sorgen ut i det offentlige rom. Det var ikke bare pressen som hentet ut sorgen, de viderebrakte det som allerede var løftet frem i offentligheten av borgerne. På den måten ble ikke pressen påtrengende, men fylte sin oppgave ved å dekke det som allerede skjedde.

7.3 Noen «etiske verktøy» i møte med pårørende og sorgen

Ut fra forrige avsnitt kan vi oppsummere med at mediene også har et oppdrag å dekke sorgen derpå, ikke bare selve krisehendelsen. Andenæs skriver at ofre og pårørende hadde ulik holdning til offentlighet i sorgen. Noen ville være mer i fred enn andre.²⁰⁰ I likhet med hans kilder, kunne informantene mine også vise til at de rettet seg etter personlige ønsker og en forventning om å være anstendig. Noen etiske verktøy kan identifiseres.

¹⁹⁸ Kallset, Kjell Erik: 17.12.12

¹⁹⁹ Ravndal, Dennis: 12.12.12

²⁰⁰ Andenæs, 2012:60-61

7.3.1 «Zoom-inn»

Ifølge Ravndal er det noe man må være ekstra forsiktige med, når man møter pårørende og ofre i en slik setting. «Dersom det ikke foreligger medvirkning. Det mener jeg er hovedtingen. Det må det være. Så er det å gjøre en journalistisk vurdering av hva som er privat og ikke. I en sak som har så enormt omfang, må vi omtale den, men vi gjør det nøkternt og forsiktig».²⁰¹

Ravndal viser tydelig plikten pressen har til å dekke sorgen i unntakssituasjoner, men at det skal gjøres med medmenneskelig forsiktighet og en faktaorientert dekning i bunn. Jo tettere man går på den enkelte person, desto mer er man avhengig av en godkjennelse fra den det gjelder. Det er en av grunnpilarene informantens jobber etter når han skal dekke sorg. I tillegg kommer det alltid en subjektiv vurdering av hvor langt man bør gå i den enkelte situasjon: Hva er privat og hva er offentlig? «Det går jo på instinkter, men så går det på signaler fra den du snakker med, ikke sant? Når man kommer dit og prater med en pårørende, får man en følelse av hva personen ønsker å snakke om og ikke».²⁰²

De samme stikkordene kan man også finne hos Tetlie. Medvirkningsbegrepet er tydelig et styrende prinsipp som veier tungt i VG:

Det handler om en totalvurdering av hver enkelt sak, men også om å være verdig og ikke invaderende. Ofte så har man jo det medvirkende, fra de store oversiktsbildene fra rosetoget til å gå tett på enkeltmennesker. Jo tettere du går på, og jo tettere du er på enkeltskjebner, jo mer avhengig er du av medvirkning, et ok fra den det gjelder.²⁰³

Vanligvis kobler man ikke begrepene *verdig* og *ikke-invaderende* til journalistprofesjonen. Men her vektlegger informanten dem sterkt i møtepunktet mellom journalist og offer. Det virker som medvirkning knytter til seg disse begrepene. Hvis det ikke ligger verdighet i bunn, bryr man seg heller ikke om avslag eller godkjennelse fra den journalisten møter.

I dette bildet av varsomhet gjelder noen varsellamper man bør gå etter, sier Kallset:

Nei, jeg mener jo at i det øyeblikket man dekker offer på en måte som ikke offer ønsker – da skal det blinke noen varsellamper. Da skal man ha veldig gode grunner for å gå videre. Jeg vil ikke si at man alltid og absolutt skal gjøre slik som offer ønsker, men man har et særlig ansvar som journalist for å vise hensyn til offer og de som er i en sorgsituasjon.²⁰⁴

Kallset viser til et ekstra tungtveiende hensyn i dekning av sorg. Det skal ifølge informanten mye til for å skulle trosse viljen til offer som ikke ønsker det. Likevel åpner Kallset en luke

²⁰¹ Ravndal, Dennis: 1.2.12.12

²⁰² Ravndal, Dennis: 12.12.12

²⁰³ Tetlie, Marius: 19.12.12

²⁰⁴ Kallset, Kjell Erik: 17.12.12

for at journalisten kan velge egne rammer rundt dekningen, dersom særlige grunner taler for det. Hovedtanken til Kallset er likevel at hver enkelt journalist har et spesielt ansvar for sørgende personer, og må på best mulig måte etterkomme deres ønsker.

I et slikt henseende kan man identifisere en «zoom-inn»-etikk: Jo nærmere journalisten kommer en sørgende, jo mer varsom må man være. Skal man gå videre mot personens vilje, må det foreligge helt spesielle grunner.

7.3.2 Den passive journalisten

For journalister som skulle ta kontakt med pårørende ble det viktig at formen på kontaktpunktet ikke ble for voldsomt. Dette førte til at Steinsvik valgte en annen måte å kontakte sine kilder på.

Det er alltid tøft å ta den første telefonen, - etablere kontakt. Da var det ganske ok å ha en sånn Facebook-konto. Jeg har en egen konto som jeg bruker på jobb som heter «Stian Steinsvik, Hamar Arbeiderblad». [...] Den fikk jeg veldig behov for faktisk. Det var i den perioden jeg begynte å bli en «sosiale medier-journalist». Det er sikkert noe med at terskelen blir lavere. Det blir ikke så voldsomt.²⁰⁵

Han kjente seg ikke så invaderende når han brukte sosiale medier til å etablere kontakt- og kommunisere gjennom. Selv om det først og fremst kan bli overveldende for pårørende å få telefoner fra journalister, var det også behagelig for journalisten å vite at man ikke sto i fare for å opptre voldsomt. Ved å bruke andre mediekkanaler i sitt møte med intervjuobjekter, avvæpnet man yrkesrollen sin, slik at møtepunktet med ofre og berørte ikke ble overveldende og kunne oppleves som invaderende, som Tetlie òg nevner.

Journalister kan noen ganger kjenne seg som inntrengere. Dette blir ytterligere forsterket når man blir beskyldt for å ha motiver som nysgjerrighet, og pårørende reagerer med sinne og stiller kritiske spørsmål ved journalistens tilstedeværelses, skriver Lamark og Morlandstø.²⁰⁶ Det kan være en av grunnene til at journalister velger andre fremgangsmetoder, som Steinsvik viser her.

Han forteller hvordan en slik *passiv* fremtreden faktisk fungerte *aktivt* for han i møte med mennesker: «Jeg kan ikke huske at noen har sagt nei og bare lagt på røret. Det er ganske

²⁰⁵ Steinsvik, Stian: 10.12.12

²⁰⁶ Lamark og Morlandstø i Idås, 2010:22

bemerkelsesfullt. [...] Dette er jo folk man kjenner. Jeg har gjort en passiv tilnærming og fått god respons på det».²⁰⁷

En av grunnene til at informanten kanskje har valgt en slik strategi i sitt møte med mennesker, er at kildene er lokale og man kjenner til dem man kontakter. Han hadde kanskje ikke forutsett at en slik tilnærming ville lønne seg, journalistisk. Tilnærmingen *passiv* er egentlig ikke en typisk journalistisk egenskap, men hos Steinsvik ga dette fruktbare resultater. I dette tilfellet viser han at å lytte til sine menneskelige egenskaper ikke bryter med målet om å være produktiv og profesjonell journalist. Resultatet ble at kildene ga uttrykk for en villighet og en forståelse for journalistens oppgave.

Som Oltedal skriver, virker det som presseetikken *kun* gjelder publiseringsfasen. Konsekvensene av en slik tenkemåte er at man ikke blir like nøye med metoder og fremgangsmåter når man henter inn opplysninger. Det er viktig å være nøye med hvordan man behandler mennesker i innhentingsfasen, nettopp fordi menneskeverdet er en av grunnsteinene i journalistikken. Ifølge Oltedal, må man redusere kløften mellom yrkesmoral og personlig moral, slik at man makter å møte sine kilder med respekt.²⁰⁸ Som Steinvik viser ovenfor, har en slikt personlig perspektiv ikke dempet den journalistiske profesjonaliteten, men heller gjort den fruktbar.

For VG var det også viktig ikke å presse seg unødvendig på de pårørende og ofrene. I motsetning til Hamar Arbeiderblad virker det som VG har mer etablerte instruksjoner når det kommer til kontakt med pårørende. Tetlie forklarer:

VG har en rekke dokumenter, kall det gjerne «kjøreregler» som utgjør fundamentet for hvordan vi håndterer presseetikken og skal oppføre oss. Vi har Vær varsom-plakaten, og så har vi VGs interne etiske regelverk, som blant annet sier at vi i praksis ikke tar kontakt med pårørende direkte, hvis det er kort tid siden de mistet sine kjære. Det var noe vi praktiserte, med mindre vi ikke hadde bygget opp en relasjon til dem som gjorde at de hadde tatt kontakt med oss først; eller via omveier hadde vi fått vite at det var greit ta kontakt. Vi ringte aldri foreldre eller søsken, eller til folk som hadde mistet sine kjære, med mindre vi visste at det var greit.²⁰⁹

Det etiske interne regelverket har vært styrende for journalistenes kontakt med folk i sorg. Selv om prinsippene er godt etablert i VGs aviskultur, gir de åpning for å oppnå kildekontakt på andre måter hvis journalistene har bygget opp en relasjon som bunner i tillit. Da kan man bryte med de interne «kjørereglene». Selv om prinsippene fremstår som aktive, virker det

²⁰⁷ Steinsvik, Stian: 10.12.12

²⁰⁸ Oltedal, 2001:168-170

²⁰⁹ Tetlie, Marius: 19.12.12

likevel som de er motivert ut fra at de skal virke passivt og ikke-invaderende ovenfor pårørende.

Informantene fra Klassekampen viser at det også ble et viktig poeng for avisen å holde en viss avstand til ofre og pårørende. Holmøy var i likhet med de andre informantene i de andre avisene, klar og tydelig på at man skulle være tilbakeholden og unngå «spontanitetsjournalistikk»:

Vi gjorde avtaler på forhånd slik at vi ikke kom overraskende på – at vi ikke under rettssaken bare hoppet på noen og stilte spørsmål, men hadde avtaler om at etter dagen i dag, vil vi gjerne snakke med deg om hvordan du opplever dette. Og at vi kanskje holdt oss unna de aller yngste og sånne ting. Men det mener jeg handler om folkeskikk, ikke bare presseetikk.²¹⁰

Det var tydelig at man skulle unngå en journalistikk som kunne oppleves som spontan. Man skulle alltid ha en avtale på forhånd med hver enkelt, slik at man ikke opptrådte voldsomt i en sårbar situasjon. At Klassekampen vektlegger en mer passiv stil enn vanlig, synes å være et funn.

Kort oppsummert: Det varierer om tilnærmingen til sårbare kilder skjer ut fra egen etisk oppfattelse eller systembaserte retningslinjer. Det virker for meg som man kan spore en passiv undertone i alle avisene.

7.3.3 Dempe «trøkket»: Fargekoder, tegning og referat

I motsetning til de andre fasene, hadde man mer tid til å planlegge dekningen av rettssaken. Det er interessant å kunne identifisere at de *planlagte* «etikk-verktøyene» oppstår i forbindelse med rettssaken. Da satte man opp konkrete tiltak slik at ofre og pårørende kunne sette egne grenser for hva de ville være med på. Ravndal forklarer: «I rettssaken hadde vi et system med fargekoder. Et stort kort man hadde på brystet – alle sammen. Da var man fargekodet. De som hadde svarte pass, ønsket ikke å bli intervjuet, men de som hadde grønne var det greit å kontakte».²¹¹

I motsetning til tidligere faser overlot pressen styringen av intervjuer til ofre og pårørende, ved slike tiltak som sitatene viser. På den måten var det enklere for journalistene å ta kontakt med de berørte. Preventive kjøreregler i forkant var en hjelp for begge parter, slik at verken journalistene trådte over private grenser eller ofrene følte seg overkjørt av pressekorpsen som var tilstede under rettssaken.

²¹⁰ Holmøy, Katrine: 22.01.13

²¹¹ Ravndal, Dennis: 12.12.12

Informantene fra Klassekampen kan fortelle om at avisen utarbeidet bevisste strategier for å vise hensyn til berørte og lesere. «Vi fikk veldig mye positiv tilbakemelding om rettstegningene. Vi brukte lite bilder av Breivik, men brukte tegninger. Det dempet ‘trøkket’ på en måte. Det fikk ned temperaturen».²¹² Informanten sikter spesielt til bildene av Breivik som opplevdes som støtende. At man valgte å vise virkeligheten på en mindre brutal måte, ble godt mottatt av avisens lesere. Holmøy henviser også til denne strategien:

I rettssaken hadde vi en veldig bevisst strategi. Det var en journalist som utelukkende skrev referat. Det gode gamle rettsreferatet rett og slett. Så lite kommenterende som mulig. Bare informativt om hva som hadde skjedd i retten den dagen. Så hadde vi Tom Egil Hverven ved siden av som trakk de store linjene. Og så hadde vi Sverre Malling – tegneren som vi engasjerte for å tegne gjennom hele rettssaken. Vi var bevisste på hvordan rettsreferatet skulle være. At vi ikke blandet nyhetsstoffet og kommentarene. At innholdet i rettssaken skulle få lov til å tale for seg, og ikke bli blandet med journalistens analyse og meninger. Det var vi veldig bevisste på, hvilke sjanger vi opererte innenfor og hvordan vi gjorde det. Alt det som kom opp i rettssaken var rene ord for pengene. Det var ikke sånn at vi veltet oss i detaljer.²¹³

Valget av en slik strategi beror på å komme sinte reaksjoner i forkjøpet. Man ønsket å illustrere fra salen, men på en myk og hensynsfull måte. Hun viser også hvordan avisen var opptatt av å skille mellom det informative og meningsstoffet; informasjonen skulle få lov til å tale for seg uten at man blandet inn egne reaksjoner og analyser. Ved å gjøre det så nøkternt som mulig, skulle det bli mindre smertefullt å lese. Dette resulterte i gode tilbakemeldinger fra Klassekampens lesere: «På våren så fikk vi nesten utelukkende positiv tilbakemelding på vår dekning av rettssaken. Fordi vi valgte å tone det ned, og gjøre det mindre nyhetsorientert, og mer informasjonsorientert».²¹⁴

Strategien i forhold til gjenfortelling og referering fra rettssaken kan man òg finne i VG, men den skiller seg litt fra Klassekampens:

Under rettssaken valgte vi ikke å ha direkte sitater, men heller å gjenfortelle. For eksempel da det handlet om at syv personer ble drept på kjærlighetsstien; hvor de lå på bakken og holdt hverandre i hendene. [...] Det er jo utrolig sterkt. Da valgte vi ikke å gjenfortelle det direkte, men skrev det om slik: «Jenta forklarer at hun var på kjærlighetsstien og at hun ble skutt.» Lite deskriptivt språk. Utfordringen ble å kunne beskrive hvor grusomt og jævlig det egentlig var, uten at vi beskrev for mye.²¹⁵

²¹² Kallset, Kjell Erik: 17.12.12

²¹³ Holmøy, Katrine: 22.01.13

²¹⁴ Kallset, Kjell Erik: 17.12.12

²¹⁵ Ravndal, Dennis: 12.12.12

Informanten fra VG forteller hvordan avisens strategi ble å gjenfortelle det ofrene sa i retten, når detaljene ble for grusomme. Når man bruker mindre deskriptivt språk, forsvinner unødvendige detaljer, likevel vil man stort sett beholde virkeligheten av hva vitnene forklarer. Selv om man sensurerte bort de verste detaljene, klarte man ifølge journalistene likevel å bevare alvorsgraden og vise det bestialske. Dette poenget kommer også frem hos redaktøren av Hamar Arbeiderblad:

Jeg tror nok at den aller første tiden så var det kanskje rett å utelate alle detaljer rundt hvordan drapene foregikk, slik man gjorde under rettssaken. Men det er viktig å vite at det var en mann som gikk rundt og skjøt forsvarsløse ungdommer på det mest bestialske vis. Det har man krav på å få vite.²¹⁶

Det generelle inntrykket hos informantene er deres vilje til å dempe «trøkket» mot ofre, pårørende og lesere i en kritisk periode. Ifølge Kallset er det viktig å unngå en type «in your face journalistikk» - noe som blant annet blir uttrykt gjennom deres hyring av en profesjonell tegner og tilsløring av detaljer. Sistnevnte kan også VG vise til.

At man gjennom de første fasene av dekningen har fått en ekstreminnføring i kriseetikk, gjør at journalistene kanskje kjenner seg mer etisk forberedt til rettssaken. Det er noe man kan spore i alle redaksjoner.

7.4 Journalist-terapeuten

Informantene kunne også fortelle om hvordan pressens informasjon i sorgen var nødvendig for at samfunnet kunne gå videre. Den «sørgelige» journalistikken hadde en slags legende effekt. Holmøy sier: «Jeg tror det var en del av helingsprosessen for oss alle. Å føle litt på at dette var mennesker, og kjenne litt på sorgen. Kjenne det seremonielle preget».²¹⁷

Nasjonen som helhet trengte å sørge i felleskap, slik at man kunne gå videre som samfunn. Hvis ikke reaksjonsfasen gjennomarbeides, ved at man setter ord på det som har skjedd og deler dette med andre, vil reaksjonsmønstrene fryse seg fast; da går ikke fasen videre inn i en reparasjons- og nyorienteringsfase, skriver Retterstøl og Weisæth i *Katastrofer og kriser*.²¹⁸

²¹⁶ Bleness, Carsten: 10.12.12

²¹⁷ Holmøy, Katrine: 22.01.13

²¹⁸ Retterstøl og Weisæth, 1985:92

Krisepsykologien peker også på gruppemedlemmenes ønske om å uttrykke sin identitet gjennom å være sammen med noen som har opplevd det samme «helvete» som dem selv. Dette gjelder ikke bare de overlevende, også etterlatte har et stort behov for å gjennomgå ulykkesdagen i detalj, selv om det har gått en god stund.²¹⁹ Det samme poenget kan man finne hos Bleness, man bearbeider sorgen bedre, når man vet at andre er i samme situasjon. «Det er slik vi kan bearbeide den sorgen, nettopp at vi vet at vi alle sørger. Der har mediene en stor oppgave, nettopp å fortelle at det er det som skjer nå».²²⁰

At mediene var sorgens forlengede arm slik at folk fikk mulighet til å sørge sammen over hele Norges land var nødvendig, ifølge informanten. Slik kommer samfunnet seg videre etter en traumatiserende katastrofe.

I minnegudstjenestene etter Tsunamien i 2004, la flere av journalistene ned notatblokkene sine og kameraene sine, og gikk stille frem for å dele sorgen med de som hadde mistet sine kjære. Andre forteller at skrivingen ble terapi for å bearbeide det som hadde skjedd.²²¹ At man kjenner at det er andre som deler sorgen med deg, er en viktig ingrediens i å jobbe seg gjennom den og komme seg videre. Hvis det ikke er noen ventil for å slippe ut sorgreaksjonene, vil vondt bli verre. At mediene på mange måter var en ventil, et redskap for å filtrere sorgen og en plattform for å stå sammen på etter 22. juli, virker for meg tydelig.

Fordi sorg kan inneholde mye informasjon, kan den sette lys på andre samfunnstendenser. Slik kan journalistikken få en ekstra dybde. Et slikt eksempel finner man i en av de første offentlige begravelsene, forteller Kallset:

For eksempel så vil jeg nevne gravferden til Bano ute på Nesodden som hadde en familie som var muslimer, men som valgte å gjøre dette i en kirke. Det var viktig og interessant på mange måter. Jeg må si at det som skjedde der, der presten og imamen gikk foran i sørgeprosesjon – var et slags vendepunkt for det flerkulturelle Norge. Først så viste de bilder og navn på de omkomne på Utøya, som på en mye tydeligere måte viste at Norge var blitt et flerkulturelt samfunn. For det andre viste familien på Nesodden en vei til samhold – på tvers av forskjeller i en sorgprosesjon.²²²

Rapporten til Eide, Naper og Kjølstad viser hvordan begrepet *multikulturalisme* ble et debattert tema i den offentlige debatten etter 22. juli. At informanten trekker opp et slikt

²¹⁹ Dyregrov, 1999:110-111

²²⁰ Bleness, Carsten: 10.12.12

²²¹ Røssland, 2007:157-160

²²² Kallset, Kjell Erik: 17.12.12

perspektiv sammen med sorg, er med på å bekrefte at sorg også kan dra med seg politisk symbolikk og gjenspeile det som skjer i en offentlig meningsutveksling.²²³

Det virker for meg som alle informantene viser enighet om sorgens natur i kriser: Den skal ikke være privat, men den er også privat. Journalistene viser på den måten hvordan deres rolle blir helt nødvendig i en slik sorgprosess. Mediene ble brukt som felles sorg-ventil og forum for de som trengte å sette ord på det de hadde opplevd. I tillegg var informasjonen lindrende for de som sørget. Den virket symbolsk og samlende for nasjonen. Folk hadde behov for å stå sammen, - det brukte man mediene til.

7.5 Når skal man slutte å sørge?

I denne perioden kan informantene også vise til utfordringen det var å skulle avslutte den seremonielle fasen. Når var det greit for informantene å starte med den etterforskende journalistikken? Informantene kan fortelle at det var vanskelig å bryte opp en høytidelig fase uten at det skulle bryte med all form for nasjonal respekt. Holmøy forklarer:

Det var nok vanskelig for alle journalister å finne ut av: Når er det egentlig greit å begynne med det? I den landesorgen som var. Samtidig som internasjonale medier begynte å se i den retningen før vi gjorde det. De hadde ikke den samme nærheten. Og så vidt jeg kan huske, spurte internasjonal presse om hvorfor vi ikke kastet oss over politikerne for å spørre om hva som skjedde med reaksjonstiden.²²⁴

Det er spesielt nærheten til krisen informanten trekker frem som hemmende for at den etterforskende og kritiske journalistikken kunne starte. I likhet med bildene som ble tatt av de svenske fotografene, er det noe lignende som skjer her: Man finner en synlig respekt fra journalistene og pressen ovenfor den seremonielle fasen som rådde over Norges land. Mens utenlandske medier var i full gang med å undersøke reaksjonstiden til politi og redningsarbeid, var det ikke like legitimt for den norske presse og gjøre det samme på det samme tidspunktet. At pressen ble tvunget til en slags anstendighet, på grunn av sorg og nasjonal lidelse var en av grunnene til at man ikke startet når man kanskje burde. Holmøy supplerer:

²²³ Eide, Naper og Kjølstad, 2012

²²⁴ Holmøy, Katrine: 22.01.13

At den etterforskende journalistikken kunne satt i gang litt tidligere ja, det kunne den. [...] Jeg tenker at alvorlighetsgraden av alt det som skjedde den 22. juli, det har også tvunget på pressen en anstendighet. Det er ingen som vil være de som bryter med det som folk mener er anstendig i en så alvorlig sak.²²⁵

Selve vurderingen av når man skulle bli ferdig med den seremonielle fasen og overgangen til en undersøkende fase, ble etisk utfordrende. Man valgte å gå etter det samfunnsetiske klimaet, en type samfunnsetikk, i stedet for å la pliktetiske regler styre prosessen. I en undersøkelse som ble gjort for Klassekampen rett etter 22. juli, viser at 25 prosent av Norges befolkning kjente eller visste om folk som ble drept og rammet. Slik sett er det en fjerdedel av Norges befolkning som var utsatt i denne perioden.²²⁶ På denne måten har samfunnsklimaet med sorgen i spissen kanskje fått pressen til å legge et lokk på seg selv, og det med god grunn. Å skulle starte for tidlig med kritisk- og etterforskende journalistikk i en slik samfunnsaura ville blitt for brutalt.

I ettertid uttrykker likevel informantene at de kanskje var for forsiktige i overgangen til denne fasen. Kallset reflekterer: «Jeg mener jo heller at vi i enkelttilfeller har vært for lite forsiktig. I ettertid så kan det hende at pressen burde vært mindre forsiktig i å stille kritiske spørsmål til politi og myndigheter».²²⁷ En slik begrunnelse finnes også hos Tetlie fra VG: «Det ene er at vi kanskje var for sent ute med å være kritisk til myndighetene. [...] Vi burde vært tidligere ute med å stille kritiske spørsmål».²²⁸ Bleness i Hamar Arbeiderblad ser også kanskje den forsiktige linjen pressen tok som en svakhet: «Jeg mener jo heller at i enkelttilfeller har vi vært for lite forsiktig. I ettertid så kan det hende at pressen burde vært mindre forsiktig i å stille kritiske spørsmål til politi og myndigheter».²²⁹ Selv om lokalavisen egentlig ikke har hovedansvaret for å gå de nasjonale myndighetene etter i sømmene, viser Bleness at de også har hatt en for forsiktig rolle. Det er interessant at en mindre avis, som i utgangspunktet skal dekke lokale hendelsesnyheter også ser seg selv som for passive på dette området.

Journalisten Steinsvik i samme avis ser også at avisen kanskje var for forsiktig i overgangen til en slik ny fase, men han har likevel et annet perspektiv enn sin redaktør.

²²⁵ Holmøy, Katrine: 22.01.13

²²⁶ Skjeseth, 2011

²²⁷ Kallset, Kjell Erik: 17.12.12

²²⁸ Tetlie, Marius: 19.12.12

²²⁹ Bleness, Carsten: 10.12.12

Ja, vi har nok vært litt for forsiktig i starten, vi har nok det. Det kommer nok til å bli gjort mye forskning på det. Men jeg tenker liksom så, at det ikke er så farlig. Det er verre hvis man går motsatt. Det er ikke sånn at jeg går og gruer meg og ikke får sove på grunn av det. Det hadde vært verre hvis vi hadde vært altfor tøffe. Hvis vi skulle gjort noe galt, og det viste seg at det gale vi gjorde var at vi ikke var kritiske nok i starten - så synes jeg det var en bedre feil å gjøre, enn å ende opp med at konklusjonen var at vi var for kritiske.²³⁰

At pressen blir for tøff er ifølge Steinsvik ikke noe mål i seg selv. At man heller blir tiltalt for å være for snill, er et bedre utfall for informantene, enn å bli beskyldt for det motsatte. At noe av grunnen for at journalisten trekker en helt annen konklusjon enn sinn redaktør, kan kanskje være den tette og personlige kontakten han har hatt med sine kilder. Å være i den journalistiske krisefelten, setter kanskje andre spor i journalisten og gjør at etiske overveielser er mer i favør av pårørende enn institusjonens oppdrag.

Kort oppsummert: Journalistene som var lammet av krisen, ble delvis lammet til en anstendighet. Det førte til at utenlandske journalister var tidligere ute med en kritisk- og etterforskende fase. Når informantene i ettertid er fri fra den partielle «lammelsen», ser de at de skulle ha avsluttet sorgfasen i mediene tidligere.

7.6 Norsk dekning av terror i en nordisk sammenheng

Skal man sammenligne journalisters fremtreden ovenfor pårørende, kan skolemassakrene i Finland tjene som eksempel og sette vår dekning og etikk i kontekst.

7.6.1 Skolemassakrene i Finland

Den finske skolemassakren i Jokela 7. november i 2007, skapte folkelige protester og raseri mot journalistene og pressen i Finland. Berørte og pårørende opplevde å bli forfulgt av journalister og fotografert utenfor husene sine mot sin egen vilje. Bare kort tid etter at terroren var et faktum ble ofrene intervjuet og satt i pressens rampelys. Det hele førte til at personer i sjokk og sorg ble stilt til skue for en hel nasjon, uten egentlig å være klar over hva de var med på. Det endte i en anmodning til regjeringen om en sterk kritikk av pressen. Selv om det ikke førte til noen spesifikke tiltak, fikk saken mye oppmerksomhet.

Ett år senere skjedde det tragiske igjen. En skolestudent på samme alder, gikk til angrep på sine medelever på sin skole i Kauhajoki. Denne gangen var pressens rolle helt annerledes. Journalistene hadde en mye mer tilbaketrukket rolle, og pårørende og ofre ble ikke oppsøkt på den samme aggressive måten. I tillegg til at pressen hadde en annen

²³⁰ Steinsvik, Stian: 10.12.12

fremgangsmåte, satte politiet opp ekstra beskyttelse rundt pårørende, slik at opplevelser som de hadde sett for et år siden, ikke skulle gjenta seg. Selv om pressen fikk bedre skussmål etter denne dekningen, levde de ikke opp til samfunnets informasjonskrav. Informasjonsflyten rundt saken tok slutt, dekningen ble ikke proporsjonal i forhold til sakens omfang og alvorlighetsgrad.²³¹

Setter man dekningen av Norge etter den 22. juli inn i denne sammenhengen, kan man verken plassere den i den ene eller den andre grøften som eksemplet fra Finland viser. Selv om den norske presse har fått kritikk for sin dekning, er det likevel en forskjell mellom de to landene. Det virker som den norske dekningen faller et sted mellom disse to punktene som Finland-eksempelet viser til. Informantene viser at de har utformet bevisste strategier og metoder for hvordan de best kan ivareta pårørende, samtidig som de også er veldig tydelige på sin rolle og ansvaret de har i slike kriser.

7.6.2 Terrorangrepet i In Amenas

Et interessant trekk er at journalisters dekning av en krise blir en erfaring man tar med seg videre til en ny krise, slik sett vil man se en helt annen type dekning enn det man var vitne til forrige gang. Selv om dekningen i Finland er et kroneksempel på dette, kan noe lignende også spores i Norge.

Januar 2013 ble Norge også rammet av terrorangrepet i Algerie, i byen In Amenas. Det ble fort kjent at det var fem nordmenn som var der nede på vegne av Statoil. Det var usikkerhet om hvorvidt de var i live eller ikke. Nysgjerrigheten om hvem disse personene var, ble fort stor. Under pressekonferanser og gjennom pressens dekning av saken, ble pårørende og nordmenn som hadde kommet seg fra aksjonen med livet i behold, totalt skjernet for offentlighetens lys. Man hørte lite fra familien til de som var rammet, og det tok lang tid før man fikk svar på identiteten til de savnede. På mange måter tok Statoil den samme rollen som politiet i Finland. Selv om saken ikke hadde den samme utstrekningen som 22. juli, var saken av høyst offentlig og nasjonal interesse. Norge var rammet av terror igjen, men denne gangen skjedde det ikke på hjemmebane.

Saken viser at pårørende og ofre ikke ble blottlagt på samme måte som tidligere. Man opplevde at pressen fikk en annerledes rolle som var mer beskjedent og mindre aggressiv fordi Statoil var så forsiktig med hvilken informasjon de gikk ut med. De satte opp «murer» rundt

²³¹ Raittila, Koljonen og Väliaverronen, 2010

de som var berørt, slik at de skulle blir skjermet for påtrengende journalister og unngå unødvendig påkjenninger. Statoil lyktes til en viss grad med det, og tok på den måten ledelsen for hvordan pressen skulle operere. I ettertid har kanskje Statoil fått mye av skylden eller takken for hvordan dekningen ble. Det er interessant å se at sakene skiller seg fra hverandre, når det kommer til dekning av pårørende. I motsetning til 22. juli var de denne gangen å betrakte som usynlige i pressen.²³²

7.7 Mine oppsummerende punkter

Ut fra analysen kan man trekke følgende konkluderende punkter om journalistikkens møte med sorgen og pårørende etter 22. juli:

- Pressen har en naturlig plass i den nasjonale sorgen.
- Å dekke sorg frigjør nødvendig informasjon.
- Mediene ble felles ventil for det norske folket.
- Informasjon har en legende effekt, mediene var med på å hjelpe sørgende og bearbeide sorgen.
- Hver enkelt avis og journalist etablerte egne «etiske redskaper» etter hvert som det ble behov for det. Dette var ikke tilfelle under rettssaken; da virker det som alle grep er planlagt.
- Den etiske tenkningen i forhold til ofre og pårørende ble mer synlig under rettssaken.
- Journalistene vegret seg for å avslutte den seremonielle fasen for tidlig. Likevel viser ettertiden at de skulle ha begynt tidligere på den kritisk- og etterforskende journalistikken.
- I nordisk sammenheng befinner den norske presse seg ganske godt mellom et hensyn til oppdrag og et hensyn til ofre og berørte.

²³² Oppfatningene som er presentert ovenfor er på grunnlag min opplevelse av den totale mediedekningen i denne saken.

POSTLUDIUM

8. HAR 22. JULI MERKET JOURNALISTIKKEN?

*«Vi er fornøyd med at dekningen har vært saklig, og ikke tråkket noen for nært. Men det er helt klart ting vi kunne gjort annerledes eller bedre, men det har jeg ikke noe konkret eksempel på. Det gikk egentlig helt i ett, i ett år».*²³³

8.1 Kapitlets fokus

22. juli har forandret samfunnet på ulike måter. Det kan man allerede se konturer av. Politikere har blitt mer varsomme, vi har fått en mer skjerpet sikkerhet,²³⁴ og den offentlige debatten har fått nye kjøreregler når det gjelder ekstreme ytringer i det offentlige rom.²³⁵ Store deler av samfunnet ble testet og utfordret etter 22. juli, og ettertiden viser at vi på mange områder har tatt lærdom av dette.

I likhet med disse samfunnsavdelingene ble også pressen testet. Journalistene og redaksjonene møtte utfordringer de ikke hadde vært borti tidligere. Derfor kan det være interessant å se om man kan identifisere noen spor eller endringer i journalistikken, slik man har vært vitne til i andre samfunnsinstitusjoner. Fokus for kapitlet blir derfor å se om man kan finne noen nye journalistiske tendenser som springer ut fra hvordan pressen dekket tiden etter 22. juli. *Har 22. juli merket journalistikken på noen måte?*

8.2 Nye faser i 22. juli-dekningen?

Som innledningssitatet ovenfor viste, hadde journalistene vanskelig for å ha et distansert blikk på den totale mediedekningen. «Det gikk i ett i et helt år», oppsummerer Kallset. Det er først i slutten av 2012 informantene opplevde at de kunne vurdere dekningen fra et overordnet perspektiv, slik Brurås gjorde i sin undersøkelse. Informantene var delvis enig med Brurås' tre faser, men skapte inntrykk av at ting var litt annerledes enn hans inndeling. Kallset sier

²³³ Kallset, Kjell Erik: 17.12.12

²³⁴ Aftenpostens artikkel kan fortelle at kommisjonen for 22. juli foreslår en ekstra paragraf i Straffeloven. Det skal bli straffbart å motta terrortrening. Kilde: Johansen, 2013

²³⁵ Eide, Naper og Kjølstad, 2012

følgende: «Etter det seremonielle gikk det en stund før det ble trykket noe om den kritiske journalistikken rundt beredskapen og den type ting. [...] Jeg savner en ideologisk debatt-fase. Det ble skrevet mye om høyreekstreme og fokus på høyreekstreme bloggere».²³⁶

Kallset savner en fase med ideologisk debatt og diskusjon etter Brurås' seremonielle fase. Det virker for meg som han identifiserer et mellomrom mellom sorgen og den kritiske- og etterforskende journalistikken. Det var ifølge han mye fokus på bloggere og høyreekstrem politikk, som munnet ut i debattinnlegg og meningsbærende stoff fra lesere og pressens egne folk. Slik sett kunne det være praktisk å sette en merkelapp på prosessen, for å synliggjøre det som skjedde.

Selv om Holmøy ikke direkte supplerer med flere faser, kunne hun ha tenkt seg en oppdeling av den kritiske- og etterforskende journalistikken:

Det kan hende at den kritisk- og etterforskende journalistikken kunne vært delt opp i noen flere faser. Fordi det handlet jo først om å få vite hvem som hadde gjort det og hvem dette mennesket var og hvordan en person kunne klare å gjøre dette her. Deretter om hvorfor norsk etterretning ikke hadde klart å finne det ut. Og etter hvert om hvordan politi og helsevesen fungerte, både akutt og i tiden etterpå.²³⁷

Ved første øyekast ser det ut som hun spalter siste fase i tre. Når jeg går sitatet nærmere i sømmene og griper tak i ordene hennes – er hun ikke langt fra Kallsets resonnement likevel. I andre linje sier Holmøy at hun vil ha dekning av bakgrunnen til Breivik; hvorfor han handlet på den måten han gjorde og hvordan han klarte å gjennomføre noe slikt. Kan det derfor være mulig at fellesnevneren for disse tingene er *ideologiske forklaringer*? Hvis det er tilfelle, kan det være mulig at hun samstemmer med sin kollega i å savne et ideologisk kapittel før den etterforskende journalistikken starter.

Dette går godt overens med funn som Eide, Naper og Kjølstad kan vise til i sin rapport om multikulturalisme og ytringsfrihet. I den kvantitative analysen over ideologisk debatt, er det Klassekampen som er toppskårer i å omtale saker om 22. juli som har et ideologisk bakteppe som ramme for artiklene.²³⁸ Det kan for meg virke sammenfallende at det er Klassekampens informanter som bringer opp en slik fase. Det henger tett sammen med avisens profil.

Som nevnt i forrige kapittel, kunne man se hvordan informantene la særlig vekt på forberedelsene til rettssaken. At informantene omtaler den som en egen enhet i dekningen, og

²³⁶ Kallset, Kjell Erik: 17.12.12

²³⁷ Holmøy, Katrine: 22.01.13

²³⁸ Eide, Naper og Kjølstad, 2012

gir den klare tidsrammer, kan gjøre at vi også kan snakke om en fjerde fase til Brurås' perspektiv: Rettssaken ble på mange måter en slutfase av 22. juli-journalistikken. Ravndal fra VG sier: «Jeg ville kanskje tatt med rettssaken som en egen del. For vår del i hvert fall».²³⁹

Som vi har vært inne på tidligere i avhandlingen ble rettssaken en stor begivenhet for VG og de andre redaksjonene. Det ble nøye planlagt med tanke på live-dekning på Internett, sitering fra rettslokalet og et gjennomarbeidet hensyn til ofre og pårørende. At rettssaken ble en journalistisk fase i seg selv, er slik sett mulig å identifisere.

8.2.1 Rettssaken: «All in one»

Det var ikke bare ofrene og pårørende som hadde det tøft i denne perioden. Journalistene kunne fortelle at rettssaken ble utfordrende og var en påkjenning. På mange måter ble rettssaken en konsentrert fase som inneholdt mange av elementene fra de andre foregående fasene. Begge informantene fra VG kan fortelle om en ny sorgprosess i denne fasen. Ravndal: «Ja, det var kanskje en ny sorgprosess».²⁴⁰ Tetlie: «Det er jo mange som gråt i VG, i dagene etter. Under rettssaken i lang tid. Ikke sant?»²⁴¹ Alt man hadde dekket og jobbet med over et helt år, kom opp på nytt:

Det var [...] obduksjonsrapporter på unge mennesker som var blitt drept. Det var kjempetøft og fryktelig for pårørende. Også for alle som satt og hørte på. For oss var rettssaken en journalistisk utfordrende periode, vi brukte veldig mye tid på å planlegge den.²⁴²

På mange måter ble rettssaken en «repeat» av den seremonielle sorgfasen. Selv om journalistene hadde dekket grufulle scener tidligere, ble det ekstra spesielt å dekke denne. Virkeligheten og sorgelementet ble ekstra nært for de journalistene som befant seg i rettslokalene. Selv om informantene kjente at *sorgen* kom opp på nytt, ble også kaoselementet sentralt igjen, sier Steinsvik: «I rettsaken kom 'begravelsen' og kaoset tilbake».²⁴³ At man fikk gjenoppleve terrordagen og den fortvilelsen som fulgte, gjorde at rettssak-perioden ble emosjonell tøff. Det kan virke som fasen er av typen «all in one». Da ble behovet for psykisk assistanse for journalistene mer presserende enn tidligere, forteller Kallset: «Jeg merket jo når rettssaken begynte, så ble det en belastning for dem tre som var i retten hele

²³⁹ Ravndal, Dennis: 12.12.12

²⁴⁰ Ravndal, Dennis: 12.12.12

²⁴¹ Tetlie, Marius: 19.12.12

²⁴² Ravndal, Dennis: 12.12.12

²⁴³ Steinsvik, Stian: 10.12.12

tiden. Det snakket vi om, og vi skaffet psykologisk beredskap».²⁴⁴ Selv om redaksjonen også tidligere hadde vært i kontakt med slik hjelp, ble behovet for slik assistanse mye tydeligere i denne fasen. Det faktum at man fikk høre gjerningsmannen forklaringer og ofres smertefulle historier, ble tøff kost, selv for garvede journalister. Dette bildet kommer også frem hos Hamar Arbeiderblad. Bleness sier:

Jeg tror nok at det var mer i selve rettssaken, og dekning av den – da var det et mye viktigere perspektiv for oss. De som dekket rettssaken ble preget og trengte å snakke med noen. Vi hadde psykologer for de som dekket rettssaken.²⁴⁵

Ifølge redaktøren satte man nå for første gang inn profesjonell assistanse for de som dekket rettssaken. Lokalavisen hadde ikke vært like tett inni sakene slik VG hadde. Derfor hadde ikke redaksjonen satt inn ressurser på dette tidligere, fordi det ikke var like nødvendig for deres vedkommende. Det ble ikke tilfellet under rettssaken, da ble alle avisene eksponert for de samme grusomhetene; også lokalavisen.

Tar man et felles blikk på avisene, kan alle informantene fortelle at rettssaken var spesielt emosjonelt tøff. Man klarer ikke å holde den medmenneskelige medfølelsen tilbake. Det oppstår selv om man kjente seg mest forberedt til fasen. Med tanke på mengdejournalistikken i Tønne-rapporten, kan vi kanskje snakke om et journalistisk kriseparadoks: Tidligere var det pårørende som syntes pressen var for massiv. I rettssaken ble plutselig de pårørendes historier massive for journalistene! At vitnene forklarte seg enkeltvis var fordøyelig, men det totale omfanget av tragiske historier og vitnebeskrivelser, blir noen ganger også for massivt for journalistene.

8.3 Er dagens rettssaker blitt sirkus?

At rettssaken krevde massiv oppmerksomhet førte til at journalistikken på mange måter «tok av». Informantene som beskriver dekningen av rettssaken, kan også fortelle om starten på en egen type mediehendelse. Rettssaken etter 22. juli skilte seg veldig fra vanlige rettsaker. Dimensjonene var av helt andre proporsjoner. Bleness sier det slik:

²⁴⁴ Kallset, Kjell Erik: 17.12.12

²⁴⁵ Bleness, Carsten: 10.12.12

Jeg tror nok at dekningen av 22. juli-rettssaken, den foregikk på en måte som en rettssak i Norge aldri har blitt dekket på før. Det var liksom «live dekning». Det var intervjuer i pausene, ekspertkommentarer, det var vurdering av tilregnelighet med panelet. Jeg vil nok si at 22. juli-rettssaken gjorde at det norske folk kunne følge den som om det var en fotballkamp. Det ga dem mulighet til å følge dekningen minutt for minutt. [...] Nå jeg nå så Vågå-rettssaken, så vi at den en stund gikk i akkurat samme retning.²⁴⁶

Gjennom resonnementet til Bleness kan man nærmest spore sirkus-tendenser. Dekningen og oppslutningen rundt rettssaken gjorde at man i ettertid kan peke på faktorer som man kan finne på den store fotballkampen. At rettssakens innhold ble referert «live» på VGs nettsider, gjorde at publikum fikk kontinuerlig tilgang til rettslokalet. Ved å åpne for en type «kikkermentalitet», sammen med kommentatorer som bega seg ut med følelsesjournalistikk, førte dette til en oppstand rundt dekningen; og gjør at vi kanskje kan snakke om en sirkus-metafor?

I den nye boken til Geir Lippestad, hvor rettssaken er et sentralt fokus, er også en slik sirkus-metafor å spore. Det ene kapittelet kaller han «Sirkus Breivik».²⁴⁷ I tillegg kommer han med assosiasjoner til sportsbegivenheter slik Bleness gjør. Han skriver:

«I stedet fikk forberedelsene til rettssaken den samme spenningen som oppspillet til en avgjørende sportsbegivenhet, der analyser og spekulasjoner om hvem som vinner og hvem som taper, nesten får mer oppmerksomhet enn selve arrangementet; eksperter står mot eksperter og får det ene oppslaget etter det andre. Det eneste som manglet, var at tippeselskapene la ut odds for det ene eller det andre utfallet».²⁴⁸

Selv om Lippestad her snakker om opptakten, er det interessant at han òg bruker sirkus-begrepet og trekker parallellen til sportsbegivenheter rundt begivenheten. Det kan på mange måter styrke min metafor-hypotese.

De samme tankene rundt de såkalte sirkustilstandene kan man også finne hos Steinsvik:

Men jeg tror det har endret veldig mye på nett-dekningen. Det ser jeg på den Vågå-saken. [...] Du kan si 22. juli-rettssaken var kickstarten på nettjournalistikken, hvor de virkelig begynte å gi live-oppdatering. Jeg synes det ble ekstremt, for min del. Med intervjuer i hver pause og – det er sånn jeg tror at det har endret journalistikken. Hvordan du dekker rettssaker. Gjennom massiv dekning – ja, live!²⁴⁹

²⁴⁶ Bleness, Carsten: 10.12.12

²⁴⁷ Lippestad, 2013:140

²⁴⁸ Lippestad, 2013:144-145

²⁴⁹ Steinsvik, Stian: 10.12.12

Han trekker også linje til hvordan dekningen av saken inkluderte elementer som minner om andre offentlige arrangementer. For informanten ble oppstanden i dekningen i det meste laget, men da tenker han mest på kommentatorenes analyser etter rettsmøtene, som går i tråd med Kallsets vurdering. Hovedpoenget fra Steinsvik er at det først og fremst er nettmjournalistikken som fikk et oppsving i denne perioden. Han kaller det en «kick-start»; en slik type nettmjournalistikk har man ikke sett tidligere, og fenomenet blir ikke en engangshendelse; de samme tendensene kan man også finne i Vågå-saken. Det er noe både Bleness og Steinsvik er enige om. For meg virker det derfor som om 22. juli-rettsaken på mange måter har lagt føringer for hvordan pressen kommer til å dekke store fremtidige rettsaker. Kanskje rettsaken som mediebegivenhet er på vei inn?

I *Media Events* av Dayan og Katz, er mediebegivenheten noe som tiltrekker seg en hel nasjons oppmerksomhet. Den distribueres gjennom alle kanaler og ville foregått selv om mediene ikke hadde dekket begivenheten. Dayan og Katz definerer begivenheten som et TV-fenomen, en historisk begivenhet for ettertiden, en planlagt hendelse som forskyver faste rutiner. I tillegg snakker forfatterne om mediebegivenheten som en konkurranse, erobring eller kroning.²⁵⁰

Om ikke 22. juli-rettsaken innlysende oppfyller alle vilkårene for en *media event*, har den likevel noen trekk som gjør den spesiell i en norsk mediesammenheng. For det første fylte den alle mediekkanaler; dernest vakte den oppmerksomhet fra hele Norge; man brøt jobbdagen ved stadig å klikke seg inne på ulike nettaviser for å få siste oppdatering; den var nøye planlagt og den blir stående som en av de mest sette rettsakene vi noen gang har hatt i Norges historie. I tillegg hadde den konkurransens egenskaper: En langtekkelig kamp mellom det gode og det onde, der kreftene var representerte ved ulike aktører. Og den siktet på endemålet rettferdighet. Slik sett er det ikke sikkert at den er så langt unna en slik betegnelse som man i første omgang skulle tro.

Planlegging av dekningen av rettsaken førte til at VG kan snakke om en bedre type «live-journalistikk»: «For VG sin del så tror jeg at realtidsjournalistikken, den direkte rapporteringen har utviklet seg. Da tenker jeg på rettsaken. At vi er blitt enda flinkere til å realtidsrapportere det som har skjedd fra en rettsak».²⁵¹ Informanten trekker frem hvordan den direkte dekningen av 22. juli-rettsaken har ført til at VG har fått en rask læringskurve

²⁵⁰ Dayan og Katz, 1992:1-53

²⁵¹ Tetlie, Marius: 19.12.12

innenfor hurtig-journalistikken. At avisen har utviklet seg og blitt flinkere til å realtidsrapportere vil få positive konsekvenser for andre store rettssaker i fremtiden. Og ved å bedrive en slik form for hurtig rettssak-journalistikk, vil man kanskje ivareta samfunnsoppdraget på en enda bedre måte? Tetlie sier:

Pressens samfunnsoppdrag i en rettssak er å kontrollere de ulike aktørene, sørge for at tiltalte har sine rettigheter ivaretatt, se til hvordan ofrene har det – og at det skjer i tråd med lover og regler. At den kontrollen pågår i realtid, det er ikke noe du leser i en rapport dagen etterpå i avisen. Pressen er til stede, og rapporterer fortløpende om det.²⁵²

Ved at pressen fortløpende rapporterer fra rettssaker, vil kontrollen på at alt foregår på riktig måte bli bedre ivaretatt, sier Tetlie. Når det blir synlig at ting blir gjort på lovlig og riktig måte, styrker det rettsinstitusjonen ytterligere. Slik sett ivaretar man kanskje samfunnsansvaret på en mer reell og mer synlig måte.

Men en slik hurtigjournalistikk kan også være en kvalitetsmessig fallgruve. Målet om rask levering av journalistiske varer kan føre til et *direkteri* der stoffet som publiseres kan bli «rått» og ureflektert. Når tiden er knapp, og målet er raskest mulig publisering, får man ikke tid til å veve inn den journalistiske ettertanken i varen – som også er en viktig ingrediens for å oppfylle samfunnsansvaret på en god måte. Da er det kanskje ikke alltid at en intensivering av realtidsjournalistikken er en fordel, slik min informant hevder.

Kort oppsummert har rettssaken etter 22. juli vært preget av mer journalistisk oppstand enn tidligere; det kommer frem hos Tetlie, så vel som hos de andre informantene. Den har elementer av sirkus, kan betegnes som en «light mediebegivenhet», og har akselerert live-journalistikken.

8.4 Vanntett regelverk i kriser?

Mange tiltak er gjort etter 22. juli. Politiets reaksjonstid på uventede trusler har blitt betraktelig forbedret. Det så man tydelig etter hendelsen der man trodde man hadde funnet en bombe under en av bilene på USAs Ambassade i Oslo. Da var uttrykningen rask og profesjonell.²⁵³

22. juli-kommisjonen foreslo 31 anbefalinger om tiltak som springer ut av lærdommene etter 22. juli. Alexandra Bech Gjørøv presenterte disse tiltakene 13. august i fjor.

²⁵² Tetlie, Marius: 19.12.12

²⁵³ Larsen mfl., 2012

Rapporten inkluderer tiltak mot ulike samfunnsinstitusjoner på nasjonalt plan, inkludert politi, etterretning, forsvar, rettsvesen og helsevesen.²⁵⁴ Derimot finnes det ingen anbefalingstiltak mot pressen, som er en av Norges fremste og dominerende samfunnsinstitusjoner. Selv om selvdømmeordningen kan være noe av grunnen til at man ikke pålegger pressen tiltak, er det bemerkelsesverdig at en slik mektig instans ikke får noen som helst form for anbefalinger. Det gir kanskje pressen et ekstra ansvar til å gå sin egen krisehåndteringspraksis i sømmene og reflektere over hva som bør forbedres og justeres? Carsten Bleness fra Hamar Arbeiderblad sier følgende, når han ser tilbake på dekningen:

Vi har hatt et ledermøte i etterkant. Gått igjennom vår dekning basert på bidrag fra de journalistene som var sterkest med i den dekningen. Vi kan si at vi oppsummerte at det kaotiske døgnet var for kaotisk. Det var den viktigste oppsummeringen: Vi hadde ikke tilstrekkelig styring. Vi hadde ønsket å håndtere det bedre. Vi sto for det journalistiske resultatet, men vår måte å agere på var ikke god nok.²⁵⁵

Nye retningslinjer?

Dessverre, nei.²⁵⁶

Det har ifølge informanten vært ett konkret evalueringsmøte etter dekningen. Bleness er tilfreds med selve resultatet av dekningen og det som kom på trykk, men ikke med alle fremgangsmåter de hadde underveis. Det kan virke for meg som at etikken kom godt i mål, men at veien dit var ukontrollert og styrt etter etiske impulser. Man er mindre fornøyd med arbeidsmetodene enn med resultatet. Det er selve organiseringen man stiller seg kritisk til i etterkant, ikke dekningen. Redaksjonen har ikke nedfelt ekstra retningslinjer eller kriseberedskap etter operasjonen – kanskje fordi man bedømmer journalistisk kompetanse og erfaring som mer verdifullt enn regler.

Kallset viser i likhet med Bleness ikke noen anger over det journalistiske resultatet:

Vi har egentlig ikke hatt noe skikkelig oppsummering fra a til å. Vi føler vel at vi ikke har trampet over noen store punkter eller grenser i forhold til presseetikken. Vi er fornøyd med dekningen, at den har vært saklig og ikke tråkket noen for nært. Men det er helt klart ting vi kunne gjort annerledes eller bedre, men jeg har ikke noe konkret på det. Det gikk egentlig helt i ett, egentlig i ett år. Så var det nye faser i saken. Men vi har hatt en skikkelig diskusjon på rettssaken da.

At dekningen først og fremst har vært saklig, har ført til at man ikke har bedrevet følelsesladd journalistikk og tråkket folk for nært, er Kallsets konklusjon. Bortsett fra en ordentlig

²⁵⁴ Johansen, 2013

²⁵⁵ Bleness, Carsten: 10.12.12

²⁵⁶ Bleness, Carsten: 10.12.12

diskusjon rundt rettssaken, har heller ikke Klassekampen hatt noen oppsummering og evaluering etter 22. juli. Ifølge informanten beror det blant annet på at det hele tiden har dukket opp nye faser i dekningen, og at man derfor ikke har fått evaluert et helt bilde.

Når det kommer til spørsmålet om holdbarhet i det eksisterende regelverket, er Holmøy klar. Ifølge henne trenger man ikke et ekstra regelverk i kriser; Vær varsom-plakaten er holdbar også i situasjoner som 22. juli: «God presseetikk trenger man ikke å legge utenpå Vær varsom-plakaten. Det kan man lett finne i den».²⁵⁷ Hvis det er tilfellet, er det ikke et presserende behov for å revurdere praksis og sette opp nye statutter. Verktøyene man har er tilstrekkelige – også i krisesituasjoner.

I VG er synet litt annerledes, Ravndal fra VG snakker om Vær varsom-plakatens utilstrekkelighet i kriser:

I Norge er det i overkant av 30 drap i året – det har ligget på rundt 33-34 drap. Da er det som oftest ett offer og en gjerningsmann, og pårørende til dem. 60 prosent av norske drap skjer med kniv, og cirka 60 prosent skjer i familien. Det er det norsk politi er dimensjonert for, samfunnet er dimensjonert for, og det er det pressen og presseetikken er dimensjonert for. Her skjedde det dobbelt så mange drap i løpet av noen få timer, enn det som skjer i Norge i løpet av ett helt år.²⁵⁸

Ifølge Ravndal var omfanget etter 22. juli utenfor rekkevidden av hva Norge og presseetikken kunne håndtere; vårt presseetiske regelverk var rett og slett ikke konstruert for å håndtere en slik hendelse på hjemmebane. Det ble kanskje tydeligst i de institusjonene hvor det var så åpenbart at ikke hjelpen strakk til, som politiets beredskap. I pressen er ikke dette like åpenbart. Det virker for meg som Ravndal derfor kanskje savner et presseetisk regelverk som tåler større krisomfang. I likhet med andre samfunnsinstitusjoner var også pressen rammet av en unntakssituasjon, og hadde ikke tilstrekkelige redskaper som var dimensjonert for en slik terrorhandling.

At man mangler beredskapsplaner i redaksjonene, er noe som samstemmer med andre undersøkelser. I Idås' undersøkelse *Journalister som dekker terror*, datert 09.11.11, viser han at det kun er 11 av 128 redaksjoner med beredskapsplaner. 98 sier at de ikke har slike tilgjengelig; det er nesten 77 prosent.²⁵⁹ Slik sett er det ikke overraskende at mine informanter heller ikke kan vise til utarbeidede beredskapsplaner.

²⁵⁷ Holmøy, Katrine: 22.01.13

²⁵⁸ Ravndal, Dennis: 12.12.12

²⁵⁹ Idås, 2011

Hovedinntrykket er at alle tre redaksjonene mer eller mindre har evaluert deler av egen dekning, men at dette ikke har resultert i nye kriseplaner. Mye kan bunne i at journalisthverdagen er hektisk og at man ser Vær varsom-plakaten som holdbar i fremtidige kriser. Her vurderer VGs informant situasjonen noe annerledes; fordi omfanget av 22. juli var så enormt, uttrykker han at regelverket var på kanten til å tåle en slik krise. Det samme perspektivet kan man òg finne hos Andenæs. Han viser også at man er nødt til å utarbeide krise- og beredskapsplaner om noe lignende skulle skje igjen.²⁶⁰

Det kan kanskje fremtidige studier og forskning gi oss bedre svar på? I likhet med Idås, konkluderer også Kallset fra Klassekampen at 22. juli vil bli brukt som forskningsobjekt i journaliststudiene fremover. «Og jeg vil tro at i journaliststudiene fremover vil 22. juli bli brukt som case. Og en kan lære noe om dilemmaer som en står i som journalist. Forhåpentligvis kan en lære nyansene mellom hva som er god etikk og hva som er god presseetikk».²⁶¹ Slik sett kommer kriseetikk og krisehåndtering til å sette sine spor hos fremtidige journalister og i journalistikken. På den måten vil kanskje 22. juli og erfaringer fra dekningen bidra til en økt bevissthet rundt krisejournalistikk - også før man opplever og erfarer en krise.

²⁶⁰ Andenæs, 2012:88-89

²⁶¹ Kallset, Kjell Erik: 17.12.12

8.5 Mine oppsummerende punkter

Etter den 22. juli kan man identifisere følgende tegn til spor og tendenser i det journalistiske bildet:

- Man kan snakke om en ideologisk fase, etter sorgen.
- Rettssaken blir en egen fase i den totale dekningen etter 22. juli, den markerer på mange måter en sluttstrek for pressens dekning.
- Rettssaken inneholdt alle elementene fra den totale dekningen; både kaos, sorg og etiske dilemmaer i møte med pårørende og ofre.
- Den kontinuerlige oppdaterende nettjournalistikken fikk et startpunkt med rettssaken: Vi kan snakke om en type «live-journalistikk».
- Mye kan tyde på at rettssaker i seg selv har blitt en type mediebegivenhet etter 22. juli.
- Vær varsom-plakaten er vanntett, men den er ikke helt dimensjonert for en slik krise.
- Ingen av redaksjonene har satt opp krise- og beredskapsplaner i ettertid.
- Etter all sannsynlighet vil 22. juli bli en fast case på journaliststudiene fremover. Kanskje det kan bedre krise- og etikkhåndteringen til journalister i fremtiden?

9. KONKLUSJON

«Nå kan vi likevel spørre: Har ikke norske medier tross alt til felles at de i egenskap av sentral samfunnsinstitusjon er forent i grunnleggende mål: å legitimere og styrke demokratiet som styreform?»²⁶²

9.1 PRELUDIUM: Dragkampen under kriser

I *Refleks eller refleksjon?* skriver Bjerke at journalistikken i dag er basert på en kombinasjon av tre forskjellige utvalgsbegrunnelser: Demokrati (journalistikkens *bør*), økonomi (journalistikken *må*) og posisjonering (journalistikkens *vil*).²⁶³ I utgangspunktet er mediene tuftet på den demokratiske funksjonen, men i et kommersielt marked er ikke det alene mulig; de to andre kreftene er også med på å bestemme hva som skal komme ut i nyhetsstrømmen. Derfor både *må* man og *vil* man gjøre valg som strider mot den rene demokratiske seleksjonsprosessen.

Når etikken blandes inn, får dragkampen en annen form. For å kunne leve opp til journalistikkens *bør*, må man noen ganger se seg nødt til å gjøre valg som kan stride mot en allmenn oppfatning av hva som er god etikk. For som sitatet øverst forteller, er hovedmålet til mediene å opprettholde et godt og levende demokrati. Dette spennet mellom etikk og samfunnsoppdrag har på mange måter vært den røde tråden i oppgaven. I kriser som 22. juli, blir slike dragkamper mer synlig. Da er holdningene bak dragningen interessant å kaste lys over.

Avhandlingen er ikke først opptatt av å finne Sannheten, men å kunne lete etter informantenes subjektive vurdering av sine journalistiske normer og opplevelser i møte med en krise. Det er reporterens subjektive journalistiske normer som blir satt i kontekst, slik at man kan synliggjøre journalistprofesjonen og dens vilkår enda bedre. Konklusjonen munner derfor ikke ut i store sannheter, men prøver å trekke sammen journalistenes erfaringer og synliggjøre dem i møte med teori.

Det bringer oss tilbake til oppgavens utgangspunkt: Hvordan var den redaksjonelle og etiske vurderingen av journalistikken etter 22. juli? Oppgaven viser at det finnes flere svar på det. Derfor skal jeg gå gjennom de fire underspørsmålene som representerer analysekapitlene;

²⁶² Lunde og Østnor, 1998:116

²⁶³ Bjerke, 2009:91-98

gjøre noen oppsummeringer og dernest presentere mine konkluderende betraktninger på hovedproblemstillingen.

9.2 BLOD: Vi var også rammet!

(1) Hvordan håndterer journalister kriser, når de selv er i en?

Først og fremst kjennetegnes journalistenes møte med 22. juli, at de selv ble rammet. Man ble på mange måter satt ut av det journalistiske «spillet», og tvunget til å rette seg etter den rådende oppfattelsen av hvordan en ansvarlig presse skal opptre i en unntakssituasjon. At journalistene trekker den slutningen at de kanskje var for forsiktige, gir pekepinn på at de på mange måter har holdt seg «innenfor» og ikke opptrådt presseetisk uverdig. Når holdninger som ligger bak journalistenes valg blir eksponert, kan man lettere forstå hvorfor valgene ble som de ble. Når man ser hvor tett journalistiske holdninger henger sammen med private og menneskelige refleksjoner, ser man også hvor vanskelig dette var for den enkelte redaksjon og journalist. Selv om journalistene skulle operere «utenfor» var de like mye «innenfor» krisen som alle oss andre. Derfor kunne informantene snakke om en journalistisk «lammelse» i en hektisk situasjon.

I medieinstitusjonens måldokumenter finner vi en av de mest tungtveiende forestillinger om menneskeverd og likeverd. Dette er begreper som blir brukt hyppig i ulike mediebedrifter, skriver Lunde og Østnor.²⁶⁴ De ligger som et premiss for alle mediers virksomhet. Analysen viser at dette henger tett sammen med hvordan journalistene har utøvd sin etikk. At man både har lagt vekt på å opptre verdig ovenfor Norge som helhet og den enkelte i sorgen, oppsummeres i begrepet anstendighet. Derfor kunne de internasjonale journalistene kanskje få rett i at norske journalister opererte under et annet «journalistisk regime», slik Andenæs viser til.²⁶⁵ Det styrker min hypotese om den partielle «lammelsen».

²⁶⁴ Lunde og Østnor, 1998:97-100

²⁶⁵ Andenæs, 2012:41

9.3 SVERTE: Mennesker med et oppdrag

(2) Hvordan legitimerer journalister sine redaksjonelle valg?

Analysen viser at hver enkelt avis' natur har lagt føringer for hvordan de både taklet angrepet og hvilken praksis de har ført. Av disse tre avisene er det spesielt VG som viser at deres rolle som nummer-1 tabloid nyhetsformidler, gjør at noen valg kan oppleves som støtende for de som hadde mistet sine kjære. Også Klassekampen og Hamar Arbeiderblad sine redaksjonelle valg henger tett sammen med rammene som omgir avisen. Derfor kan vi kanskje snakke om en type profil-etikk. Selv om analysen viser at journalistene viser til et medmenneskelig aspekt som avviker fra profesjonens konsekvens og pliktetikk, viser de at motivet som ligger i bunn – er et hensyn til oppdraget. At pressen bevisst *skjuler* seg bak et samfunnsoppdrag blir for sterkt å påstå, men at de mange ganger legitimerer utfordrende valg med vekt på dette kan virke tydelig for meg. Dette ble identifisert gjennom de fire «dimensjoner».

At pressen har lagt vekt på at folk skulle kunne forstå de bestialske begivenhetene, gjør at de ikke sensurerer bort en fryktelig virkelighet, men heller demper det groteske. Slik finner de en balansegang som sannsynligvis tåler fremtidens lys, og historiens kritiske blikk.

Det totale inntrykket gjennom analysen er at journalistene selv har hatt opplevelsen av at de har krenket folk fra tid til annen, – men at det likevel ikke har ført til at verken publikum eller de selv har svertet seg selv. Selv under kriser er de mennesker, men med et oppdrag.

9.4 TÅRER: Mediene som sørgeplass og ventil

(3) Hvilke «etiske redskaper» har journalistene brukt under dekningen av krisen?

Det kommer frem at journalistene viser til sin private, menneskelige tenkning i sitt møte med de ulike dilemmaene som oppsto etter 22. juli. Likevel viser de til valg som stred mot det pårørende oppfattet som god etikk. Journalistene viser at det pliktetiske regelverket blir nok så preget av en konsekvensetisk tenkning; etablerte kodekser tøyes og strekkes i enkelte tilfeller. Slik viser man at samfunnsoppdraget alltid er et drivende motiv. Det fører i noen tilfeller til at pårørende og ofre reagerer. Derfor gjør journalistene to ting: For det første tar de på seg det teoretikerne på feltet omtaler som «det profesjonelle skjoldet».²⁶⁶ I kraft av sin profesjon utøver man sin jobb, selv om det for andre kan smerte. I forlengelse av dette, viser man for det

²⁶⁶ Andenæs, 2012:75-76

andre likevel til «hull» i dette skjoldet; for i en krise som 22. juli blir man både menneske og reporter. Man viser tydelig omtanke til berørte, gjennom ulike tiltak, og unngår dermed en uverdig «in-your-face»-journalistikk ovenfor folk i sorg. Dette blir ytterligere bekreftet når man setter den norske dekningen i en internasjonal kontekst.

I skrivende stund er det ikke mange ukene side vi var vitne til enda et terrorangrep; denne gangen ved målstreken på maratonløpet i Boston. I motsetning til den passive rollen journalistene mine viste til, var de amerikanske journalistene ekstremt pågående på ofre og berørte. Der var tidsaspektet et ikke-eksisterende tema. Folk i sjokk og sorg ble oppsøkt kort tid etter, journalister hadde dør til dør-aksjon etter at bomben smalt, og pårørende ble intervjuet på direkten. Pressen hadde en plikt til å informere, koste hva det koste ville.²⁶⁷

I et slikt bilde, sammen med perspektivet fra Finland setter dette Norges krisedekning i et bedre lys enn det mange her hjemme hadde inntrykk av. Slik sett er min vurdering at pressen generelt ikke har trampet for hardt over den etiske linjen. De har heller vært plattform for felles sorg og fungert som en kollektiv ventil. Det var det ikke bare publikum som trengte. Tårene rant også hos journalistene.

9.5 POSTLUDIUM: Dype spor med tiden

(4) Har 22. juli merket journalistikken på noen måte?

Mye tyder på at rettssaken var helt spesiell når vi snakker om dekningen etter 22. juli. Den inneholdt både kaos, sorg og kritisk journalistikk. Men analysen viser at man også kan vurdere den som en egen mediebegivenhet. At mediedekningen kom ut av vanlige spor, er noe som ikke kan betviles. I kjølvannet av denne tiden kunne vi se at andre rettssaker gikk i samme retning. På den måten har journalistikken etter 22. juli satt spor etter seg. Sirkus-tendenser er å spore. At man gjør «underholdning» av seriøse områder er ikke noe nytt. Kriminaljournalistikken har på mange måter fått tilegnet underholdningsverdi når man skisserer det på en leservennlig og spennende måte. Om man kan gi rettssaken underholdningsverdi kan være for sterkt å påstå, men at den på mange måter «tok av» - er en tanke flere av informantene og jeg deler.

²⁶⁷ Dette beror på egne observasjoner av situasjonen.

Til slutt kan det være verdt å nevne at 22. juli etter all sannsynlighet vil bli en erkecase for fremtidige journalister. Ser vi det slik, kan vi med sikkerhet si at 22. juli vil prege journalistikken i fremtiden.

9.6 Lite sprik

Av mine aviser er det særlig VG som oftest blir beskyldt for å ha økonomisk profitt i bakhodet når de velger saker. Mitt inntrykk gjennom informantenes forklaring bryter med denne fordømmen. Ut fra journalistenes forklaring viser de at de ikke bare besitter distanserte og kjølige holdninger, men at de har rom for empati, innlevelse og medfølelse. Dette synliggjøres spesielt gjennom etiske verktøy og en vilje til å vise verdighet i møte med pårørende.

Man skulle kanskje tro at avisene har hatt policy som spriker. Mitt inntrykk er ikke det. Selv om redaksjonene har ulike profiler, som på sett og vis styrer etikken, kan man ikke spore drastiske forskjeller. Analysen viser at krisen ble lik for alle, nettopp fordi den berørte hele Norge. Det kan vi oppsummere med Bleness sine ord: «Jeg kan ikke se at vi har hatt noen annen policy enn Aftenposten».²⁶⁸

En undersøkelse som ble gjort av Lars Østnor og Nils Terje Lund i 1998, viser at det ikke finnes noen etiske normer som gjelder holdninger hvor følelsesmessige aspekter som innlevelse, medfølelse og empati er inkludert. De sier at: «Fravær av slike krav til mediefolks innstillinger er bemerkelsesverdig, og gjør at man ikke har noen etisk beskyttelse mot eventuelle tendenser til kynisme».²⁶⁹ Det er kanskje dette enkelte av informantene bevisst eller ubevisst savner. Derfor kunne kanskje Kallset ha rett i når han identifiserer «hull» i presseetikken?

I likhet med Andenæs er det vanskelig å trekke den konklusjon at pressen ikke har lagt vekt på empati, medfølelse og verdighet. De har i mange omganger strukket seg langt for ikke å opptre voldsomt ovenfor pårørende og vært på godfot med det samfunnsetiske klimaet, samtidig holdt de den journalistiske forpliktelsen.

I en spørreundersøkelse som er gjengitt i rapporten fra 22. juli-kommisjonen viser den at flertallet av pårørende og overlevende som har vært i kontakt med mediene, at journalistene

²⁶⁸ Bleness, Carsten: 10.12.12

²⁶⁹ Lunde og Østnor, 1998:88

opptrådte hensynsfullt og respekterte vedkommendes grenser.²⁷⁰ En slik opptreden kan også mine informanter stort sett vise til, selv om man også kan fortelle om sinte reaksjoner. Slik sett kan man konkludere at redaksjonene stort sett har vært varsomme og møtt 22. juli med en forsvarlig presseetisk tenkning og praksis. Man har vært våken ovenfor det etiske klimaet i opinionen. Det var ikke bare leserne som hadde et grusomt møte med terroren, for journalistene var det også blod, sverte og tårer.

9.7 Videre forskning: Et blikk utover

I skrivende stund er det innmeldt 15 forskningsprosjekter som omhandler kontakt med berørte etter krisen. I tillegg blir det igangsatt 18 prosjekter som baserer seg på annen forskning rundt 22. juli,²⁷¹ og 13 godkjente studier ved Oslo Universitetssykehus som er knyttet til medisinske aspekter rundt 22. juli.²⁷² Det viser at det er et fremadstormende engasjement i emner som kan knyttes til denne terrordagen.

Mitt prosjekt har vært å sette fokus på norske journalisters møte med krisen og berørte. I forlengelsen av dette kunne det være interessant å se på hvordan mediene utenfor Norge opererte. Hvilke etiske holdninger og tankemønstre kan man finne hos våre kollegaer? Kan man identifisere en annen journalistisk krisepraksis? Et slikt perspektiv hadde fått eksisterende forskning omkring norsk presseetikk til å fremstå enda klarere, i tillegg kunne krisejournalistikken bli belyst fra andre kulturelle vinkler.

²⁷⁰ Andenæs, 2012:108-110

²⁷¹ *Prosjekter som er i kontakt med de berørte*, 2013

²⁷² *Forskningsprosjekter*, 2013

BIBLIOGRAFI

Bøker og skriftlige publikasjoner

Allern, Pollack (red.) (2009)

Skandalenes markeds plass. Politikk, moral og mediedrev. Bergen: Fagbokforlaget

Andenæs, Ivar (2012)

Medier i sjokk og sorg. Pressens møte med terroren 22. juli 2011. Oslo: IJ-forlaget [1. utgave]

Bastiansen, Dahl (2003)

Norsk mediehistorie. Oslo: Universitetsforlaget

Bjerke, Paul (2009)

Refleks eller refleksjon? En sosiologisk analyse av journalistisk profesjonsmoral. Oslo: Universitetet i Oslo

Blix, Arne og Bech-Karlsen, Jo (1990)

Hva har vi der å gjøre? Metoder og etikk i katastrofe- og ulykkesjournalistikk. Larvik: Østlands-Posten Boktrykkeri AS

Brurås, Svein (2006)

Etikk for journalister. Bergen: Fagbokforlaget [3. utgave]

Brurås, Svein (red.) (2012a)

Mediene og terroraksjonen. Studier av norske mediers dekning av 22. juli. Oslo: Unipub

Brurås, Svein (red.) (2012b)

Nyhetsvurderinger. På innsiden i fem redaksjoner. Kristiansand: IJ-forlaget

Dayan, Daniel – Katz, Elihu (1992)

Mediaevents. The live broadcasting of history. London: Harvard University Press

Dyregrov, Atle (1999)

Katastrofepsykologi. Bergen: Fagbokforlaget

Eide, Naper og Kjølstad (2012)

Post 22 July: Media, Freedom of Expression and Multiculturalism. Artikkelen publiseres i tidsskriftet *Nordic Journal of Migration Studies*, 2013

Gentikow, Barbara (2005)

Hvordan utforsker man medieerfaringer? Kvalitativ metode. Kristiansand: IJ-forlaget

Grimstad, Carl-Erik (2008)

Privatlivets ufred. Når ord og bilder krenker. Kristiansand: IJ-forlaget

Hjeltnes, Guri – Brurås, Svein – Syse, Henrik (2003)

3 uker i desember. En kritisk gjennomgang av medienes rolle i den såkalte Tønne-saken.
Norsk Presseforbund

Hågvar, Benestad Yngve (2007)

Å forstå avisa. Innføring i presseanalyse. Bergen: Fagbokforlaget

Idås, Trond (2010)

Journalistene og tsunamien: Ekstreme inntrykk – men dilemmaene stresset mest.
Masteravhandling, Universitetet i Oslo

Kallevik, Svein Arthur (2004)

Journalistikk i krise? Om krisejournalistikk og krisereaksjoner. Kristiansand: IJ-forlaget

Kvam, Røssland (1998)

Tilfeldig gapestokk. Pressens identifisering i kriminalsaker. Oslo: John Grieg Forlag

Lamark, Hege – Morlandstø, Lisbeth (2002)

Hederlig menneske, god journalist. Kristiansand: IJ-forlaget

Lippestad, Geir (2013)

Det vi kan stå for. Oslo: Aschehoug

Lundby, Knut (2012)

Mediatization of the Evil and the role of religion. For seminaret: *Mediatization of evil.*
Universitetet i Oslo

Lunde, Nils Terje – Østnor, Lars (1998)

Hva vil nyhetsmediene? Søkelys på nyhetsmedienes etiske målsetting. Oslo:
Universitetsforlaget

Mikalsen, Espen Harpestad (2011)

Olav Røgeberg: Medieentreprenør i det norske journalistiske feltet 1907-1959.
Masteravhandling, Universitetet i Oslo

Njaastad, Olav (2004)

TV-journalistikk. Bildenes fortellerkraft. Oslo: Gyldendal Akademisk

Oltedal, Audgunn (2001)

Den myndige journalisten. Korleis forstår journalisten sitt samfunnsansvar? Kristiansand: IJ-forlaget

Pederstad, Kristina (2012)

Presseetikk og terror. Masteravhandling, Universitetet i Oslo

Raaum, Odd (1999)

Pressen er løs! fronter i journalistenes faglige frigjøring. Oslo: Pax forlag

Raaum, Odd (1986)

Pressens tøyelige etikk. Journalisters yrkesmoral og selvjustis. Oslo: Universitetsforlaget

Raittila, Pentti, Koljonen Kari og Jari Väliverronen (2010)

Journalism and school shootings in Finland 2007-2008. Finland: Tampere University Press

Repstad, Pål (2002)

Mellom nærhet og distanse. Oslo: Universitetsforlaget

Repstad, Pål (2007)

Mellom nærhet og distanse. Kvalitative metoder i samfunnsfag. Oslo: Universitetsforlaget

Retterstøl, Nils – Weisæth, Lars (1985)

Kriser og katastrofer. Oslo: Universitetsforlaget

Røssland, Lars Arve (2007)

Media og det menneskelege. Moralfilosofiske utgangspunkt for journalistisk etikk. Oslo: Samlaget

Sjøvaag, Helle i Roppen, Johan – Allern, Sigurd (red.) (2010)

Journalistikkens samfunnsoppdrag. Kristiansand: IJ-forlaget

Stormark, Kjetil (2011)

Da terroren rammet Norge. 189 minutter som rystet verden. Oslo: Kagge forlag

Sæbø, Ramsdal (2005)

Wallraffing på norsk. Bruk av falsk identitet i norske aviser. Høgskolen i Oslo og Akershus

Tveiten, Oddgeir (2006)

Nødvendige nyheter. En studie i journalistikkens globalisering. Kristiansand: IJ-forlaget

Vetlesen (2007) i Olteidal, Audgunn (2012)

Vesentleg og viktig? Om profesjonsverdier i journalistkvardagen. Kristiansand: IJ-forlaget

Zelizer, Barbie – Allan, Stuart (2002)

Journalism after september 11. London: Routledge

Elektroniske kilder

Aamo Holte, Magnus (2011) *Første journalister på Utøya*.

Bergens Tidende 29.07.11 [Online] URL: <http://www.bt.no/nyheter/innenriks/Erste-journalister-p-Utya-2546373.html> [Lest: 15.02.13]

Andersen, Mads A. (2012) *Utøya-rekonstruksjonen er årets nyhetsvideo*.

VG 22.02.12 [Online] URL: <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/22-juli/artikkel.php?artid=10078469> [Lest: 19.02.13]

Ansatte i redaksjonen.

Hamar Arbeiderblad [Online]. URL: <http://dagensavis.h-a.no/Kundesenter/Redaksjon/Ansatteiredaksjonen.aspx> [Lest: 21.01.13]

Brenna, Jarle Grivi (2013) *NRK felt i PFU for 22. juli-artikkel*.

VG 27.03.13 URL: <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/22-juli/artikkel.php?artid=10064825> [Lest: 03.04.13]

Brurås, Svein (1996) *Utredning av personvern ut fra en journalistisk synsvinkel*. [Online]

URL: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kud/dok/nouer/1996/nou-1996-12/9.html?id=140596> [Lest 26.02.13]

Brurås og Røssland (2000) *Full skjæring. Rapport om pressens dekning av Hedrum-saken*.

[Online] URL: http://www.nj.no/Journalistenes+arbeidsmetoder+i+Hedrumsaken.b7C_wljW2_ips [Lest: 26.10.12]

Definisjoner, bakgrunn, avgrensning. NOU 1996. Medieombudet, Regjeringen. [Online]

URL: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kud/dok/nouer/1996/nou-1996-12/4.html?id=140591> [Lest: 18.01.13]

De gav terroreren et ansikt – i dag vitner de mot Breivik.

NRK 26.04.12 [Online] <http://www.nrk.no/227/dag-for-dag/de-ga-terroreren-et-ansikt-1.8102918> [Lest: 06.03.13]

Forskningsprosjekter (2013)

Oslo Universitetssykehus, 22.03.13 [Online] URL: <http://www.oslo-universitetssykehus.no/omoss/avdelinger/koordineringsgruppen-forskning-22-juli/Sider/forskningsprosjekter-ved-ous-.aspx> [Lest: 09.05.13]

Halvorsen, Christina (2011) *Mange vikarer dekket terror*.

Fri fagbevegelse 09.11.2011 [Online] URL: http://www.frifagbevegelse.no/politikk_ff/terrorangrepet/article5800748.ece [Lest: 06.12.12]

Hamar Arbeiderblad.

[Online] URL: http://no.wikipedia.org/wiki/Hamar_Arbeiderblad [Lest: 21.01.13]

Hansen, Ståle (2011) *Mer terror i journalistutdanningen.*

Norsk Journalistlag 20.10.11. [Online] URL: <http://www.nj.no/-+Mer+terror+i+journalistutdanningen.d25-SwdDO3o.ips> [Lest: 21.02.13]

Henriksen, Arve (2011) *VGs skytebilder vekker reaksjoner.*

Aftenposten 14.08.11. [Online] URL: <http://www.aftenposten.no/kultur/article4199161.ece> [Lest: 19.02.13]

Hva er en krise? Kriseinformasjon i staten. Utredning fra en arbeidsgruppe nedsatt av Administrasjonsdepartementet. Statskonsult [Online] URL:

<http://www.difi.no/statskonsult/prosjekt/Krisekommveileder/Kap0/0-3.htm> [Lest: 07.11.2012]

Idås, Trond (2011)

Journalistene son dekket terroren. 09.11.11. [Powerpoint-presentasjon]

Idås, Trond (2013)

Ulykker, kriser, krim, krig og katastrofer: Journalist på krevende oppdrag. 10.01.13.

[Powerpoint-presentasjon for journalistutdanningen, HIOA]

Internasjonale reaksjoner på terrorangrepet i Norge 2011.

[Online] URL:

http://no.wikipedia.org/wiki/Internasjonale_reaksjoner_p%C3%A5_terrorangrepet_i_Norge_2011 [Lest: 24.01.13]

Johansen, Glenn Slydal (2012) *MS «Thorbjørn»-saken i PFU.*

Journalisten 05.11.12 [Online] URL: <http://www.journalisten.no/node/38512> [Lest: 05.03.13]

Johansen, Per Anders (2013) *Slik vil Regjeringen bli bedre til å stoppe terror.* Aftenposten

20.03.13. [Online] URL: <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/22juli/Slik-vil-Regjeringen-bli-bedre-til-a-stoppe-terror-7152668.html> [Lest: 20. 03.13]

Klassekampen.

Wikipedia [Online] URL: <http://no.wikipedia.org/wiki/Klassekampen> [Lest: 21.01.13]

Larsen, Marius Helge mfl. (2012) *Øvingsbombe skapte massiv politiaksjon.*

NRK 31.07.12. [Online] URL: <http://www.nrk.no/nyheter/norge/1.8263961> [Lest: 26.04.13]

Mathiesen, P. Anlov, (2011) *Medienes mørke svik.*

Journalisten 13.09.11. [Online] URL: <http://www.journalisten.no/blogg/35660> [15.09.11]

Olsen, Kjetil (2008) *Se og hør vant i Høyesteretten.*

Aftenposten 02.09.08. [Online] URL: <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/Se-og-Hr-vant-i-Hysterett-6577784.html> [Lest: 15.04.13]

Olufsen, Bernt (2012) *Parallellslalom i retten.*

[Online] URL: <http://berntolufsen.vg.no/2012/08/> [Lest: 15.04.13]

Om oss.

Klassekampen [Online] URL: http://www.klassekampen.no/om_oss [Lest: 21.01.13]

Omdal, Sven Egil (2012) *Bildene vi ikke viste.*

Stavanger Aftenblad 17.11.2012 [Online] URL:

<http://www.aftenbladet.no/meninger/omdal/Bildene-vi-ikke-viste-3070490.html> [Lest: 20.11.12]

PFU-sak 200/11.

Pressens Faglige Utvalg [Online] URL: <http://www.pfu.no/case.php?id=2539> [Lest: 26.02.13]

Prosjekter som er i kontakt med de berørte.

Forskningsetiske komitéer [Online] URL: <http://www.etikkom.no/Vart-arbeid/Hvem-er-vi/Koordineringsgruppen-for-22-juli-forskning/Prosjekt/Prosjekter-som-er-i-kontakt-med-de-berorte/> [Lest: 09.05.13]

Skjeseth, Alf (2011) *1 av 4 kjenner rammede.*

Klassekampen 19.08.11. [Online] URL:

<http://www.klassekampen.no/kontakt/59186/article/item/null> [Lest: 25.04.13]

Statistikk over 22. juli.

[Online] URL: <http://presse.no/Statistikk/22.juli-statistikk> [Lest: 26.02.13]

Tall og fakta.

Mediehuset VG [Online] URL: <http://vginfo.vg.no/tall-og-fakta/> [Lest: 21.01.13]

Thorbjørn-reportasje i tråd med presseetikken. Dagbladet 05.11.12 [Online]

URL: http://www.dagbladet.no/2012/11/05/nyheter/medier/innenriks/ms_thorbjorn/22_juli/24202479/ [Lest: 18.04.13]

Vedtekter for PFU.

[Online] URL: <http://presse.no/Klage-til-PFU/Vedtekter-for-PFU>

[Lest: 26.02.13]

Vær varsom plakaten.

[Online] URL: <http://presse.no/Etisk-regelverk/Vaer-Varsom-plakaten> [Lest: 19.10.12]

Østtveit, Karine – Kvilesjø, Svend Ole (2011) *Frp-politiker avslørt som sex-kunde.*

Aftenposten 22.09.11. [Online] URL: [http://web.retriever-](http://web.retriever-info.com/services/archive.html?method=displayDocument&documentId=02000220110922D7A6951&serviceId=2)

[info.com/services/archive.html?method=displayDocument&documentId=02000220110922D7A6951&serviceId=2](http://web.retriever-info.com/services/archive.html?method=displayDocument&documentId=02000220110922D7A6951&serviceId=2) [Lest: 25.11.12]

APPENDIX

Vær varsom plakaten

1. Pressens samfunnsrolle

1.1. Ytringsfrihet, informasjonsfrihet og trykkefrihet er grunnelementer i et demokrati. En fri, uavhengig presse er blant de viktigste institusjoner i demokratiske samfunn.

1.2. Pressen ivaretar viktige oppgaver som informasjon, debatt og samfunnskritikk. Pressen har et spesielt ansvar for at ulike syn kommer til uttrykk.

1.3. Pressen skal verne om ytringsfriheten, trykkefriheten og offentlighetsprinsippet. Den kan ikke gi etter for press fra noen som vil hindre åpen debatt, fri informasjonsformidling og fri adgang til kildene. Avtaler om eksklusiv formidling av arrangementer skal ikke være til hinder for fri nyhetsformidling.

1.4. Det er pressens rett å informere om det som skjer i samfunnet og avdekke kritikkverdige forhold. Det er pressens plikt å sette et kritisk søkelys på hvordan mediene selv fyller sin samfunnsrolle.

1.5. Det er pressens oppgave å beskytte enkeltmennesker og grupper mot overgrep eller forsømmelser fra offentlige myndigheter og institusjoner, private foretak eller andre.

2. Integritet og ansvar

2.1. Den ansvarlige redaktør har det personlige og fulle ansvar for mediets innhold.

2.2. Den enkelte redaksjon og den enkelte medarbeider må verne om sin integritet og troverdighet for å kunne opptre fritt og uavhengig i forhold til personer eller grupper som av ideologiske, økonomiske eller andre grunner vil øve innflytelse på det redaksjonelle innhold.

2.3. Redaksjonelle medarbeidere må ikke ha oppdrag eller verv, økonomiske eller andre bindinger som kan skape interessekonflikter i forhold til deres redaksjonelle oppgaver. De må unngå dobbeltroller som kan svekke deres troverdighet. Vis åpenhet om forhold som kan påvirke redaksjonelle medarbeideres habilitet.

- 2.4. Redaksjonelle medarbeidere må ikke utnytte sin stilling til å oppnå private fordeler.
- 2.5. En redaksjonell medarbeider kan ikke pålegges å gjøre noe som strider mot egen overbevisning.
- 2.6. Avvis alle forsøk på å bryte ned det klare skillet mellom reklame og redaksjonelt innhold. Avvis også reklame som tar sikte på å etterligne eller utnytte et redaksjonelt produkt, og som bidrar til å svekke tilliten til den redaksjonelle troverdighet og pressens uavhengighet.
- 2.7. Gi aldri tilsagn om redaksjonelle motytelser for reklame. Det som offentliggjøres, skal være et resultat av en redaksjonell vurdering. Sørg for å opprettholde det klare skillet mellom journalistikk og kommersiell kommunikasjon også ved bruk av pekere og andre koplinger.
- 2.8. Det er uforenlig med god presseskikk å la sponsing påvirke redaksjonell virksomhet, innhold og presentasjon.
- 2.9. Redaksjonelle medarbeidere må ikke motta pålegg om oppdrag fra andre enn den redaksjonelle ledelse.

3. Journalistisk atferd og forholdet til kildene

- 3.1. Kilden for informasjon skal som hovedregel identifiseres, med mindre det kommer i konflikt med kildevernet eller hensynet til tredjeperson.
- 3.2. Vær kritisk i valg av kilder, og kontroller at opplysninger som gis er korrekte. Det er god presseskikk å tilstrebe bredde og relevans i valg av kilder. Vær spesielt aktsom ved behandling av informasjon fra anonyme kilder, informasjon fra kilder som tilbyr eksklusivitet, og informasjon som er gitt fra kilder mot betaling.
- 3.3. Det er god presseskikk å gjøre premissene klare i intervjusituasjoner og ellers i forhold til kilder og kontakter.
- 3.4. Vern om pressens kilder. Kildevernet er et grunnleggende prinsipp i et fritt samfunn og er en forutsetning for at pressen skal kunne fylle sin samfunnsoppgave og sikre tilgangen på vesentlig informasjon.

3.5. Oppgi ikke navn på kilde for opplysninger som er gitt i fortrolighet, hvis dette ikke er uttrykkelig avtalt med vedkommende.

3.6. Av hensyn til kildene og pressens uavhengighet skal upublisert materiale som hovedregel ikke utleveres til utenforstående.

3.7. Pressen har plikt til å gjengi meningsinnholdet i det som brukes av intervjuobjektets uttalelser. Direkte sitater skal gjengis presist.

3.8. Endring av avgitte uttalelser bør begrenses til korrigering av faktiske feil. Ingen uten redaksjonell myndighet kan gripe inn i redigering og presentasjon av redaksjonelt materiale.

3.9. Opptre hensynsfullt i den journalistiske arbeidsprosessen. Vis særlig hensyn overfor personer som ikke kan ventes å være klar over virkningen av sine uttalelser. Misbruk ikke andres følelser, uvitenhet eller sviktende dømmekraft. Husk at mennesker i sjokk eller sorg er mer sårbare enn andre.

3.10. Skjult kamera/mikrofon eller falsk identitet skal bare brukes i unntakstilfeller. Forutsetningen må være at dette er eneste mulighet til å avdekke forhold av vesentlig samfunnsmessig betydning.

3.11. Pressen skal som hovedregel ikke betale kilder og intervjuobjekter for informasjon. Vis moderasjon ved honorering for nyhetstips. Det er uforenlig med god presseskikk å ha betalingsordninger som er egnet til å friste mennesker til uberettiget å trå innenfor andres privatsfære eller gi fra seg personsensitiv informasjon.

4. Publiseringsregler

4.1. Legg vekt på saklighet og omtanke i innhold og presentasjon.

4.2. Gjør klart hva som er faktiske opplysninger og hva som er kommentarer.

4.3. Vis respekt for menneskers egenart og identitet, privatliv, rase, nasjonalitet og livssyn. Fremhev ikke personlige og private forhold når dette er saken uvedkommende.

4.4. Sørg for at overskrifter, henvisninger, ingresser og inn- og utannonseringer ikke går lenger enn det er dekning for i stoffet. Det er god presseskikk å oppgi kilden når opplysninger er hentet fra andre medier.

4.5. Unngå forhåndsdømming i kriminal- og rettsreportasje. Gjør det klart at skyldspørsmålet for en mistenkt, anmeldt, siktet eller tiltalt først er avgjort ved rettskraftig dom. Det er god presseskikk å omtale en rettskraftig avgjørelse i saker som har vært omtalt tidligere.

4.6. Ta hensyn til hvordan omtale av ulykker og kriminalsaker kan virke på ofre og pårørende. Identifiser ikke omkomne eller savnede personer uten at de nærmeste pårørende er underrettet. Vis hensyn overfor mennesker i sorg eller ubalanse.

4.7. Vær varsom med bruk av navn og bilde og andre klare identifikasjonstegn på personer som omtales i forbindelse med klanderverdige eller straffbare forhold. Vis særlig varsomhet ved omtale av saker på tidlig stadium av etterforskning, i saker som gjelder unge lovovertridere, og der identifiserende omtale kan føre til urimelig belastning for tredjeperson. Identifisering må begrunnes i et berettiget informasjonsbehov. Det kan eksempelvis være berettiget å identifisere ved overhengende fare for overgrep mot forsvarsløse personer, ved alvorlige og gjentatte kriminelle handlinger, når omtales identitet eller samfunnsrolle har klar relevans til de forhold som omtales, eller der identifisering hindrer at uskyldige blir utsatt for uberettiget mistanke.

4.8. Når barn omtales, er det god presseskikk å ta hensyn til hvilke konsekvenser medieomtalen kan få for barnet. Dette gjelder også når foresatte har gitt sitt samtykke til eksponering. Barns identitet skal som hovedregel ikke røpes i familietvister, barnevernsaker eller rettssaker.

4.9. Vær varsom ved omtale av selvmord og selvmordsforsøk. Unngå omtale som ikke er nødvendig for å oppfylle allmenne informasjonsbehov. Unngå beskrivelse av metode eller andre forhold som kan bidra til å utløse flere selvmordshandlinger.

4.10. Vær varsom med bruk av bilder i annen sammenheng enn den opprinnelige.

4.11. Vern om det journalistiske fotografiets troverdighet. Bilder som brukes som dokumentasjon må ikke endres slik at de skaper et falskt inntrykk. Manipulerte bilder kan bare aksepteres som illustrasjon når det tydelig fremgår at det dreier seg om en montasje.

4.12. For bruk av bilder gjelder de samme aktsomhetskrav som for skriftlig og muntlig fremstilling.

4.13. Feilaktige opplysninger skal rettes og eventuelt beklages snarest mulig.

4.14. De som utsettes for sterke beskyldninger skal såvidt mulig ha adgang til samtidig imøtegåelse av faktiske opplysninger. Debatt, kritikk og nyhetsformidling må ikke hindres ved at parter ikke er villig til å uttale seg eller medvirke til debatt.

4.15. De som er blitt utsatt for angrep skal snarest mulig få adgang til tilsvaret, med mindre angrep og kritikk inngår som ledd i en løpende meningsutveksling. Ha som krav at tilsvaret er av rimelig omfang, holder seg til saken og har en anstendig form. Tilsvaret kan nektes dersom den berørte part, uten saklig grunn, har avvist tilbud om samtidig imøtegåelse i samme spørsmål. Tilsvaret og debattinnlegg skal ikke utstyres med redaksjonell, polemisk replikk.

4.16. Vær varsom med å opprette pekere fra digitale utgaver til innhold som bryter med god presseskikk. Sørg for at pekere til andre medier eller publikasjoner er tydelig merket. Det er god presseskikk å informere brukere av interaktive tjenester om hvordan publikasjonen registrerer og eventuelt utnytter bruken av tjenestene.

4.17. Dersom redaksjonen velger ikke å forhåndsredigere digitale meningsutvekslinger, må dette bekjentgjøres på en tydelig måte for de som har adgang til disse. Redaksjonen har et selvstendig ansvar for så snart som mulig å fjerne innlegg som bryter med god presseskikk.

Ord og bilder er mektige våpen, misbruk dem ikke!

Vedtatt av NORSK PRESSEFORBUND

Første gang i 1936, senere revidert i 1956, 1966, 1975, 1987, 1989, 1990, 1994, 2001, 2005 og 2007 (gjeldende fra 01.01.08).

